MÜÜRILEHT

NÜÜDISKULTUURI HÄÄLEKANDJA SAJA KAHEKÜMNE VIIES NUMBER : JAANUAR 2023

HIND 2.80€
9 772346 662013
#125

JUHTKIRI

KÕIK LÄHEB PALJU HULLEMAKS, KÕIK LÄHEB PALJU PAREMAKS

Foto: Hekki Leis

Uus aasta, uued lubadused. Nii see üleminekurituaal aastavahetusel käib, nähes ette, et röövikust nukkub liblikas, kes värviliste tiivalöökidega uude ilma lendab. Ta lendab ilutulestikuna, vahuveini korgina, kuuma tina klompidena külmas veepanges. Rohkem raamatuid, vähem suhkrut, teraapiasse minek, suur avastusreis… Silmapiiril peab olema eesmärk ja tuleb loota, et jaanuari esimene vägev lörts kauneid kujutelmi ja tinast sümboleid rentslisse ei uhtunud. Ja siis astub lubaduste kõrvale küünilisem seltsiline ehk „kriisiajastuna" tajutava nüüdisaja must huumor, mis ütleb, et no hullemaks kui 2022 või 2021 või 2020 ei saa ju enam minna. Selle väite ümberpööramiseks tehakse muidugi meem, kus 2022 hoiab 2023 pea kohal püssitoru või ironiseerib niisama tulevikupositiivsuse üle ja valmistab enesele sedasi saabuva vastu turvist. Seegi on rituaal, millel on uusaastalubaduste kõrval oma kindel koht. Juba kärgatab ka peatsete valimiste stardipauk, mis tähistab jahihooaja algust. Labidate kolinal kaevatakse üles luukeresid, veest lubatakse magusat veini teha ja ühe leivaga terve elanikkond ära toita, tinapall moondatakse alkeemiku kombel kullakangiks jne. Huugama hakkavad sopapuhurid ja taevalaotusesse projitseeritakse esinduslikud paraadportreed. Lõpuks saabub jahimajja, nagu ikka, pohmelus, seegi on rituaal.

Pikas ajaloolises plaanis pole aga kõik ümberringi sündiv – muutlikust energiakriisist sõja, hääbuva pandeemia, intressimäärade, räpase võimuvõitluse janiiedasini – kuigi eriline. See kõik tuleb ja läheb jälle, võtab uue kuju ja ilmub justkui eikusagilt, kaob sama kiirelt, kui tuli, jääb talveunne, ärkab taas. Eriliseks teeb selle eelkõige fakt, et see sünnib minu, sinu, tema ja nendega. Aga ununeb kõik seegi kohe, kui miski uus ukse jalaga maha lööb ja su diivanil istet võtab.

Müürilehe toimetuses oli pikka aega laual idee alustada 2023. aastat eluterve suvalisuse ja rituaalitusega. Nimetasime seda isekeskis pohhuinumbriks. Mõte oli lasta asjadel pisut omasoodu minna, vähem muretseda ja kahevahel olla. Minna mööda uudsuse kahtlasest pühitsemisest. Siis sai aga ikkagi võitu tavaline tung formuleerida, korrastada ja ehk isegi väikestviisi üllatada. Otsustasime katsetada pikema plaaniga, mis vaataks lühiajalistest lubadustest kaugemale. Seetõttu kutsusimegi jaanuarinumbrisse kirjutama eri organisatsioonid ja nende esindajad, et kujutleda riigi ja ühiskonna suhet aastal 2035. Sedasi valmisid pikas pühadetunnelis seitse teksti, mis käsitlevad julgeolekut, keskkonda, majandust, võrdsuspoliitikat, kultuuri, vaimset tervist ja inimõigusi. Neile sai Müürilehe pikaaegne illustraator **Andrei Kedrin** omakorda voli joonistada virtuaalseks muutunud maailmale kohased küberpunklikud saatepildid. Usun, et leiate neist tekstidest mitmeid ideid, mis teie kujutluspiltidele tulevikust hoogu annavad. Selleks et tulevikuga ka pisut kunstilisemalt ümber käia, pühkis oma kopitanud kapuutsilt tolmu Müürilehe prohvet, kellele Voorimehe tänava pööningukambrisse pakk vanapaberit ja teritamata pliiats toimetati, et ta oma ülessetähendused kirja saaks panna. *Roosk!* Kui loete seda teksti aga paberlehest, siis teid ootab lehe keskel **Martin Eelma** kujundatud lihtsa rõõmu kalender, mille saate ilma suurema pusimiseta lehest välja kiskuda ja vajalikku kohta kinnitada. Kalendris on markeeritud värvidega neli teemat – keskkond, kogukond, tervis ja kultuur –, kust saate aasta jooksul tarvilikke ideid. Analoog on ju endiselt uus must!

Minul oli põlise linnavurlena õnn ja õnnetus aasta eelviimasel päeval Lõuna-Eesti sügavustes kükitada, kus ma pimedal talveõhtul metsaveeres esimest korda metskitse „haukumise" või haugatuse tunnistajaks olin. Esimene mõte oli muidugi, et on see tont või inimene, ja seirasin, üks käsi ukselingil, musta metsa, kus kaikus ebamaine tundmatute röögatuste kaja. Mõni viiv hiljem pühkis mind võõrustanud pererahvas muidugi kujutlusvõimesse imbunud tontlikkuse minema: „See ju kits, kas sa pole varem kuulnud?" Pilt deemonlikust poolseast-poolvaresest asendus metsas kalpsava Bambiga. Hääl, mis tundus esmapilgul sõge, muutus tänu uuele infole millekski märksa paremaks.

Head aasta esimest lugemist! Kohtume taas veebruaris – siis saabub trükist juba 15-aastaseks saanud Müürileht.

Aleksander Tsapov, peatoimetaja

Müürileht on keskkonnasõbralik trükis, mille tootmisprotsessis on kulutatud vähe energiat, kasutatud minimaalselt keskkonda saastavaid kemikaale ning arvestatud maailma metsade keskkonnasõbraliku, sotsiaalselt õiglase ja majanduslikult elujõulise majandamisega.

NORDIC SWAN ECOLABEL
Trükitoode 4041 0820

TOIMETUS

Aleksander Tsapov	peatoimetaja	aleksander@muurileht.ee
Henri Kõiv	tegev- ja sotsiaaliatoimetaja	henri@muurileht.ee
Mariliis Mõttus	elustiili- ja muusikatoimetaja	mariliis@muurileht.ee
Maia Tammjärv	kirjandus- ja teadustoimetaja	maia@muurileht.ee
Sanna Kartau	kultuuritoimetaja	sanna@muurileht.ee
Pille Sepp	keeletoimetaja	pille@muurileht.ee
Tanel Mütt	müügi- ja reklaamijuht	tanel@muurileht.ee

Makett/kujundus: Madis Katz
Illustraatorid: Andrei Kedrin, Ann Pajuväli, Ave Taavet, Jaan Pavliuk, Jaan Rõõmus, Liisa Kruusmägi, Lilian Hiob, Maris Tammer, Nadezda Andrejeva, Stella Salumaa, Vahram Muradyan, Villem Roosa
Fotograafid: Alana Proosa, Ken Mürk, Renee Altrov, Tõnu Tunnel

KOLLEEGIUM: GUSTAV KALM, PIRET KARRO, MARGUS KIIS, KEITI KLJAVIN, AHTO KÜLVET, KAISA LING, ELLEN MACKAY, SILLE PIHLAK, BERK VAHER, KEIU VIRRO

VÄLJAANDJA: SA KULTUURILEHT

TOETAB KULTUURIMINISTEERIUM

TRÜKK: PRINTALL · TIRAAŽ: 4500

JÄLGI MEID
@Muurileht

SAADA MEILE

Uudiseid ja pressiteateid: *uudised@muurileht.ee*

Kirju, heliplaate, raamatuid ja muid väljaandeid Müürilehe aadressile Voorimehe 9, 10146 Tallinn

Müürilehele pakke saates palume märkida adressaadiks kindlasti „Müürileht".

KAASAUTORLUSEST

Müürileht ootab kaastöid, milles on ajakohased ideed ja nende veenvad põhjendused; mis on kirjutatud loetavas eesti, vene või inglise keeles; milles ei leidu arutut idiootsust, vaid troonib silmapaistev mõtteselgus. Palavalt oodatud on artiklid ühiskonna, kultuuri, teaduse ja laiemalt elu kohta. Toimetus jätab endale – iseenesest mõista – õiguse valida, millised tekstid avaldatakse. Aga kuna määrav ei ole ainult tekst, on tervitatud ka illustratsioonid, fotod, koomiksid, plakatid ja muud ajaleheformaati sobivad väljendusvormid! Kaastööga seoses võta ühendust mõne meie toimetajaga.

TOETA MÜÜRILEHE VÄLJAANDMIST

Telli Müürileht püsilepinguga 1.80 € eest kuus: *tellimine.ee/muurileht*

Reklaami Müürilehes: *muurileht.ee/reklaam*

INFO TELLIJATELE

Müürilehe levi korraldab Express Post. Kui värske leht õigel ajal kohale ei jõua, siis võta ühendust Express Posti klienditeeninduskeskusega telefonil (+372) 617 7717 või kirjuta aadressil *tellimine@expresspost.ee*.

Esikaanel
Brigitta Davidjants.
Foto: Alana Proosa

Leheküljel 28
Aleksander Tsapovi
antireklaam

Koomiks lehekülgedel
18–19:
Lisett Heero

Foto: Katrin Tuurna

Lisett Heero (*@the_fitheach*) on Tartu tudeng. Vabal ajal räägib keeli, muretseb ja kritseldab joonistusplokki inimeste nägusid.

Kalender lehekülgedel
20–21:
Martin Eelma

Foto: Marje Eelma

Martin Eelma on värvipime graafiline disainer ja illustraator.

SISUKORD

2035
Keskkond – *Peeter Laurits* ja *Herkko Labi* [6]
Majandus – *Tasaarengu Eesti Organisatsioon TEOkoda* [7]
Vaimne tervis – *Ott Oja* ja *Triin Peterson* [8]
Julgeolek – *Kadi Viik* [9]
Võrdsuspoliitika – *Jensa Jaanimägi* ja *Kätri Kiilberg* [10]
Inimõigused – *Helen Talalaev* [11]
Kultuur – *Kadi-Ell Tähiste* [12]

TULEVIK
Prohveti ettekuulutused aastaks 2023 – *Müürilehe prohvet* [14–15]

SEKS
Aseksuaalsusest – *Helina Trepp* [16]

KEHA
Õigest ja valest kehast eesti kultuuris – *Kristel Rattus* ja *Anu Kannike* [17]

KOOMIKS
Killud toovad õnne – *Lisett Heero* [18–19]

KALENDER
Lihtsa rõõmu kalender – *Martin Eelma* ja *Sanna Kartau* [20–21]

PERSOON
Intervjuu Brigitta Davidjantsiga – *Mariliis Mõttus* [24–27]

KESKKOND
Aktivisti ankeet: Karin Kanamäe [29]
Roheline päevaraamat – *Maris Pedaja* [29]

STUUDIOS
Sigrid Savi – *Sanna Kartau* [30–31]

VISUAALKULTUUR
Gore'ist – *Kirke Mari Päll* [32]

SKEENE
DJ-ankeet: Rummo [34]
Tõukejõud: Lisete Velt [34]

ARVUSTUSED
Uued plaadid [35]
Fernando Pessoa „Rahutuse raamat" – *Jan Kaus* [36–37]

LUULE

MART KANGUR

Foto: Kris Moor

Mart Kangur on kirjanik ja tõlkija. Avaldanud mitu auhinnatud luulekogu ning tõlkinud inglise ja prantsuse keelest ilukirjandust ja filosoofiat.

kui saaks selle viis kilo
veel maha
enne surma
siis võiks rahulikult surra
ja see viis kilo
elaks igavesti
õhku haihtunult
inglitiivul
taevasse tõustes
mu parim osa
minust eraldi
miinustunnus
puhta tahte
läbipaistev jälg
et läheks täide
mis on kirjutatud
kehamassi-
indeksi kohta

**

raamatupood on ropp koht
ja mitte selles mõttes nagu
rakkaus on ruma sana
vaid lihtsalt ropp
kõik need hääled
üksteisest üle kisamas
loe mind!
osta mind!
karpi pandud sõnad
üha kiiremini hooletumalt
üha nahaalsemalt
üha väiksema usu
ja sündsustundega
paras mulle
et ma siia tulin
aega parajaks tegema
mida ma siit otsin?
kirjandust?
nagu diogenes laternaga
inimest
aga kirjandust siin ei ole
ta on lahkunud
koos inimesega
võib-olla ka ilma
võib-olla nad läksid eraldi
võib-olla pole kokku saanudki
ebainimlik kirjandus
ebakirjanduslik inimene
mida on neil pistmist
selle literatuurse
humanismiga
siin

ostsin kirjad
felicele

**

ostan vääna-jõesuu poest
leiba ja pihve
nagu kunagi tookord
sa ju mäletad
maksan nii määrdunud kahekümbisega
et müüja keerutab seda tükk aega
sõrmede vahel
ja mõtlen
et minu eest on need pihvid pakendatud
minu eest loom tapetud
minu eest ta intensiivse põllumajanduse vahenditega
üles kasvatatud
ja need omakorda hangitud
teaduslik-tehnilise tööstusühiskonna vahenditega
nii et kõik mida ma nüüd teen
olles need pihvid rannas mõnusalt pintslisse pistnud
kõik mida ma tunnen mõtlen ütlen
väljendab seda ühiskonda
sellest ei saa üle ega ümber
see ongi see mis
heißt denken
mässan ju küll ja püüan hammustada
kätt mis mind toidab
oma teaduslik-tehniliselt tuunitud hammastega
aga lõpeb see kõik ikkagi
järjekordse merepildi
ja moblasse tipitud
luuletusega
ajee
vaba ega ilus
ta ei ole
lihtsalt elu
ja tõde

Illustratsioon: Ann Pajuväli

Mikayla Nogueira (vasakul) ja Christian Vierling on kaks suunamudijat, kes vaimse tervise nimel hiljuti sotsiaalmeediast pausi tegid. TikTokis ekraanitõmmised

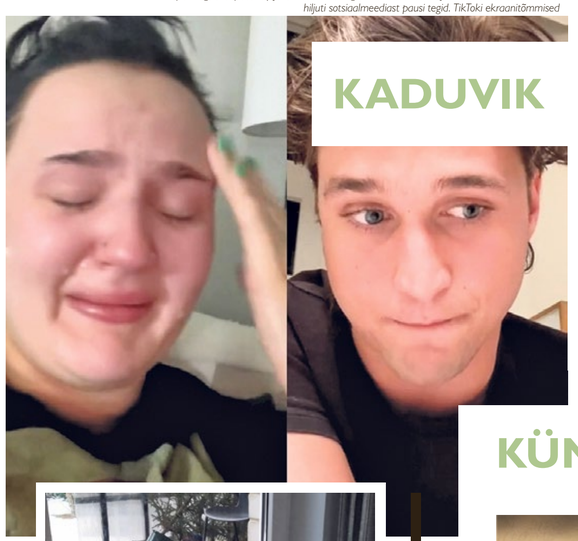

KADUVIK

ÕNNELIKUD SUUNAMUDIJAD

Olgu asi selles, et vaimse tervise murede ümbert on kadumas stigma, või lihtsalt selles, et kui mudijad vinguvad oma raske elu üle, on nendega lihtsam suhestuda, kuid selge on see, et influkatel ei tundu praegu eriti hästi minevat. Ka lahetagused raportid ütlevad, et publiku, sponsorite ja lähedaste suunalt tajutav surve, massiivne konkurents ja hüpernähtavus on tekitanud olukorra, kus paljud sisuloojad kirjeldavad pisarsilmi oma ärevust, teevad postitamises pikki pause või otsustavad enesekaitseks *content*'i loomise seljataha jätta.

Muret raskendab asjaolu, et pilte, videoid ja tekste tuleb luua pidevalt muutuvates formaatides (ja mitmel platvormil korraga), lisaks arenevad diskursused ülimalt ruttu, mis tähendab, et kolm kuud tagasi domineerinud visuaalne stiil võib praegu karjäärile häbimärgi jätta.

Kuigi suur osa lastest soovib tõenäoliselt ikka YouTube'i sisuloojateks hakata, siis influkaelu varjupooli enam eriti varjata ei saa.

KAADRIS — PILT, MILLE TEGEMIST SA EI MÄLETA

@eevaj

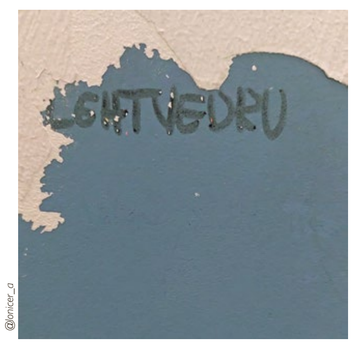

@ainder_0

@susannaliisa

KÜMME KÜSIMUST VANEMATE TUNDMAÕPPIMISEKS

Küsib **KÄRT KELDER**, laps(e)laps

Foto: Keiu Virro

1. Kuidas sul praegu läheb?
2. Milline on sinu meeldejäävaim mälestus lapsepõlvest?
3. Kuidas kirjeldaksid suhet oma vanema(te)ga nooruspõlvest praeguseni?
4. Mida sa ei tea minu kohta, aga tahaksid teada?
5. Mida sa oma sõprades hindad?
6. Kellega saad rääkida kõigest?
7. Mille pärast sa muretsed?
8. Kuidas sa igavusega hakkama saad?
9. Mis on kõige totram asi, mida oled oma elus teinud?
10. Millest unistad ja mis unistused on sul täitunud?

@MUURILEHT KÜSIB

MILLE VÕTAKSID VIIMASEKS EINEKS?

Jääkülma Red Bulli, aga mitte suhkruvaba	Hessi vegeburgerieine
Salati, kus on k õ i k sees	Kartulit ja heeringat hapukoore ja sibulaga
Üks õige *burrito*. Kahjuks ei ole Eestis seda õiget veel saanud.	
Caesari salatit ja magustoiduks juustukooki	Kartulisalatit!!!
Linguine al nero di seppia koos väikese Campari Spritziga	

2035

Lähenevad valimised võiks olla see aeg, kui ühiskonnas toimub elav arutelu erinevate tulevikuvisioonide teemal. Just siis passib küsida, kuhu võiksime jõuda ühiselt aastaks 2035? Selleks et diskussioon väljuks harjumuspärase nelja-aastase valimistsükli raamidest, palus Müürileht seitsmel organisatsioonil ja nende esindajatel panna kirja tuleviku valimisprogrammi. Loodetavasti ergastavad järgmised seitse teksti meie kujutlusvõimet ja julgustavad ambitsioonikamaid sihte seadma.

Illustreeris **Andrei Kedrin**

jätkub >

KESKKOND

KESKKONNAPROGRAMM EHK 12 SAMMU UUE ÖKOLOOGILISE POLIITIKA SUUNAS

Peeter Laurits ja **Herkko Labi**, Biotoopia

Maailm elab üha kiirenevas ja ülekuumenevas süsteemis, mida toidab suure süsinikuemissiooniga energiatootmine ning aina rohkem ka päästerõngana tunduv taastuvenergeetika. Kuid mis tahes energiasisendi jätkuv suurendamine destabiliseerib süsteemi veelgi, kahandades seeläbi looduslike koosluste osakaalu ühises eluruumis ja hävitades nii elurikkust. Juurprobleem on kasvumajanduse prioriteetsemaks pidamine ülejäänud elu ees, isegi kui kasvu lõpptulemus on meie enda elukeskkonna ja ressursside hääbumine. Seega tuleb esmalt pidurdada energeetilist majanduskasvu, tagada teistele elusolenditele ja ökosüsteemidele inimesega võrdväärsed õiguslikud alused ning suunata Eesti areng lõputu parem- ja vasakpoolsuse vahel kõikumise asemel uue ökoloogilise poliitika poole.

1. Peame püüdma kahandada Eesti energiatootmist ja -tarbimist tasemeni 2000 kWh inimese kohta aastas, mis on praegusega võrreldes kaks-kolm korda väiksem. Euroopa keskmine on praegu 5000–6000 kWh *per capita*, USAs 12 000 kWh *per capita*. Näiteks Šveits on püstitanud endale juba 2000 kWh eesmärgi. Seame lühikesed tähtajad süsinikujälje otsustavaks kahandamiseks ja üleminekuks kahanevale energeetikale.
2. Elektri väiketootjad ja hajusvõrgustikud päästavad suurtest võrgukadudest, lisaks tagavad need terviksüsteemi töökindluse ja riikliku julgeoleku. Käivitame Eesti külades energiatootmise programmi, mille raames eksperimenteerida kohalike energiatootmisviisidega. Need edendavad kogukondlikku majandamist ja loovad uusi eeldusi elanikkonna tagasivooluks linnast maale. Odava taastuvenergia kättesaadavus peab saama peamiseks regionaalpoliitiliseks tõmbenumbriks.
3. Keskkonna seisukord peab sisalduma mis tahes majandusarvestuses. Toome riikliku edukuse mõõdikutena sisse parameetrid, mille alusel hinnatakse elukeskkonna kui terviku seisundit tema enda seisukohast, mitte kui ressursside kogumit inimese jaoks. Rõhume vajadusele vaadelda keskkonnateemat kui turvalisuse garanti, mis on sama tähtis kui kaitsepoliitika. Tuleb õppida mõtlema ökosüsteemide tervise, teiste elusolendite heaolu ning elusloodus ja inimtekkelise keskkonna ruumilise suhtarvu peale. Ainult sel moel on võimalik koostada tulevikustsenaariumit, mis tunnistab biosfääri kui vältimatut süsteemi meie ellujäämise garanteerimisel ning jätkusuutliku riigi, ühiskonna ja majanduse tagajat.
4. Muudame elurikkuse ja terviklikud ökosüsteemid uueks poliitiliseks artikliks Eesti välissuhetes ja diplomaatias, mis on 21. sajandil üha rohkem mõjutatud kliimamuutuste ja massilise väljasuremise laine tagajärgedest. Oleme suunanäitajad rahvusvahelises poliitikas kiirelt levivas arusaamas, et globaliseerumise asemel kerkivad järgmise poliitilise ja majandusliku trendina esile biosfäär ja selle protsessid.
5. Kasutame e-riigi rahvusvahelist mainet ning saame eestkõnelejaks keskkonnale turvalise ja säästliku digitaliseerimise vallas. Teeme Eestist semiootilise ökoloogia, tasakaaluliste arenguvisiooniide ning uue ökotehnoloogia kasvu- ja katselava, mida toetavad meie tehnoloogiline kapital ja oskusteave. Kutsume e-residentsuse hüvedega Eestisse tegutsema uuendusliku ökoloogia ja energeetikaga tegelevaid idufirmasid, pakkudes neile riiklike programmide kaudu koostöövõimalusi Eesti teadlastega ja RMK kaudu juurdepääsu ökosüsteemidele. Sel moel suurendame ka e-residentsuse tulubaasi.
6. Reformime täielikult RMK põhialused. Riigimetsade majandamise asemel peab RMK põhiline eesmärk olema riigi omanduses olevate elupaikade ökoloogiline haldamine. Metsa majandamist saab toimuda selles kontekstis vaid nii palju, kui seda võimaldab elupaikade ökosüsteemne püsimine. RMK ei tegele enam puiduressursside, vaid metsa kui ökosüsteemse terviku haldamisega, ning muutub seeläbi kasumi teenimisele orienteeritud organisatsiooni asemel uute mudelite, teenuste ja platvormide innovaatiliseks arendus- ja ekspordikeskuseks. Keskse strateegilise tähtsusega on siin partnerite oskusteabe kaasamine ökoloogia, biosemiootika, elu-, sotsiaal- ja humanitaarteaduste valdkonnast ning tihe koostöö kohaliku elanikkonnaga riigimetsade ümbruses.
7. Otsime Euroopa Liidu siseseid poliitilisi lahendusi biomassi ja biomassist toodetava energiaühiku massilise ekspordi piiramiseks. Selle kõrval töötame välja selged printsiibid, kuidas väljuda biomassi taastuva roheenergiana käsitlemise nõiaringist olukorras, kus valemi teine pool ehk ökosüsteemid ise enam samal kujul tegelikult ei taastu.
8. Tekitame soolise võrdõiguslikkuse ja võrdse kohtlemise voliniku kõrvale töökoha volinikule, kes tegeleb meist erinevate elusolendite ja ökosüsteemide võrdse kohtlemisega. Voliniku ülesanne on luua koostöös juristidega visioonidokument selle kohta, kuidas ökosüsteemid ja suhted teiste elusolenditega oleksid Eesti õigusruumis esindatud. Seadustatud looduskaitse kõrval peavad olema Eesti õigusruumis esindatud ka ökosüsteemide ja elusolendite huvid.

9. Kogu haljastus, nii linnades kui ka mujal, peaks rajanema kohalikele liikidele ja kooslustele, et hoida pärismaist elustikku ja anda sellele eluvõimalus.
10. Loome põllumajanduslike kemikaalide kasutuskvoodid, mis peegeldavad nende mõju mullastikule ja ökosüsteemidele ning loovad loetava seose majandusliku kasu ja keskkondliku mõju vahel. Kvootide tulu läheb otseselt mahepõllunduse arenguprojektide toetamisse.
11. Algatame riikliku juurdluse viimaste kümnendite jooksul metsaäris toimunu suhtes.
12. Käivitame koostöös sotsiaal- ja keskkonnaministeeriumiga programmi, millega töötatakse välja printsiibid ja praktika, kuidas muuta Eesti ökosüsteemid eestlase vaimse tervise üheks olulisimaks nurgakiviks.

MAJANDUS

MAJANDUSPROGRAMM EHK KUIDAS SEISTA SILMITSI EBAMEELDIVA TÕEGA?

Tasaarengu Eesti Organisatsioon TEOkoda

Lähenevate valimiste üks põhiteema on kindlasti majanduse „normaalseks muutmine" ehk ressursimahuka ja keskkonnale kahjuliku majanduskasvu taastamine. Tundub, et koroonaviiruse ja sõja tõttu tekkinud kriisides peituvad võimalused suurematelt muutusteks kavatsetakse raisku lasta. Rühime tagasi teele, mis on viinud ühiskonna sotsiaalse, ökoloogilise ja klimaatilise katastroofi servale. Jah, samal ajal lubab pea iga poliitik ka suurt rohepööret, kuid seegi pole praeguses käsitluses muu kui „rohelise majanduskasvu" strateegia, mis tugineb suuresti statistilistele trikkidele ja veel leiutamata tehnoloogiale. Jätkusuutlik majanduspoliitika peab tunnistama ressursside piiratust ja õigluse printsiipi – kasvada ei saa lõputult ega teiste arvelt. Just sellist vaadet levitab mõttevool nimega säästa otsustavalt materiaalseid ressursse ning mille arvelt saaks seda kõike rahastada.

SKT ASEMEL HEAOLU MÕÕTMINE

Eeldus, et SKT peab pidevalt kasvama, käib vastu nii keskkonna kandevõimele kui ka pikas perspektiivis inimeste heaolule. SKT kasv korreleerub Maa ressursside kasutamise intensiivsuse ja keskkonna reostamisega ning on peamine põhjus, miks me peame pistma rinda selliste nähtustega nagu kliimamuutused, ökosüsteemide häving, ressursside ammendumine, bioloogilise mitmekesisuse vähenemine jne. SKTd võivad kasvatada inimese ja keskkonna seisukohast ka väga ebameeldivad sündmused, nagu looduskatastroofid või sõda, samas ei mahu sinna universaalsed ühiskonna heaolu indikaatorid, nagu eluks vajalike sotsiaalsete teenuste kättesaadavus kõigile, vaimne tervis, puhas elukeskkond jne. Heaolu kasv pidurdub ka teatava jõukuse määra saavutanud lääneriikides, mis annab mõista, et jätkuv rahanumbrite kasvatamine enam keskmisele elanikule midagi juurde ei anna, küll aga hakkavad kuhjuma probleemid. Negatiivse nähtusena tõstavad üle kindla piiri rikastunud ühiskondades pead sotsiaalne ja varaline ebavõrdsus. Igasugune ebavõrdsuse kasv ühiskonnas toob aga teadupoolest kaasa turvalisuse, õnnetunde ja rahulolu vähenemise. Inimeste heaolu nimel ei ole mõtet kasvatada SKTd üle teatava künnise, mille paljud läänemaailma riigid on juba ületanud. Siit jõuame tõdemuseni, et ühiskondlikku heaolu, õnne, rahulolu saab mõõta ka muul moel ning Eesti peaks võtma SKT asemel kasutusele alternatiivse mõõdiku.

Toome näiteks Uus-Meremaa alternatiivse mõõdiku otsimise teekonna. Esmalt valiti välja 69 indikaatorit, mille eesmärk on kirjeldada aspekte, mis muudavad inimesi õnnelikuks ning tagavad neile hea ja kvaliteetse elu. Seetõttu toimus nende valimine elanikega aktiivselt suheldes. Eeskujuks võib võtta mõne juba välja töötatud mõõdiku, näiteks valida ÜRO jätkusuutliku arengu indikaatorite vahel. Teine variant on töötada indikaatorid välja ise, tuginedes riigi eripärale ja vajadustele. Eesti puhul võiks olla üheks mõõdikuks kindlasti vaimne tervis, mille näitajad on praegu väga kehvad, eriti noorte seas. Uus-Meremaal kasutati valitud indikaatoreid elanike heaolu mõõtmiseks ja saadud tulemusi võeti arvesse riigieelarve koostamisel. Nii saab suunata riigi raha esmajoones neisse valdkondadesse, mis aitavad võimalikult palju inimeste heaolu suurendada.

NÄDALASE TÖÖAJA TUNTAVALT LÜHENDAMINE

Mitmed riigid ja piirkonnad, nagu Uus-Meremaa, Island ja Šotimaa, on juba seadnud majanduskasvu asemel sihiks heaolu. Üks tuntuim heaolu kasvatamise meede on neljapäevase töönädala kehtestamine ilma töötasu vähendamata. Neljapäevase töönädala eksperimentides osalenute stressitase vähenes, tervis paranes ning töö- ja eraelu olid rohkem tasakaalus, sealjuures jäi tootlikkus samaks või isegi paranes. Eestis võiks madalal rippuva õunana anda töötajatele esmalt tagasi kõik need riigipühad, mis langevad nädalavahetusele. Teiseks, kuna paljude neoliberaalide arvates on Eesti avaliku sektori muidusööjaid liiga palju, võiks kehtestada neljapäevase töönädala katseprojektina esmalt avaliku sektori asutustele. Nii põhjusel, et seda on avalikus sektoris lihtsam proovida, kui ka selleks, et saada teada, kas riik suudab pakkuda avalikke teenuseid ka vähendatud tööajaga.

RAISKAMISE VÄHENDAMINE

Adume tehnoloogilise innovatsiooni ja efektiivsuse kasvu piire. Seetõttu on möödapääsmatu tegeleda otseselt ja süstemaatiliselt ressursside raiskamise vähendamisega, kui soovime päriselt jätkusuutlikkuse poole püüelda. Siin on konkurentsitult madalaimaks õunaks toiduraiskamise vähendamine. Tuleb keelustada toiduainete äraviskamine kaubanduskettides – see motiveeriks kaupmehi hindu langetama ja oma ressursse paremini planeerima, vähendades seega survet ka toidu tootjatele. Soodustada tuleb ka toidujagamist kogukondlike algatuste kaudu ja avalikes toidukappides. Veel parem oleks turundust üldse tugevalt piirata – kui väheneb võimalus kunstlikult nõudlust tekitada, hakkab kaskaadina vähenema ka pakkumine. Tagatipuks tuleb keelustada ka tehnoloogiatoodete planeeritud iganemine, pikendades jõuliselt garantiiperioodi ning tehes kohustuslikuks toodete parandamisvõimaluste pakkumine. Oskused kauakestvate toodete loomiseks on olemas, kuid praegu pole tootjatel motivatsiooni sellega tegeleda.

ROHELINE MAKSUREFORM

Eesti peab nihutama tulevikus vältimatult oma maksubaasi tööjõu maksustamiselt keskkonnamaksude suunas, s.t maksustada tuleb neid tegevusi, mis keskkonda saastavad ja kasutavad meie rahvuslikku rikkust ehk siinseid loodusvarasid odava toorainena. Paljude ettevõtete konkurentsieelis tuleneb sellest, et nad on saanud kasutada piiramatult selliseid ressursse nagu vesi, puhas õhk, toitainerikas muld või mineraalid. Tootmisliinidelt väljuvate toodete hinnas tarbitud põhjavee hulk ega õhku paisatud süsiniku kogused reeglina ei kajastu. Keskkonnamaksude kaudu on võimalik kõik need välised kulud toodete hinda sisse arvestada, et kaitsta siinset looduskeskkonda, vähendada ületootmist seal, kus see on baseerunud ainult odaval sisendil, aga samas jätta inimestele ka väiksemate tööjõumaksude kaudu rohkem raha kätte ning innustada ettevõtteid konkurentsivõime säilitamiseks innovaatilisi lahendusi otsima. Eeskuju näitab seekord Taani uus valitsus, mis kehtestas ettevõtetele kõrge süsinikumaksu, et lappida Euroopa Liidu heitmekvootide puudujääke. Taani kehtestatud hind 100 eurot CO_2 tonni kohta jääb alla ainult Rootsi ja Šveitsi süsinikumaksudele. Taani maksustab muuseas ka veekasutust, prügi põletamist ja ladestamist, rääkimata automaksust. Variante, millest rohelist maksureformi alustada, on mitmeid. Eesti valitsusel on aeg võtta keskkonnakriisi tõsiselt ja saata ettevõtjatele maksupoliitika kaudu selge signaal selle kohta, milline tootmine on väärtustatud ja tulevikku vaatav.

VAIMSE TERVISE PROGRAMM EHK TÕENDUSPÕHISELT HEAOLUNI

Ott Oja ja **Triin Peterson**, VATEK

Viimastel aastatel on vaimse tervise mured tõusnud ühiskonnas tähtsale kohale. Oleme lõpuks märganud, kui suurt kahju võivad vaimse tervise probleemid põhjustada: igal aastal hukkub Eestis enesetapu tagajärjel umbes 200 inimest, vaimse tervise probleemide majanduslik kahju ulatub Eestis umbes miljardi euroni aastas, individuaalsed lood on üldiselt aga statistikast kurvemadki. Oluline on teadvustada, kui palju kvaliteetsemat, õnnelikumat ja produktiivsemat elu saaksid meie inimesed elada, kui ennetame vaimse tervise probleemide kujunemist ning tagame ravi ja toe neile, kes seda vajavad.

Vaimse tervise valdkonda on oluline arendada kihiti, luues toetavaid kogukondi, tagades abivõimalused omavalitsustes ja tervishoiu igal tasandil. Tegutseda tuleb tõenduspõhiselt, tuginedes valdkonna teadusele ja hinnates muutuste mõju inimestele – kõhutundepõhine lähenemine viib kergelt eksiteele ja raiskab kriitilisi ressursse. Nendest põhimõtetest lähtuvalt oleme töötanud Eesti Vaimse Tervise ja Heaolu Koalitsioonis VATEK valdkonna spetsialistide ja organisatsioonidega ning toome välja viis peamist ettepanekut Eesti inimeste vaimse tervise ja heaolu parendamiseks.

VAIMSE TERVISE PROBLEEMIDE ENNETUSES KORD MAJJA

Eestis on nokitsetud ennetustegevuste kallal pikalt isolatsioonis: haridusvaldkond on keskendunud kitsalt koolikeskkonnale, kriminaalsüsteem kuriteoennetusele, julgeolekus on fookus avalikul korral ja ohutusel. Puudunud on ühised kokkulepped ja jagatud põhimõtted. Seetõttu on koondatud mõiste *ennetus* alla hulganisti tegevusi, mis astuvad eri jalga, jäädes mõnikord üksteisele ettegi.

Õnneks on viimaste aastatega aru saadud, et ainult oma mätta otsast ennetustööga tegeledes jäävad käed lühikeseks. Kui üks tegevusala saavutab edu, vähenevad riskid ja suureneb heaolu ka teistes valdkondades. Hiljutine valdkonnaülese ennetuse valitsuskomisjoni ehk ennetusnõukogu loomine on tubli samm õiges suunas.

Selleks et ennetusprogrammid oleksid tõhusad ja jätkusuutlikud, peab neid arendama ja juhtima koordineeritult, tagama programmide mõju hindamise ja mõjusate programmide laialdase kättesaadavuse. Ennetustegevuste *väljatöötamist* rahastab valdavalt Euroopa Sotsiaalfond, mille maht on lähiaastatel märgatavalt vähenemas. Ennetustegevuste *jätkamiseks* Sotsiaalfondi toel loodud programmidel püsivat rahastust ei ole. Sageli on head, tõestatult mõjusad programmid juba valmis tehtud, kuid jäävad projekti lõppedes sahtlisse seisma. Seetõttu tuleb luua ennetusnõukogu alla valdkonnaülese ennetuse fond. Vähemalt 25 miljoni eurose aastaeelarvega fondist saab võimendada olemasolevate programmide mõju, luua vastavalt vajadusele ka täiendavaid programme ja hinnata nende toimimist.

IGALE INIMESELE TUGI KODU LÄHEDAL

Kohalikele omavalitsustele on pandud seadusega kohustus tagada kõigile oma piirkonna elanikele vajaminevad sotsiaalteenused, sealhulgas vajalikud vaimse tervise teenused. Omavalitsuse roll on kujundada sobivad tingimused, et elanikud saaksid kogukonda panustada ja olla sotsiaalselt aktiivsed. See aitab luua vaimset tervist toetavaid suhteid. Samuti tagab omavalitsus sotsiaaltöötajate toe inimeste võimalikult iseseisvaks toimetulekuks, vajaduse korral hoolduse. Lisaks on omavalitsuse vastutusel lastekaitse ja hariduse tugiteenused koolipsühholoogist logopeedini.

Regionaalselt on sotsiaalteenuste pakkumine ja kättesaadavus Eestis jätkuvalt ebaühtlane, sõltudes kohalike omavalitsuste võimekusest ja prioriteetidest. Tihti peab üks spetsialist tegema ära mitme inimese töö, mistõttu enim on levinud probleemidega tegelemine reageerivalt, mitte süsteemselt ega ennetavalt. Kui omavalitsuses töötab vaid üks lastekaitsja kahe või kolme asemel, siis on paratamatu, et jõutakse tegeleda vaid kõige kriitilisemate juhtumitega. Varjatumad probleemid jäävad märkamata ja ennetatavad probleemid tähelepanuta, kuni need muutuvad kriitiliseks.

Riik peab kehtestama omavalitsuse sotsiaal- ja vaimse tervise teenustele miinimumstandardid ning toetama abi osutamist nii arendustöö kui ka rahastusega. Oluline on tagada piisav spetsialistide hulk, et oleks mahti tegeleda kriitiliste juhtumitega ja võimalik varajase sekkumisega suuremat abivajadust ära hoida, seda nii sotsiaalse turvalisuse tagamisel kui ka vaimse tervise alase nõustamise pakkumisel.

Samuti on oluline, et kogukonna elanikega tihedalt töötavad spetsialistid oskaksid osutada vaimse tervise esmaabi. Kõigile sotsiaal- ja haridustöötajatele tuleb võimaldada pädevus varakult vaimse tervise muresid märgata, esmast tuge pakkuda ja õigesse kohta edasi suunata.

OSKUSLIK VAIMSE TERVISE ABI PEREARSTILT

Vaimne tervis on lahutamatu osa inimese üldisest tervisest, kuid ligipääs vaimse tervise spetsialistide abile on Eestis jätkuvalt kehv. Ravi on aga tõhusaim, kui probleeme märgatakse varakult ja abini jõutakse kiirelt. Selleks peame arendama esmatasandi tervishoiu meeskondi, kes on inimesele kõige lähemal.

Iga perearsti meeskonnale tuleb tagada võimekus tuvastada vaimse tervise riske ja probleeme, diagnoosida levinumaid psüühikahäireid, kergemaid psüühikahäireid ka ravida või psühhiaatri määratud ravi kulgu jälgida. Patsiendi vaimsete probleemide raviks vajavad perearstid ja tervisekeskused vastavaid tööriistu – hindamisvahendeid ja ravijuhendeid –, mille väljatöötamine ja rakendamine tuleb seada prioriteediks. Suuremate perearstikeskuste meeskondi tuleb täiendada vaimse tervise õdede, kliiniliste psühholoogide ning psühholoog-nõustajatega. Juba 70 spetsialisti värbamine ja koolitamine tagaks vaimse tervise spetsialistide toe enam kui pooltele perearstide nimistutele.

VAIMSE TERVISE SPETSIALISTILE KINDLUSTUNNE

Eestis on puudu suur hulk spetsialiste. Vajaksime praegusest kaks korda rohkem kliinilisi psühholooge ja vaimse tervise õdesid. Vaid pooltes koolides on tööl koolipsühholoog. Pooled meie psühhiaatritest on vanuses 55+, neist omakorda pooled on juba praegu pensionieas. Selleks et tuua juurde uusi spetsialiste, hoida olemasolevaid ja kutsuda tagasi ka neid, kes on ühel või teisel põhjusel juba valdkonnast läinud, oleksime pidanud seadma spetsialisti töö väärtustamise riiklikuks prioriteediks juba eile.

Vaimse tervise abi korraldamisel veab Eesti riiklik tervishoiusüsteem alt nii teenuse pakkujaid kui ka saajaid. Haigekassa rahastusega saab perearst suunata patsiendi ainult lepinguliste partnerite juurde. Neid partnereid jääb üha vähemaks, kuna partnerlus Haigekassaga toob kaasa hunniku aruandlust ja sunnib pakkuma teenust turuhinnast kaks-kolm korda väiksema tasu eest, tihti alla omakulu. Ei asutuse ega ka spetsialisti käest ei saa nõuda, et nad teeksid oma tööd ainuüksi missioonitundest, sest see ei ole kuidagipidi jätkusuutlik.

Paremad töötingimused – paindlikkus, regulaarne supervisioon, täiendõppe- ja arenguvõimalused – ning kõrgem palk viivad paljud psühhiaatrid, kliinilised psühholoogid ja vaimse tervise õed Haigekassa rahastatud terviseasutustest üle erasektorisse. Järjest enam sõltub patsiendi saadav abi rahakotist ja vähem vajadusest. Kui tahame, et inimesed saaksid mõistliku tasu eest vastuvõtule, tuleb spetsialistide töötingimusi parandada ning tõsta Haigekassa rahastus vaimse tervise teenuste eest turuhindadega konkurentsivõimelisele tasemele. Näiteks kliinilise psühholoogi vastuvõtu eest tasub Haigekassa 30 eurot, mis peab katma nii psühholoogi palga kui ka asutuse muud kulud. Erasektoris algavad hinnad aga 60 eurost ja küündivad kuni kaks korda kõrgemale.

TEENUSED INIMSÕBRALIKUKS

Vaimse tervise probleemidega inimene vajab tuge omavalitsuselt, tervishoiu-, haridus- ja sotsiaalasutustelt. Laiema võrgustiku koostöös on häirete ravi tulemuslikum ja tagasilanguste oht väiksem. Selleks et inimene saaks keskenduda taastumisele, peab spetsialistide koostöö olema normaalsus ja mahtuma vaimse tervise teenuste rahastuse alla. Tõhusaks, sujuvaks võrgustikutööks tuleb luua ühine infokeskkond, kus tervishoiu- ja sotsiaalvaldkonna spetsialistid saavad inimese loal ligi vajalikele andmetele ja jagada infot ravi edenemisest. Seeläbi on vaimse tervise häirete ravi tulemuslikum ja võimalik on kaasata laiemat vaimse tervise spetsialistide ringi kui psühhiaatrid, kliinilised psühholoogid ja vaimse tervise õed, kellest on terav puudus.

JULGEOLEKUPROGRAMM EHK TAHAKS RIIKI, MILLE NIMEL ELADA, MITTE SURRA

Kadi Viik, Feministeerium

Julgeolekuolukord maailmas on järsult halvenenud. Ukraina sõda paneb proovile demokraatlike riikide valmisolekut kaitsta välisagressorite eest enda ja teiste vabadust ning õigust ise oma tulevikku valida. Kui Venemaad peaks Ukrainas lõppkokkuvõttes edu saatma, on selleks hetkeks keeranud tõenäoliselt käised üles juba teisedki autoritaarsed režiimid – kes Taiwani naabruses, kes mujal. Samal ajal õõnestatakse neid väheseid alles jäänud demokraatlikke riike seestpoolt populismi, vaenamise, inimestega manipuleerimise, neile täiesti häbitu valetamise ja demokraatia kattevarju all autoritaarse juhtimise pakkumisega.

Sest ega neid demokraatlikke riike maailmas eriti ei olegi. Economist Intelligence Uniti[1] (EIU on The Economist Groupi analüüsiüksus, ettevõte annab välja ajakirja The Economist) indeksi järgi oli täiesti demokraatlikke riike 2021. aastal vaid 20, ülejäänud demokraatiaid kimbutavad eri sorti probleemid, peamiselt seoses poliitilise kultuuri ja riigihaldusega. Ükski liberaalne demokraatia pole küll kuigi palju vanem kui sada aastat, kuid senine optimism nende juurdetekkimise suhtes on pöördunud pessimismiks, nähes näiteks, kuidas seni demokraatlikuna toiminud riigid on valinud (*pun intended*) autoritaarse režiimi. Kokkuvõtlikult elab vähem kui pool maailma rahvastikust mingisuguses demokraatias – ja nende osakaal aina langeb[2].

Eestit loetakse EIU indeksi järgi puudustega demokraatiaks. Meil on hästi toimivad, pluralistlikud valimised ja üsna hea riigihaldus, aga meie osalus poliitikas on madal ja poliitiline kultuur kehv. Paraku ei paista viimase puhul paranemise märke, vaid, vastupidi, uusim riigieelarve näitas miljonite eurode katuserahade suunamist omadele ja eesolevatel valimistel võib täheldada tõenäoliselt enneolematut sularaha pakkumise võistlust. Valimisaktiivsus on meil pigem madal, eriti madal on see noorte seas, ja ega kehv poliitiline kultuur seda just ei soosi ka.

Eesti julgeolek sõltub seega nii sisemistest kui ka välistest teguritest. Me oleme Venemaa naabrid, oleme kogenud omal nahal okupatsiooni, vägivalda, kultuuri ja identiteedi koloniseerimist. Me oleme osa maailmast, mida hakkavad üha rohkem defineerima kliimakriisist tulenevad looduskatastroofid, konfliktid, põhiressursside nappus ja ränne. Ja me oleme noor demokraatia, keda kimbutavad samasugused sisemised konfliktid, mida näeme ka „vanades" demokraatiates, kuid meie demokraatlikud struktuurid ei pruugi olla sama vastupidavad kui nendel, kes on saanud sada aastat segamatult demokraatiat harjutada. See sissejuhatav olukorrakirjeldus viibki selle valimisprogrammi ainsa punktini…

KEHTESTADA EESTIS AASTAKS 2035 KOHUSTUSLIK AJATEENISTUS KÕIGILE.

Toon selle toetuseks ka mõned argumendid.

1. Eestis on ajateenistus meestele kohustuslik ja naistele vabatahtlik. Reaalsuses läbib kaitseväeteenistuse veidi enam kui kolmandik meeste aastakäigust ja naised moodustavad ajateenijatest paar protsenti. See tähendab, et umbkaudu 82% igast aastakäigust *ei läbi* kaitseväeteenistust. Laiapõhjalise ajateenistuse üks suur voorus kutselise variandi ees on see, et kaitseväkke satub tõeline läbilõige ühiskonnast ja see ei koosne ainult ülemääraste militaarhuvidega relvafanaatikutest, kes võivad mingil hetkel ise demokraatliku ühiskonnakorra ohtu seada. Kaitsevägi peaks peegeldama ühiskonda ja vajab selleks igasuguseid inimesi, sealhulgas humanitaare, kvääre, naisi ja selliseid mehi, kes kohe üldse jõuametitest ei huvitu. Inimesi, kes lähtuvad just „pehmetest" väärtustest ja kellele on kallis demokraatia. Eesti statistikat vaadates tekib küsimus, kas meil on see läbilõige ühiskonnast piisavalt tagatud, ja numbreid vaadates on vastus, et tõenäoliselt mitte. Kohustuslik

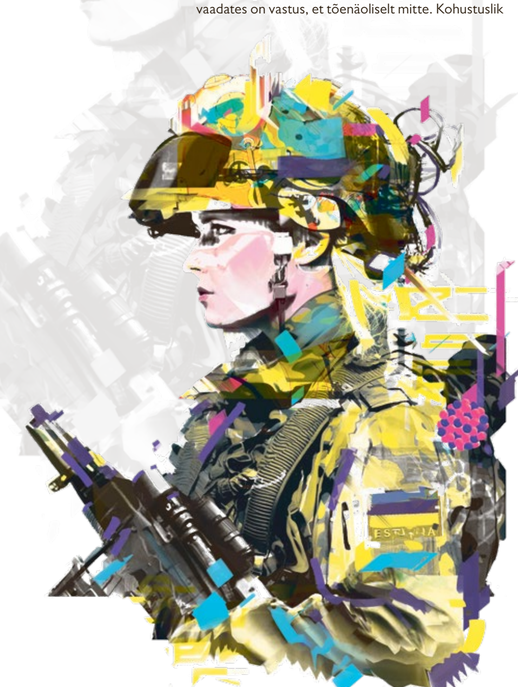

ajateenistus tooks kaitseväkke väga erineva taustaga inimesi, pluralismi, rohkem teadmisi ja kogemusi ning tekitaks baasi, mille pinnalt muutuks mitmekesisemaks ka kaitseväe juhtimine.

2. Põhiseadus kohustab igat Eesti kodanikku meie riigi iseseisvust kaitsma. Paraku ei tea suur osa meist – eriti naistest –, kuidas seda teha. Meil ei ole selleks teadmisi ega oskusi. Alati on võimalik nende oskuste omandamiseks vabatahtlikult Kaitseliitu astuda, kuid ka see organisatsioon ulatub vaid väikese osani elanikkonnast. Praegu on Kaitseliidus 16 000 liiget, koos naiste ja noortega isegi 28 000 liiget, aga tööealist elanikkonda on Eestis umbes 800 000 inimest. Kohustuslik ajateenistus toetaks põhiseaduslikku kohustust kaitsta oma riiki ja selle iseseisvust ning aitaks igal inimesel saada selleks vajaliku ettevalmistuse.

3. Praegu on 18–27-aastastel naistel Eestis võimalik läbida ajateenistus vabatahtlikult. Nende vabatahtlike arv on tasapisi suurenenud, kuid on jätkuvalt kaduvväike – 2021. aastal läbis ajateenistuse 34 naist. Kaitseressursside ameti 2021. aasta aruandest nähtub, et ligi pooled ajateenistusse astunud naistest ei lõpeta seda (erinevalt meestest on naistel selleks 90 päeva jooksul võimalus). Tööturu segregatsiooni uurijatele on see tuttav fenomen, et vähemuses olev grupp kaob alalt, kus domineerib selgelt enamus. Selle jaoks on isegi eraldi termin „lekkiva toru fenomen". Metafoori mõte on umbes see, et kui kallata torustikku ühest otsast vett (ehk naisi), aga torustiku ühenduskohad lekivad (naised tilguvad ära), siis jõuab teise otsa vett kohale üsna vähe (ehk naisi, kes on erialaselt karjääri teinud ja juhtivatele kohtadele jõudnud). Põhjused võivad olla erinevad ning ulatuda kolleegide ja juhtkonna eelarvamustest, tahtlikust või tahtmatust diskrimineerimisest kuni täiesti sobimatu infrastruktuurini välja. Kuna ajateenistus on disainitud meeste jaoks, ei ole vaja palju fantaasiat, et näha, miks isegi ülimalt motiveeritud naised ei pruugi end seal mugavalt tunda. Kohustuslik ajateenistus aitaks selle lekkiva toru ära parandada, aga muidugi eeldusel, et toruparandusse kaasatakse ka sihtgruppi ennast.

4. Praegu võetakse ajateenistusse selline arv noori, kes suudetakse logistiliselt ära teenindada ehk keda suudetakse majutada, varustada ja instrueerida. Venemaa sõdimine Ukrainas on ilmekalt näidanud, et pole mõtet saata rindele sõdureid, kellel pole ei varustust ega ka teadmisi. Kohustuslik ajateenistus tooks kaasa ajateenistujate arvu hüppelise kasvu, mis omakorda tähendaks olulist infrastruktuuri väljaehitamise vajadust, varustuse hankimist jmt. Kui aga vaadata ajateenistust laiemalt, mitte vaid militaarses võtmes, ja pöörata rohkem tähelepanu selle sotsiaalsele tähendusele, pakuks see ka võimalust ajateenistust teistmoodi sisustada. Kõik ei pea oskama relva käsitseda või sildu õhku lasta, kriisi ajal on väga palju eri funktsioone, mida on vaja täita – esmaabist ja IT-toest kuni diplomaatia ja infooperatsioonideni. Laiapõhjaline ajateenistus saaks pöörata rohkem tähelepanu ka sellistele oskustele.

5. Meie lähinaabritest on kohustuslik ajateenistus olemas Norras (alates 2015) ja ka Rootsis (alates 2018). Norras moodustavad naised ajateenistuse lõpetajatest umbes kolmandiku[3] ja Rootsis 18%[4]. Ukraina-valgevene juurtega kirjanik **Svetlana Aleksijevitš** on kirjutanud[5] naiste sõdimise ajaloost II maailmasõja ajal, kui Punaarmees teenis ligi miljon ning nii USA kui ka Saksamaa armees umbes pool miljonit naist. Nende rollid olid väga mitmekülgsed ning ühine joon see, et ega neid sõjaväkke eriti ei tahetud ja pärast sõda nad kangelaste kõrvale ei mahtunud. Lähiajal oleme näinud Ukraina naiste mobiliseerumist ja Süürias sõdivaid kurdi naisi. Viimased aitasid piirkonda – ja ülejäänud maailma – küll ISISe käest päästa, kuid on nüüdseks pildilt kadunud nagu hooajamood. Au ja kuulsus ei paista naistele ka tänapäeval osaks saavat, kuid vaatamata sellele ei ole naised rindel midagi uut või ennekuulmatut.

Kohustuslik ajateenistus aitaks kaasa mitme sissejuhatuses püstitatud probleemi lahendamisele. Lisaks baaskaitseoskuste omandamisele ja harjutamisele aitaks see ehitada tugeva demokraatliku vundamendiga riiki, kus erineva tausta ja grupikuuluvusega inimesed seisaksid meie riigi iseseisvuse ja demokraatliku riigikorra kaitsmise eest. Ehk riiki, mille nimel tasub elada, mitte surra.

[1] *Democracy Index 2021: less than half the world lives in a democracy. – Economist Intelligence, 10.02.2022.*
[2] *Herre, B.; Roser, M. Democracy. – Our World in Data.*
[3] *Forsvarets årsrapport 2021 (Norra kaitseväe aastaaruanne).*
[4] *Kvinnan och försvaret. – Försvarsmakten (Rootsi kaitseväe kodulehekülg).*
[5] *Viik, K. 2015. Naise näoga sõda. – Feministeerium, 06.05.*

VÕRDSUS

VÕIMALUSED VÕRDSEMAKS

Jens Jaanimägi ja **Kätri Kiilberg**, Progressiivne Liikumine

Eestil puudub visioon. Valimised tulevad ja lähevad, koalitsioonid sünnivad ja langevad, uued poliitikud astuvad lavale ja vahel harva lahkub mõni ka poliitilisele pensionile. Ajalehtedel ja uudistekanalitel on justkui iga päev pakkuda uusi põhjapanevaid uudiseid Eesti poliitiliselt areenilt, kuid sealjuures ei sünni tõelist ja nüüdseks juba hädavajalikku muutust. Ühiskonna, tsivilisatsiooni, ehk isegi inimkonnana seisame enam kui kunagi varem silmitsi paljude liialdamata ajalooliste kriisidega. Olukorras, kus meie kestmist ohustavad nii kliima-, võrdsus-, väärtuste kui ka teised kriisid, on poliitilised jõud siinmail nähtavasti jätkuvalt arvamusel, et sisutute kempluste jaoks on justkui aega ülegi.

Alustame võrdsuskriisist. Viimase kümne aastaga on Eesti majanduse kogutoodang kasvanud pea nelikümmend protsenti, keskmine brutopalk veelgi enam. Üle terve riigi rajatakse nii uusi maanteid, haiglaid, rongiühendusi kui ka teisi suurprojekte. Samas tunneb üha kasvav hulk inimesi end meie riigis sellest peadpööritavast arengust mahajäetuna. Viimase kümne, kahekümne või isegi kolmekümne aasta edulugu ei ole nende inimeste edulugu. Riik, mis jätab kiirelt tuleviku poole marssides maha oma inimesed, on riik, mis sammub tühja. Demokraatia, mis ei võimesta oma inimesi ega võimalda neil väärikalt toime tulla, välistab üha suurema osa oma liikmetest ja avab uksed seda õõnestavatele jõududele. Ühiskond, mis rajab end vaid tugevatele, kaotab iga päev oma liikmeid. Meie väikeses riigis ei saa me endale sellist olukorda lubada.

Struktuurid, mis on loodud, et tagada meie inimestele kas või minimaalne elustandard ja pakkuda meile kõigile halvemateks päevadeks turvavõrku, on tõsises kriisis. Juba praegu oleme olukorras, kus ohus on ligipääs tervishoiule ja teistele kriitilistele teenustele. Sotsiaalhoolekanne on jätkusuutmatus seisus ning kui võrrelda pelgalt põlvkondade suurusi ja oodatava eluea pidevat kasvu, tundub vanaduspõlv praeguste ja tulevaste põlvede jaoks äärmiselt tume. Noorte lootused ja ootused seoses tulevikuga on haihtumas. Olukorras, kus üha enam inimesi ei suuda tohutu kiirusega kasvavale suutmissurvele alluda, süveneb vaimse tervise kriis, mille ohvritele me ei ole suutnud pakkuda adekvaatset abi. Sealjuures on elutähtsast abist ilmajäetute hulk tunduvalt suurem ja hõlmab ka neid kümneid tuhandeid kaasmaalasi, kes ei kvalifitseeru kehtivas süsteemis ravikindlustuskaitse alla. Üks on samas selge: kriitilise abi kärpimisega ei saa säästa ja haige ühiskond teeb meid pikas plaanis vaid palju vaesemaks.

Tuleviku ühiskond on paratamatult kriisiühiskond. Kliimasoojenemine ning sellest ajendatud majandus-, rände-, populatsiooni-, ressursi- ja teised kriisid iseloomustavad paratamatult meie tulevikku. Saame need seljatada vaid üheskoos. Ühiskonnas, mis on üha ennustamatum ja ebastabiilsem, saab vaid riik, kokkulepitud solidaarsus olla see, mis hoiab ühiskonna ja indiviidi turvatunnet. See ei ole aga mõeldavgi, kui tagatud ei ole universaalne toimetulek. Maksusüsteem, mis toetub kahaneva hulga inimeste tööle, ei ole võimeline lahendama tuleviku kriise. Tuleviku maksusüsteem on mitmekesine ja makse ei koguta ainult inimtööjõult, vaid üha enam ka varalt ja muult väärtusloomelt. Need sammud on nii automatiseerimist kui ka rahvastiku vananemist silmas pidades mõõdapääsmatud ja kui jääme nende astumisega hilja peale, võime homme juba vaesuda. Sealjuures ei saa maksude kogumise eesmärk olla pelgalt riigieelarve suurendamine ega eelarvelisete puudujääkide lappimine, kuid see peab ühtlasi võimaldama ehitada jõukat ja tulevikukindlat ühiskonda. Oleme harjunud, et maksusüsteem on jäik ja kui see üldse muutub, siis vaid aeglaselt. Kuid see jäikus ei võimalda meil astuda vastu pidevalt teisenevatele tuleviku väljakutsetele. Riik peab teenima oma inimesi, mitte vastupidi – just see põhitõde peab väljenduma ka meie maksusüsteemis. Tuleviku Eesti maksusüsteem peab reageerima ühiskonnale ja selle muutustele, olema nende suhtes paindlik. See ei tähenda, et riik peab olema õhukene, vaid seda, et inimesed ja ettevõtted maksavad õiglaseid makse õiglase asja pealt.

Tulevikus, kus innovatsioon on meie igapäevast majandamist fundamentaalselt muutnud, peab muutuma ka hariduse mõtestamine. Sealjuures arenevad tööturu vajadused üha kiiremini: kui mingid sektorid võivad lühikese aja jooksul pea täielikult hääbuda, kasvavad teised üha kiiremini ja enneolematud kolmandad tekivad üldse juurde. Seda olulisem on see, et me ei näeks haridust vahendina, vaid eesmärgina iseeneses. Süsteem, mille alusel igaüks meist õpib noorusaastatel ühe või teise (väidetavalt) kindla ameti selgeks ja loodab sellega pensionipõlveni välja jõuda, ei ole jätkusuutlik. Kiire innovatsiooni ja majandusarenguga suudab vaid elukestev haridus inimeste mahajäämist ennetada. Juba praegu peame pakkuma tulevikuväljavaadet inimestele, kes töötavad jätkusuutmatutes sektorites. Peame tagama, et toimuks ümber- ja edasiõpe, et meie inimeste teadmised ja oskused ei jääks jalgu ajale ja tihenevale konkurentsile. Selleks on ühelt poolt vaja kõiki haridustasemeid, kuid eelkõige kolmandat, kõrg- ja kutseharidust, paremini rahastada, kuid teisalt ka reformida. See, kui riik püüab väidetava kokkuhoiu nimel piirata kõrgharidust õppijate arvu ja inimese omandatava hariduse mahtu, ei ole üha kiiremini arenevas ühiskonnas jätkusuutlik. Kui loome inimestele võimalusi kogu elu vältel oma teadmisi ja oskusi arendada ja mitmekesistada, võimaldame neil käia kaasas tööturu muutuvate vajaduste, kuid samas ka sotsiaalse arenguga, et ennetada sel moel kibestumist ja lõhestumist.

Meid kõiki peab võimestama tark tööjõupoliitika, kus inimest nähakse kui meie suurimat väärtust, mitte pelgalt vahendit, millest lühiajaliselt maksimaalset kasumit välja pigistada. Tulevikku vaatavas Eestis ei ole töösuhe inimese ohjeldamise vahend, vaid kahepoolne, õiglane, võimestav ja nii töötaja kui ka tööandja õigusi ja vabadusi säilitav. Selleks et ka töötajate hääled kõlaksid, on tarvis edendada demokraatiat töökohal, pakkudes näiteks töötajatele võimalusi saada ettevõtte osanikeks ja kaasates neid strateegilistesse otsustesse.

Kui võimulolijatel puudub kas võime või tahe eesootavatele kriisidele reaalseid lahendusi pakkuda, minnakse liialt tihti rahvast üsna meelevaldsete väärtusküsimustega lõhestama. Võiks eeldada, et see nüüdseks ülimalt ebakonstruktiivne debatt võinuks saada lahendatud juba 90ndate algul, kui leppisime põhiseaduse vastuvõtmisel ülekaalukalt kokku, et oleme Eestis kõik võrdsed ja diskrimineerimisele ei ole meie ühiskonnas kohta. Selmet oleme langenud ohtlikku vaidlusse, mis pöörleb suuresti selle ümber, kellelt ja mis õigusi ära võtta, ja kus demokraatlikud jõud, mis peaksid seisma meie kõigi õiguste laiendamise eest, on taandunud pea täielikult kaitsepositsioonile. Selline diskursus ei lahenda ühtegi meid kummitavatest kriisidest, vaid mürgitab pinnast, kust saaksid võrsuda tõelised lahendused.

Olukorras, kus mängus on meie vabadused, ühiskonna koospüsimine ja kõige fundamentaalsemal tasandil elu planeedil Maa, ei ole meil aega tühisteks ideoloogilisteks heitlusteks. Kui igaüks meist nüüd ja kohe oma pilku iseendast kaugemale ei tõsta ega mõtle kaasa, kuidas täna homset kujundada, on suur oht, et homset ei tulegi.

INIMÕIGUSED

KUI INVATUALETI VÕTI POLEKSKI ENAM SELVERI INFOLETIS?

Helen Talalaev, Eesti Inimõiguste Keskus

Mila tuli Eestisse 2022. aasta suve alul, kui Venemaa alustas sõda Ukrainas. Ta oli 33-aastane, kui ta Ukrainast Eestisse põgenes. Lisaks temale saabusid tollal Eestisse veel kümned tuhanded Mila kaasmaalased. Mila tuli koos oma kahe lapse, 10-aastase Bohdani ja 14-aastase Viraga. Nende isa oli sõjas hukkunud juba aprillis. Mila kohtus Eestis Kaarliga, nad armusid ja nendest sai pere. Neil sündis poeg Danilo, kes on nüüd viieaastane. Aasta on 2035.

Mila ja Kaarel on näinud ühise kooselu jooksul Eestis muutusi, mis toetavad märgatavalt nende elu ja lähedasi. Nad tunnevad, et neid mõistetakse ja väärtustatakse Eestis, nende panus on oluline ja vajaduse korral saavad nad abi.

Mila vajab liikumiseks ratastooli. Kui Eestisse saabudes oli tal väga keeruline paljudesse paikadesse pääseda, sealhulgas ka riigiasutustesse ja kohalike omavalitsuste hoonetesse, siis nüüd on olukord tundmatuseni muutunud. Mila saab liikuda oma kodulinna tänavatel iseseisvalt, kartmata, et tema teel on ootamatuks takistuseks kõrge äärekivi või ta ei pääse linnavalitsuse hoonesse, sest ees ootab kolm trepiastet ja uks, mida pole võimalik ratastoolist tõusmata avada. Ta teab, et tema lemmikkaubanduskeskuse Arsenali invatualeti uks on avatud ja ta ei pea minema selle võtit küsima poe infoletist. Danilo lasteaias arvestatakse ka ratastooli või lapsevankriga liikuvate inimestega ning ta saab oma poja sinna ise kohale viia, käia tema jõulupidudel ja elada talle kaasa spordipäeval.

Mila on programmeerija ja tiimijuht. Tööd teeb ta enamasti kodust. Kontoris käib ta tavaliselt teisipäeviti. Peamiselt sõidab ta bussiga, sest ratastooliga on võimalik bussi peale saada – selle põhi on samal tasapinnal kõnniteega. Kontorihoones on iseavanevad uksed ja liftiga saab ta sõita otse oma korrusele. Invatualett on ehitatud nõnda, et ta mahub seal ratastooliga ka ringi pöörama. Isegi peegel on talle sobival kõrgusel, mitte ta ei näe sealt vaid selja taga asuvat seina. Juba mõnda aega tagasi muutis riigikogu võrdse kohtlemise seadust ja kaotas sealt erisused eri tunnuste vahel, mis tähendab, et nüüd on diskrimineerimise eest võrdselt kaitstud eri rahvusest ja erivajadustega inimesed, eri vanuse või nahavärviga inimesed, eri seksuaalse orientatsiooni ja usuliste veendumustega inimesed. See andis Milale olulise kindlustunde.

Tema töönädal on neli päeva pikk. Kui 2022. aastal olid selle valiku teinud vaid üksikud ettevõtted, siis 13 aastat hiljem on see levinud nii äri- kui ka avalikus sektoris. Neljapäevane töönädal annab töötajatele võimaluse võtta rohkem aega enesearendamiseks, oma hobidega tegelemiseks või lihtsalt niisama puhkamiseks.

Mila on olnud tiimijuht kolm aastat. Selles rollis on ta tegelenud ka soolise ja rahvuselise palgalõhega. Kui 2021. aastal oli Eestis naiste brutotunnitasu 14,9% väiksem kui meestel ja kõige väiksem brutotunnitasu oli vene rahvusest naistel, siis 2035. aastal pole Eesti enam Euroopas selle näitajaga esirinnas. Oluline muutus sai alguse siis, kui lisaks riigiasutustele hakkasid palgaandmeid avalikustama ka ettevõtted – selline läbipaistvus hakkas järk-järgult soolist palgalõhet vähendama. Samuti jälgib Mila, et tema tiimis ei tehtaks ületunnitööd, ja ta näitab ise eeskuju sellega, et pärast tööaega ta ei kirjuta töökirju ega helista oma kolleegidele.

Kaarel on 35-aastane kirjandusõpetaja. Kui Danilo oli kaheksakuune, jäi Kaarel temaga koju. Ta oli vanemapuhkusel, kuni Danilo sai kahe ja poole aastaseks ning läks lasteaeda. Kui 2021. aastal oli vanemapuhkuse kasutajate seas meeste osatähtsus vaid 4,18%, siis nüüdseks võtavad mehed palju suurema vastutuse oma väikeste lastega kodus olemise eest – osalt ka seetõttu, et lastega kodus olevad lapsevanemad ei koge enam diskrimineerimist, kui nad tööturule naasevad. Selle nimel on riik aastaid eri teavitusprogramme ellu viinud ja loonud rahastusvõimalusi vabaühendustele, et suurendada inimeste teadlikkust ja et kasvaks meeste valmisolek lastega vanemapuhkusele jääda. Olulise muutuse tõi see, kui teatud osa vanemapuhkusest määrati üksnes isadele (või ka pere teisele vanemale, kui tegemist on samast soost vanematega perega) – kui isa seda ei kasuta, jääb pere sellest ilma.

Kaarel on ka aktiivne keskkonnakaitsja ja lööb kaasa keskkonnateemade eest seisvas vabaühenduses. Kui ta neljapäevaseks koosolekuks ettevalmistusi tegi, tulid talle meelde projektiaruannete koostamise algusajad – milline tüütu sadade tšekkide kogumine ja esitamine… Õnneks keskendutakse ministeeriumite läbipaistvalt koostatud rahastusprogrammides nüüd tulemuste saavutamisele ega kulutata enam ressursse detailsele rahakasutuse kontrollimisele. Vedas, et Kaarel otsustas siiski keskkonnakaitsega jätkata. Katuserahade süsteem on kaotatud, riigikogu liikmed ei saa enam riigieelarve menetlemise ajal eraldada nn regionaalseid toetuseid, mille kasutus, tulemused ja aruandlus olid läbipaistmatud ja arusaamatud.

Veelgi olulisem on see, et Kaarel kogeb, kui sisuliselt ja hoolivalt keskkonnaministeerium tema vabaühendust kaasab. Nende tagasisidet küsitakse piisava ette teatamisajaga, seaduseelnõud ega määrused pole enne nendega konsulteerimist valmis kirjutatud, vaid vabaühendused ja ministeeriumi töötajad loovad neid päriselt koos. Valitsus on kolmanda sektori arendustegevust ka toetanud, et neil oleks vabakonna seas väärt partnerid, kellega koos Eestile parimaid lahendusi leida, teenuseid välja töötada ja seaduseid kirjutada.

Mila poeg Bohdan on nüüdseks 23-aastane. Kõige raskem aeg tema elus oli vahetult pärast Eestisse tulemist. Lisaks sellele, et ta leinas oma sõjas hukkunud isa ning pidi kohanema uue kodu, kooli ja keelega, hakati teda koolis tema rahvuse pärast kiusama. Kuigi üldiselt olid Eesti inimesed Ukraina põgenike vastuvõtmise poolt, oli siiski ka vähemus, kes ei soovinud ukrainlasi siia. Bohdani klassi sattuski lapsi, kelle vanematel olid just sellised vaated.

Õnneks leidis Bohdan sõbra ja mõttekaaslase Jonatanis, kellel oli samuti keeruline aeg. Nimelt oli ta äsja mõistnud, et tema sünnil määratud sugu ei ühti tema sooidentiteediga. Jonatani klassikaaslased ei mõistnud teda ja õpetajatel polnud teadmisi ega oskusi tema toetamiseks. Selleks ajaks, kui Bohdan ja Jonatan said 18-aastaseks, põhines juriidilise soo tunnustamine õnneks juba enesemääramisel, sest riigikogu oli muutnud rahvatervise seadust, et toetada transinimeste heaolu. Enne polnud inimesel ilma arsti loa ja ministri käskkirjata võimalik oma nime ja isikukoodi muuta. Selleks ajaks oli haridus- ja teadusministeerium võtnud koolikiusamise südameasjaks ning kõik haridus- ja noorsootöötajad said osaleda regulaarselt koolitustel, mis aitasid hoida ära kiusamist, sh rahvuspõhist ning homo- ja transfoobset kiusamist, et tagada kõigile lastele turvaline koolitee.

Mila tütar Vira on nüüdseks 27-aastane. Ta abiellus äsja, tema abikaasa nimi on Maarja. Riigikogu muutis perekonnaseadust nõnda, et sarnaselt ena-miku teiste Euroopa riikidega on abielu nüüd avatud kõikidele täiskasvanutele sõltumata nende soost. Sama hästi pole aga läinud nende headel sõpradel Sayedil ja Jassimil, kes on geipaar Katarist. Nad jõudsid äsja Eestisse ja on palunud siin rahvusvahelist kaitset, sest nende kodumaal kiusatakse neid nende seksuaalse orientatsiooni pärast taga. Nende kogemus Eesti Politsei- ja Piirivalveametiga on olnud positiivne, nendesse on suhtutud professionaalselt ja hoolivalt, nad on saanud vajalikku õigusabi ning neile on selgitatud põhjalikult kaitse saamise protsessi. Enam ei tule ette olukordi, kus piiril töötavad ametnikud ei luba varjupaigataotlejaid Eesti territooriumile. Samuti pole olnud juhtumeid, kus on keeldutud varjupaigataotlust vastu võtmast või püütud veenda varjupaigataotlejaid oma päritoluriiki naasma.

Viral on olnud Eestis peamiselt väga head kogemused, aga lesbina on ta paraku sattunud ka vaenu ohvriks. Õnneks on nüüdseks muudetud karistusseadustikku ja vaenukõne puhul saab politseist abi. Kui Virat kord tänaval rünnati ja samal ajal teda „rõvedaks lesbiks" sõimati, sai sellisest vaenumotiivist raskendav asjaolu ja tema ründaja sai karmima karistuse.

Aasta on 2035. Mila ja Kaarel on uhked, et nad on näinud Eestis olulisi muutusi ja saanud neile kaasa aidata. Neil on aga veel unistusi. Võib-olla aastaks 2050 on inimeste hoiakud, väärtused ja käitumine muutunud selliseks, et polegi enam vaja abi saamiseks politseisse pöörduda, õigusabi küsida või oma õiguste eest võidelda, et sind koheldaks õiglaselt ja võrdselt teistega, olgu tegu eestlase või katarlasega, noore või vanaga, hetero või lesbiga, ratastooli kasutava või autismispektriga inimesega.

KULTUURIPROGRAMM EHK KULTUUR EI OLE MUST AUK, MIS AINULT RAHA NEELAB

Kadi-Ell Tähiste, Kunstiasutuste Liit

Valimiste lähenedes programmeeritakse meid suhtlema ja mõtlema kahesõnaliste loosungite keeles. Mis siis ikka vastuvoolu ujuda – siit tuleb viieosaline elujõulise kunsti- ja kultuurielu teekaart, mida võiks järgmise kümne aasta perspektiivis silme ees hoida. Suurte reformide kõrval on valdkonna kestlikkuse eelduseks kultuuri ökosüsteemi mitmekesisus ja – nagu ka loodusliku elurikkuse puhul – siinkohal peame me kõik pingutama.

RAVIKINDLUSTUS KÕIGILE!

Alustan kõige olulisemast: me ei saa rääkida hea tervise juures ja hästi toimivast kultuurielust, kui inimesed ei ole hoitud. **Mari Peegel** sedastas novembri lõpus ilmunud arvamusloos valusalt täpselt, kuidas armastatud kultuuritegijaid hinnatakse sageli alles pärast surma või vahetult selle eel, aga elukaare jooksul saadab neid pidev ebakindluse vari ning meile naudingut pakkuv looming sünnib ebaproportsionaalselt suurte isiklike ohverduste hinnaga[1]. Seepärast loodan väga, et Eesti Kunstnike Liidu algatatud kampaania „Ravikindlustus kõigile!" ei jää hüüdja hääleks kõrbes. Ebatraditsioonilised töösuhted ei puuduta juba ammu ainult „käputäit kunstnikke ja Tupperware'i müüjaid, kelle pärast ei hakka küll keegi süsteemi ringi tegema", nagu sõnas aastaid tagasi selleteemalises aruteluringis avameelselt ühe ministeeriumi ametnik. Ehkki need nõndanimetatud „käputäis kunstnikke" (keda on tegelikult tuhandeid) on alati väärinud õiglast kohtlemist ja ligipääsu sotsiaalsetele garantiidele, siis küllap näevad riigistruktuuride tublid inimesed praeguseks isegi, et aeg on küps, et teema süsteemselt läbi mõelda. Loodan väga, et poliitikud ei karda algatada suuri reforme ja juba lähiaastatel saavad kõik inimesed arsti juurde.

TASUD TÕUSMA!

Lisaks sotsiaalsetele garantiidele tuleb tegeleda ka loovtöö õiglase, piisava ja väärika tasustamise teemaga. Paraku on kultuuriasutuste eelarved ülipingelised ja näiteks kunstivaldkonnas ei ole tasude maksmiseks raha lihtsalt kuskilt võtta. Siinkohal peab appi tulema riik, sest kultuurist ei saa kunagi isemajandavat süsteemi või nagu öeldakse bürokraatlikus keeles: kultuurivaldkonda jääb alatiseks iseloomustama turutõrge. Nõnda on riiklik tugi kultuurivaldkonnale ja vabakutselistele tõsiasi ka neis riikides, kus erasponsorlus, metseenlus ja kunstiturg on paremini arenenud. Mudeleid vabakutseliste toetamiseks leidub mitmeid, näiteks Soomes lükati tänavu käima kunstnikutasude toetusvooru katseprojekt[2] ja loodame Eestis sama. Tasu töö eest peab olema garanteeritud ka neis valdkondades, mille eripäraks on suurem tuginemine vabakutselistele ja kus riigi asutatud organisatsioone on vähem. Rõõm on tõdeda, et kultuuriministeerium on seadnud endale eesmärgi luua Euroopa parim vabakutseliste süsteem[3] – väga hea, teeme ära!

ANDKE ÕNGE!

Piiratud ressursside tingimustes on mõistetav, et rahastajad tahavad jälgida väga täpselt iga sendi saatust ja ette öelda, mida toetatakse. Aga mis oleks, kui läheneks asjale väga detailsete reeglite asemel hoopis vastupidi? Minu meelest võiks olla palju rohkem selliseid toetusi, mille puhul saaksid kultuurikorraldajad ise öelda, mida neil paremini ja jätkusuutlikumalt hakkamasaamiseks parasjagu vaja on. Kui ühte aitaks ruumide remont või tehnika soetamine, siis teisel oleks hoopis vaja eksperte kaasata. Ehk riik võiks jagada senisest julgemalt öngesid, millega organisatsioonid saaksid edaspidi ise priskemaid kalu püüda. Head, aga ka ülimalt konkurentsitihedad näited Kodanikuühiskonna Sihtkapitali arenguhüppe vooru ja muuseumide kiirendi kujul on tegelikult juba olemas. See tõestab, et ülidetailsed tingimused pole toetuste andmise vältimatu eeldus ja paindlikud arengutoetused sobivad ilusti ka olemasolevasse juriidilisse raamistikku. Sealjuures ei tohi ära unustada, et areng saab toimuda alles siis, kui baasvajadused on kaetud, ja ka tegevustoetused peavad tõtlikul sammul lippava elukallidusega sammu pidama.

Ühtlasi kasutan kujutava kunsti esindajana võimalust tuletada meelde jätkuvat ebavõrdsust vahendite jagamisel, sest kunstil ei ole kultuuriministeeriumis mitte ühtegi taotlusvooru, mõnel teisel valdkonnal on neid aga kohe mitu. Veenvat põhjendust sellele ei ole.

VÄÄRTUSTAME VÄÄRTUSLIKKU!

Eesti on tahtnud tõestada end alati kui progressiivne riik, kes on vaatamata oma väiksusele Euroopas ja maailmas eeskujuks. Sestap võiksime teha juba lähiaastatel ühe julge, aga väga nutika sammu: laskem kollektiivselt lahti ettekujutusest, et kultuur on kui must auk, mis ainult neelab raha ega anna midagi tagasi. Kultuuri loodav tulu eksisteerib ja mitte ainult – see on ka mõõdetav, mitmekesine ja igati arvestatav[4]. Üks galerist rääkis mulle hiljuti mitme aasta tagusest seigast, kui talle anti kohalikus rahastusvoorus varjamatult mõista, et „keegi kunstigaleriis küll käima ei hakka", ja toetus jäi saamata. Galerii sai avatud sellegipoolest ja nüüdseks on näitusemaja selles piirkonnas elu käima tõmmanud ning lisaks tuhandetele turistidele on lisandunud samasse külla aastate jooksul uusi ettevõtteid ja elanikke. Õnneks on tulnud ajapikku kaasa ka regionaalsed rahastajad. Lugu, mis tänu konkreetse projekti eestvedajate visadusele ja tublile tööle on õnneliku lõpuga, illustreerib paraku küllalt hästi väljaspool kultuurirahastust levinud suhtumist valdkonda. Ka kohalikud omavalitsused (üksikute eranditega) ei hiilga siin eesrindlikkusega ja keerulises seisus on nii KOVide enda asutused kui ka regioonides toimetavad erategijad. Skeptilisuseks, alahindamiseks või suisa üleolevaks suhtumiseks pole aga tegelikult vähimatki põhjust ja julgem panustamine kultuuri toob pikemas perspektiivis edu. Kuidas luua mõnusamat ja kutsuvamat elukeskkonda? Kuidas anda hoogu ettevõtlusele? Kuidas olla atraktiivne välis- ja siseturistile? Vastus on kultuur.

VAATAN PEEGLISSE!

Ja lõpetuseks on aeg riigi ja kohaliku omavalitsuse kõrval korra ka iseendale otsa vaadata: kas mina toetan oma tegudega õiglast süsteemi? Väide, et kultuuris on kõik avaliku rahaga kinni makstud, on müüt ning tegelikult sünnib arvestatav osa kultuurist esinejate ja korraldajate arvelt, sest kokku hoitakse sageli just iseenda pealt. Seepärast tasub läbi mõelda, kuidas olla publikuna vastutustundlik ja võimalikult toetav. Näiteks selle asemel et pahandada, kui kuskil küsitakse piletiraha, võiks tunda hoopis rõõmu, et panustad tegijate õiglasemasse tasustamisse. Kui korraldad seminari, koosolekut, firma- või erapidu, siis tee seda kultuuriasutuse ruumides. Kingituseks sobib hästi kultuurielamus, kunstiteos või miks mitte ka annetus mõnele organisatsioonile. Kusjuures tasub meeles pidada, et kingitusi ei tee me ju üksnes eraisikutena – uuri, mida sinu tööandja partneritele viib. Ühesõnaga, jagub võimalusi, kuidas kultuuri teadlikumalt oma ellu põimida ja seeläbi valdkonda toetada, ning aasta algus on just paras aeg väikeseks isikliku elu kultuurisõbralikkuse auditiks. Head mõtisklemist!

[1] *Peegel, M. 2022. Kunstnik vajab tunnustust enne eesriide langemist. – ERRi Kultuuriportaal, 28.11.*
[2] *Museovirasto jakoi puoli miljoonaa euroa avustuksina museoille kuvataiteilijoiden näyttelypalkkioihin. – museovirasto.fi, 14.09.2022.*
[3] *Tarand, K. 2021. Arengukava lõpusirgel. – Sirp, 08.10.*
[4] *Eesti loomemajanduse olukorra uuring ja kaardistus. – Konjunktuuriinstituut, 2022, lk 10–14.*

MONDO

MONDO ANDIS MÜÜRILEHELE „KESTLIKU ARENGU PASUNA" AUHINNA

Mondo andis Müürilehele kestliku arengu, maailmahariduse, rände ning keskkonnateemade kajastamise eest lõppenud aastal auhinna „Kestliku arengu pasun", mis koosneb 1500 eurost ning praktilisest meenest, milleks on kellu.

MONDO

VAT TEATER PLAY ON! Co-funded by the Creative Europe Programme of the European Union

Lavastaja: Helen Rekkor (Teatriühendus Misanzen) Dramaturg: Mihkel Sieeder Kunstnik: Johannes Valdma Videokunstnik: Sander Põldsaar Valgeskunstnik: Rommi Nuttas Helilooja: Villem Rooklaiu Arendaja: Helena Valimaa

Osades: Maarja Tammemägi, Merilin Kõbila (Improteater IMPEERIUM), Meelis Rõõmusoo, Tanel Saar

VIVAARIUM

Ainult kümme etendust jaanuaris
18.01, 19.01, 20.01, 21.01, 23.01, 24.01, 25.01, 26.01, 27.01, 28.01
kl 19 Sakala 3 Teatrimajas

Jaanuarikuus

L 07.01 kell 12.00—19.00
lauamängupäev koos
Brain Gamesi juhendajatega

K 18.01 kell 17.00—20.00
lauamänguõhtu koos
Brain Gamesi juhendajatega

N 19.01 kell 17.00—19.00
põnevikusõprade klubi
RaRa Solarise saatkonnas

L 21.01 kell 12.00—14.00
perehommik
„Mets on vaese mehe kasukas"
RaRa Solarise saatkonnas

T 24.01 kell 17.30
RaRa arutelusari
„Infomüra. Poliitiline retoorika — mis on lubatud?"

E 30.01 Eesti kirjanduse päev
Raamatusaate „Räägime raamatutest" avalik salvestus

Rändinstallatsioon „Looduse nõud ja jõud. Inimene ja loodus algupärases eesti kooliõpikus"

Interaktiivne videomängude näitus muuseumis LVLup!
RaRa 0-korrus

rahvusraamatukogus

RaRa EESTI RAHVUS-RAAMATUKOGU

Loe lähemalt:
rara.ee

TÕELISE PROHVETI ETTEKUULUTUSED AASTAKS 2023

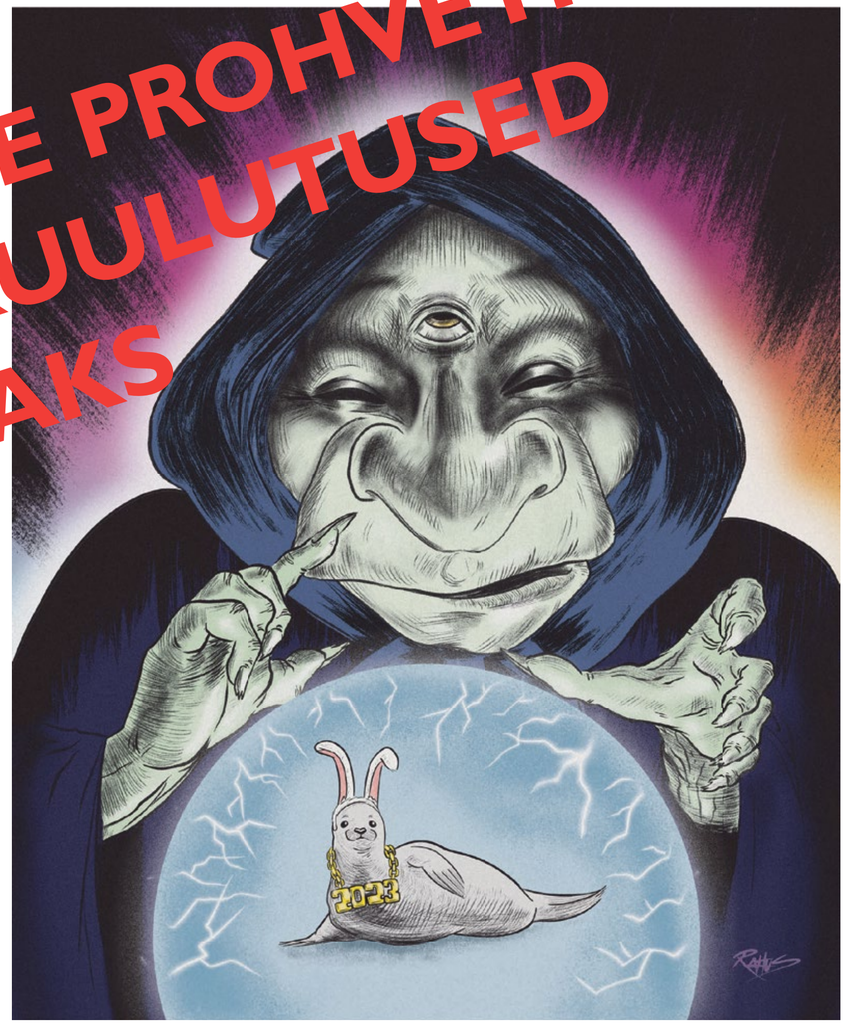

Inimestel on ikka kombeks millegi vana lõpus ja uue alguses küsida: „Aga mis saab meist sitikatest sel välul, mis eemal terendab? On seal kõhutäit, on seal rõemu või hoopis koletut muret?" Siis ongi prohvetil aeg puu varjust välja astuda ja pisikestele olenditele natuke tulevikunestet peale sopsutada.

Kirjutas **Müürilehe prohvet**, illustreeris **Karl Hendrik Rattus**

Küllap on teie hulgas nii mõnigi, kes pidas mind tänavu looja karja läinuks. Tõepoolest, „Seapõie" ettekuulutuste rubriik Müürilehest kadus, kuid mitte sugugi minu põdura tervise või nägemisaparatuuri tabanud *force majeure*'i tõttu. Oma aega põhiliselt tuleviku kerisekividel pikutades veetes ja igasugu hirmsaid, ent ka üsna tavalisi sündmusi läbi elades tehti mulle lihtsalt kohalikust idufirmast hea pakkumine. Ka prohvet tahab aeg-ajalt inimese moodi, mitte kultuuritöötaja miinimumiga üle oma võimete elada (kuigi minu võimetest üle elada nagu ei saakski). Hea teenistus lubas mul käia keskmise silma laseroperatsioonil, et pealetükkivat kaed eemaldada. Seda operatsiooni olin ma juba 1977. aasta kuumas Mongoolia suves ette näinud ja nelikümmend aastat oodanud. Mis teha, prohvetki paljas lihtsurelik on, isegi kui temale on saadetud universumi pakiautomaati ettenägematust pööblist vägevamad võimed. Idufirmal kokkuvõttes hästi ei läinud ja asutajaid on tabanud kohutav viletsus, mind aga võeti toimetusse avasüli tagasi. Pean ainult tarvilikuks mainida, et selle silmakliiniku kohv mingisugust kriitikat ei kannata ja seetõttu neile suurt majanduslikku hävimist ennustan. *Rooosk!*

Kuivõrd jäneseaasta on välisukse maha murdnud ja tuulispasana tuppa keerutama tulnud, kuid rahvas veel suure pimeduseloori taga itkeb, siis tundsin aja õite küpse olevat teile tulevat kuulutada. Muidu sõidate läbi aasta nagu tolvanid nuppudeta liftis. Kui olete argade soost, keda ikka mineviku poole tõmbab, ja igapäevases nostalgiavannis lõdisemine tühja mõnu pakub, siis muidugi jätke veerimine kohemaid katki. Seda, mida hakkan pakkuma, polegi nii vähe, aga egas see ka igale hingele kontimööda ole. Mina, Voorimehe oraakel, olen teid manitsenud ja edasi uurite suurt ilmutustööd juba täielikult oma kulu ja kirjadega. *Rooosk!*

Nüüd aga nii mõndagi selget, mida ilmatuma täpselt näinud olen, ja pisemaid palasid, mida saadana alasi peal sitkeks tambitud kae niisama täpselt viirastuda ei luba.

JÄNESED HÜLGENAHAS

Riigikogu valimistest ma teile soiguma ei hakka, neid tulemusi on siin juba mitu instituuti ja inimstatistikut üsna täpsesti kokku rehkendanud ja suurt ette heita mul neile pole. Ainult nii palju pean ütlema, et sünnib uus koalitsioon, mis inimesed hirmsa vilinaga kui kahte lehte lööb. **Lauri Läänemetsa** suur edu ei saada, aga kuna ta teadagi hakkaja vennike, suudab ta siiski aasta jooksul mitu lasteaeda paljaste kätega ja kõigi kiuste püsti panna. Mõned vimkad on kolmandat karnevalipäeva meenutaval poliitelul veel varrukas. Keskerakonna pikaajaline aadrilaskmine saab 2023. aastal oma

Müürilehe prohvet on Voorimehe tänava pööningukambris elav erak, kes vabal ajal üritab tinast kulda saada, muidu aga näeb tulevikku.

tempude väärilise kulminatsiooni, kui munitsipaaltelevisioonis hakkab jooksma „*Taekwondo* tähtedega", mille finaalsaates Raekoja platsil nokauteerib salakunstide magister **Mihhail Kõlvart** hirmsa mühinaga Lasnamäe soolapuhuja **Vladimir Sveti**. Mupo töötajatel läheb poole ööni, et Vadimile nuuskpiirituse ja pärgamendirullidega eluvaimu sisse tuua. Võitjapärja asetab Mišale kaela EOK president **Sõõrumaa**, kes on juhiloa tagasi saanud ja sõidab veel samal õhtul autoga piirilinna, kus ta on alustanud ambitsioonikat Kreenholmi kaubanduskeskuse arendust.

Suur edu saadab müstikutele ja alkeemiahuvilistele ikka huvi pakkuvat Isamaad, kel õnnestub Hirvepargis avada **Alla Pugatšova** pronksskulptuur ning samuti suruda läbi eelnõu, mille alusel hakatakse iga kümnenda lapse eest vanematele miljon eurot maksma. Kümnendale lapsele avatakse juba sünnitusmajas tasuta Bigbanki konto ja kingitakse **Parvel Pruunsilla** NFT-portree, mille on loonud tehisintellekt S33der-2. See ei jää aga ainsaks sakste mahkerduseks, mis kõigile sugugi meele järele pole. Jaani kiriku katakombi taaraautomaadi taga sõlmitakse sametkuubedesse mähitud herraste ja prouaste vahel pakt, millega seksuaalse enesemääramise iga saab tõstetud kõlbelisemat laadi 26. eluaastani, mil iga Maarjamaa hing selgema peanupuga moraalsemaid otsuseid mõistab teha. Roti kombel *Zeitgeist*'i lõhna juba varakult ülesse võtnud kultuuriajakirjandus reageerib välgunoole kiirusel ning Vikerkaare žurnaal nimetatakse ümber Tsölibaadiks ja edasiseks fookuseks võetakse kurameerimishariduse kuulutamine. Kahte jalga liipava Müürilehe toimetus paneb aga kokku vastiku erinumbri „Parempoolsest karjakasvatusest 21. sajandil".

Kümnendale lapsele avatakse juba sünnitusmajas tasuta Bigbanki konto ja kingitakse Parvel Pruunsilla NFT-portree, mille on loonud tehisintellekt S33der-2.

KONNA KEETMINE LAAVAS

Uuelt kultuuriministrilt **Jaak Madisonilt** ilmub kevadsuvel viis kirglikku arvamuslugu: „Euroopa on mõttetu", „Euroopa on surnud", „Euroopa on mõttetu ja surnud", „Euroopa on mõttetult surnud" ja „*Euro reggae* tuleb jälle". Liberaalsusest purjakil ja kosmopoliitsuse altari ette ohvriande toovad kodanikud ei pea aga meelt heitma, sest sisemisest *Sturm und Drang*'ist kobrutav vaba mõtte lipp ei lange poolde masti. Liviko altruistlikust meelest ja Lauduriga punni aetud kukru toel asutatakse päevalehtedesse sõltumatud Konrad Mäe toimetused, mis kõike transtsendentaalset ja stiihilist pildis aitavad hoida.

Meediaveergudel voolab uuel aastal üldse kui eluohtlik laavajõgi, mis oma teel lõugade matsudes inimeste ehitatut sisse ahmib. **Daniel Vaarikult** ilmub *Baltic noir*'i esindav kväärtriller „Kapilõvi", mis on **Alain Robbe-Grillet'** vaimust kantud detektiivikas. Selle avapeatükis on peategelane Nuigo presidendi vastuvõtul Roosiaias ja tal tekib kibe tarvidus kasutada tualetti. Tualetis selgub aga, et see on tõstetud mesilaspesa peale, Nuigo saab mitu korda valusasti nõelata ja peab ülesse paistetanud kaelaga võtma takso EMOsse. Siit hakkabki pöörane seiklus hargnema. Nimelt selgub, et Nuigo on mittebinaarne netibandiit Jõgevalt, keda otsib omakorda uues *reality*-saates „Killa" taga hambuni relvastatud ja pidevat lauluoru ülesse võttev hetero **Andrei Zevakin**. Zevakin on jällegi **Tambet Tuisu** kehastatud topelteluga keskkonnaministri sala poeg Elisa uues põnevussarjas „Raiemaht", mis on ülesse filmitud suvise Lõuna-Eesti laanes. Tambet Tuisu karakter satub sarjas ka salakohtumisele Rally Estonia raja äärde, kus filmitakse omakorda uut dokki „Kott: The Movie". Ma teile kõiki spoilereid sellest raamat-raamatus-film-filmis-oopusest ei hakka siin ära rääkima, sest selle majanduslik kahju oleks nimetatud isikutele ja ettevõtetele küllaltki arvestatav. *Rooosk!*

Kultuurivallas tuleb üldse hirmus aasta, mis vanu katkuaegu mulle meelde tuletab. Nõnda palju kisklemist ja jalgade taha panekut pole siin maanukil mitmeid põlvesid nähtud. Mulle viirastub mitu mädanevat tüliõuna, mille keskmes on mustaks kõrbenud põhjaga rahapada. Ootamatult šokeerib avalikkust pea tuhande liikmega Eesti Kunstnike Liit, mis lansseerib häkkerikultuurist maha viksitud partisaniprogrammi „Ravitus kõigile". Selle käigus häkivad sajad liidu liikmed sisse riiklikesse andmebaasidesse, kustutades elanikkonna maksu- ja palgaandmed. Kõige krooniks tabab sotsiaalministeeriumit DDoS-rünnak, mille jäljed viivad ARSi kunstilinnakusse, kust avastatakse muu hulgas ka Solpadeine'i vaheladu. *(Ausalt öeldes paneb see mul külmad ussid mööda selgroogu jooksma ja pean rahustuseks lusikatäie mädarõikamett hinge alla viskama.)* Nii, aga jätkame. Arstijärjekorrad kaovad, vikatimees lõikab nagu marutõbine ja mitmed karastunud ajakirjanikud põlevad pelgalt nekroloogide kirjutamisest läbi. Tartu kultuuritöötajad löövad kaosele ja anarhiale stoiliselt käega, hakkavad töötama *pro bono* ja kogu palgaraha kanditakse Tartu 2024 ellujäämiskunstide fondi. Viimset kohtupäeva meenutavasse tegelikkusesse saabub teatav stabiliseerumine alles aasta teises pooles, kui noor luuletaja **Sanna Kartau** kannab „Aktuaalses kaameras" ette oma traktaadi „Ma hääletan selle rahu poolt oma kehaga", mis allegooria ja metafoori kaudu kutsub kultuuriministeeriumit ülesse ühiskonna sidususe tõstmiseks rajama kümneid *disc golf*'i sisehalle. Tema ettekande transkriptsiooni avaldab ka ajakiri Edasi, mis loosib tuleval aastal välja vähemalt kümme käokella.

Meediaveergudel voolab uuel aastal üldse kui eluohtlik laavajõgi, mis oma teel lõugade matsudes inimeste ehitatut sisse ahmib.

ETTEKUULUTAVA KITSE KAUGE MÖIRE

Kuna toimetus mulle päris piiramatult leheruumi ei andnud, olen pidanud tegema raskeid valikuid, kuid mõningaid ülessetähendusi ma vaka alla ei saa jätta. Need puudutavad muu seas nii patust kui ka soodomast paksu ööelu, tröötitut olmet ja ebastabiilset välismaad.

Oeh, pidin endale korra palderjaninapsu valama ja paar mahvi HHCd alla tõmbama (see keelatakse kusjuures suve teises pooles), sest silmamuna kiskus kõigest tulevast juba nõnda tuliseks. Meil prohvetitel ju ka omad alalhoiunipid, selleks et kogu sõgedus, mis meist läbi käib, meie eneste tervislikku seisukorda pöördumatult ei kahjustaks. Kui teie hulgas on algajaid oraakleid, siis otsige Spotifyst ülesse minu taskuhääling „Põueprohvet", kus ma juba ilma igasugu reklaami ja varjatud tasudeta hüva nõu jagan, kuda meie ametis end toonuses hoida. Samuti saate liituda minu Discordi grupiga „Nägemusvabadus". *Rooosk!*

Ma ei saa teile öelda, kuidas hakkab edasi kulgema sõda Ukrainas, kuid sain paar minutit tagasi ilmutuse osaliseks, mille edastas mulle kolmejalgne poolinimene-poolkits. Ta ilmus minu ette kahe tuulehaugi seljas ja tema pead ehtisid smaragdidega kaetud kaardus oinasarved. Tema sõnad olid: „Sinule ma kohustuse panen kuulutada, et suur spekulatsioon maad võtab, et **Vladimir Putinit** vähk raskelt rapib, ja selle tõestuseks esitatakse Telegramist alla laaditud YouTube'i kuvatõmmis. Sinule ma ülesande usaldan inimesi fakte kontrollima juhtida." *Rooosk!* Mis mulle öeldud, see tehtud. Sõjast veel nõnda palju, et suurt tippkohtumist suure laiva pääl näha on, kus osalevad Putin, **Elon Musk** ja **Emmanuel Macron**. Musk lubab mõlema presidendi telefoniarved tasuda, kui tal lubatakse Yandex ära osta.

Sõjaga seotud energiakriis jätkub ka aastal 2023, aga tunneli lõpus väikest lõhnaküünalt põlemas ma näen, millest rohelist tossu taeva poole pöörleb.

Samuse sõjaga seotud energiakriis jätkub ka aastal 2023, aga tunneli lõpus väikest lõhnaküünalt põlemas ma näen, millest rohelist tossu taeva poole pöörleb. Fermi Energia lubab Aatomiku järjekindlusega SINU tagahoovi jätkuvalt tuumajaama ehitada ning enne hingedepäeva võetakse Maarjamaal kasutusse ka automaks. Bolti peakontori ette Veerenni tänaval kerkib asfaldist mitme arssina kõrgune maksuküür, millest isegi lingumasin üle ei jõua heita. Sellest tulenevalt eestlaste ostujõud kangesti kahaneb, aga tarbimine suure undamise saatel kasvab. Majandusteadlased annavad sellele nimetuse *Paradoxum Estonicum*. Energiakriisi kõrvalviljadena tekib ka mitu *deus ex machina* tüüpi lahendust, mida ma ka ise ei usuks, kui see ilmutus nii käegakatsutavalt mind lõunauinaku ajal rabanud poleks. Saksa riskiinvestorid ostavad jõude seisva Paldiski LNG-terminali, kust hakatakse Club Streami torujuhtme kaudu pumpama Eesti ööklubidesse Club-Matet ja Jägermeisterit. See toob joogihinnad kõvasti alla ja annab korraliku põntsu Antsu kuluaariärile. Omamoodi rekordi teeb aga kontserdiagentuur Damn.Loud, mis korraldab aasta jooksul üle 1600 kontserdi, ja piibellikust töötuhinast supernoovaks ülekuumenenud promootor **Roman Demchenko** annab „Ringvaatele" intervjuu, kus ta avalikustab, et Utilitas on talle lähenenud pakkumisega ta otse Tallinna kaugküttevõrku lülitada. Temperatuur telemajas on sedavõrd kõrge, et teletiimil kuumaskafandrid üll on ja Gonsiori tänaval bituumen lainetab. See toob kaasa küttearvete hinnasula, mis tasandab mõnevõrra automaksu mõjusid, ja Euronics teatab viimases kvartalis rekordilisest käibest. Uuriv ajakirjandus paljastab, et Euronicsist on mitu nutiteleviisorit ostnud ka Pärnus tegutsev Hiina politseijaoskond.

Meelelahutusaasta kulminatsioon saabub kultuuirahvale päris aasta lõpus, kui **Helle-Moonika Helme** annab Toompeal oma tavapärase jõululaivi (**Riho Breivel** saadab miniKORGi süntesaatoril ja kajamasinal), esitades **Lee Scratch Perry** „Disco Devili" ultrapikka versiooni. HALLi aastavahetuspeol esineb aga DJ, kes elab Berliinis ja postitab sageli Instasse hobusemeeme.

2023 vahetub aastaga 2024 üllatusteta – uus aasta tuleb ja inimesed hirmsaid lubadusi jagama hakkavad ilma igasuguse pikema pealemõtlemiseta. Eks see jälle suurt segadust ja häda kaasa lubab tuua. *Roooooosk!*

Karl Hendrik Rattus on Tallinnas elav kunstnik, kes igapäevatööna loob eri klientidele nii graafilist disaini kui ka illustratsioone. Tema tegemistel saab silma peal hoida Instagrami kontol *@don.rattus*.

NIMETA ASJU, MIS ON PAREMAD KUI SEKS

Kuidas suhestuda üleseksualiseeritud maailmaga, kui seksuaalsus ei huvita või huvitab ainult teatud juhtudel? Tutvume aseksuaalsuse ja selle mitmete varjunditega.

Kirjutas **Helina Trepp,** illustreeris **Johanna Ruukholm**

Tere! Mina olen Helina. Olen paiksooline naine. Ma olen äss (ingliskeelsest aseksuaalsuse lühendist *ace*, mille mõned on eesti keeleski kasutusele võtnud). Täpsemalt demiseksuaalne. Tihtipeale ei viitsi ma seda mõistet lahti seletada, sest paljudele tundub see liiga keeruline või seda ei taheta mõista. Ent selles artiklis paluti mul teha just seda, niisiis võtangi selle hea meelega põhjalikult ette. Kuna aseksuaalsust on kahjuks võimatu selgitada „normile" vastandumata, alustan hoopis sõnast…

ALLOSEKSUAALNE – see on keegi, kes pole aseksuaalne (nagu paiksooline on keegi, kes pole transsooline). Hästi lihtne!

ASEKSUAALNE – keegi, kes ei koge seksuaalset külgetõmmet või kogeb seda nii harva, nõrgalt ja/või eritingimustel, et ei samastu alloseksuaalse kogemusega. „Aseksuaalne" võib olla eraldiseisev identiteet või katustermin spektrile, mille sees on levinuimad määratlused „hall aseksuaalsus" ja „demiseksuaalsus". See võib olla omamoodi kõrvaline identiteet, sest neil, kes kogevad seksuaalset külgetõmmet, võivad joonistuda välja mustrid, kelle suhtes neil see tekib (ehk siis võid olla korraga äss ja lesbi/bi/gei/pan/hetero jne).

HALL ASEKSUAALNE – keegi, kes kogeb seksuaalset külgetõmmet nii harva, nõrgalt ja/või eritingimustel, et ei suhestu alloseksuaalsusega. Võib samuti olla nii eraldiseisev määratlus kui ka katustermin, mille alla kuulub ka demiseksuaalsus.

DEMISEKSUAALNE – keegi, kellel võib tekkida seksuaalne külgetõmme sügava emotsionaalse läheduse tõttu (garantiid pole!). Ise ütlen, et oien demi, sest 99,99% ajast olen äss mis äss – mind ei huvita seksuaalsus (välja arvatud teoreetiliselt)ega inimesed sellisel moel üldse (*thirst trap*'i tüüpi sisu nii reklaamides kui ka ühismeedias on olnud mu jaoks alati lihtsalt arusaamatu, kui mitte naerma ajav, porno ajab öökima). Mingit tõmmet olen *vist* kunagi tundnud, *ilmselt* olin väga armunud. *Vist* ja *ilmselt* on rõhuga, sest mul, nagu paljudel teistel ässadel, on vähese ja järjepidetu kogemuse tõttu raskusi seksuaalse tõmbe äratundmise (see on isegi omamoodi *inside joke*) või isegi selle mõletamisega, sest see on olnud suures pildis nii ebaoluline. Noh, umbes nagu tead äkki süvahumanitaarina, et oled tõenäoliselt keskkooli matemaatikakursusel maatriksarvutust õppinud, aga samas päris kindel ei ole? Ilmselt põhjusel, et olen ka aro ehk…

AROMANTILINE – täpselt sama loogika kui „aseksuaalsuse" mõistel, aga romantilise külgetõmbe kontekstis. Just nii, külgetõmbeid on eri liiki: emotsionaalne, füüsiline/sensuaalne, intellektuaalne, esteetiline jne.

SEKSIKUS POLE KOMPLIMENT

Kui pöörduda tagasi demiseksuaalsuse juurde, siis öeldakse tihti, et kes poleks. Tõesti, siin on omamoodi küsimus, et milline on see keskmine (eriti paiksoolise naise) seksuaalsus. Seksuaalset tõmmet on kahte sorti: esmane, mis baseerub n-ö kohe kättesaadaval infol inimese kohta, nt välimus, lõhn, maneerid, hääl, mille peale armutakse võõrasse „esimesest silmapilgust", ja teisene, mis hõlmab kõike seda, mida saad inimese kohta teada alles siis, kui teda tundma õpid. See tase on demiti erinev, aga esmast ei koge me kunagi. Siit ka arvamuste lahknevus, miks kõik ei pea demiseksuaalsust üldse ässanduse alla kuuluvaks – mõni demiseksuaalne kogeb külgetõmmet palju rohkem kui teine ja suhestub alloseksuaalsusega rohkem kui aseksuaalsusega. Minu jaoks on need aga lahutamatud.

Mu enda jaoks on põhiline esteetiline külgetõmme, sest inimkeha võib olla väga ilus, aga meil on oma nali, et *to be ace is to literally look respectfully*[1], ehk ma ei tea, mis tunne on, kui alastus päästab valla iha, ma ei taha kedagi üldse katsudagi. Mõnda inimest lihtsalt vaatad ja mõtled, kuidas võiks olla niimoodi geeniloterii võita. Millised vormid! Ehk see on mu kunstikoolitaust. Ka näiteks burleskis ei ole seksuaalset alatooni mu jaoks ülemäära, ent pean seda väga-väga ilusaks. Kuna ma ise iha ei tunne, ei ole ma osanud kunagi seksikust komplimendiks pidada. Õigemini ma päriselt ei mõistagi seda sõna, kasutan seda poolironiliselt elutute asjade kohta („see disain on seksikas"). Omamoodi väga feministlik. Tean inimesi, kelle enesekindlus sõltub sellest, kui ihaldusväärseks neid peetakse – tundub tüütu, kui mitte ohtlik. Mu ässandus kaitseb mind nii *hookup culture*'i kui ka patriarhaadi teiste rõhuvate külgede eest, sest tunnen, et ma ei eksisteeri selles süsteemis.

IHA OODATES

Mind kohutavalt häirib nii aseksuaalsuse kui ka aromantilisuse medikaliseerimine või automaatne sidumine psüühikahäiretega (hiljuti ilmus ÕLis just sellest vaatepunktist artikkel, võeh). Selle poolest on kõige kaitsetumad juba niigi haavatavaimad – noored, kellele saab öelda, et see on vaid faas. See on juurpõhjus, miks olin isegi teismelisena ja varastes kahekümnendates suhetes. Teadsin, et midagi on minus teistmoodi, aga arvasin, et ma ei saa olla muu kui tavaline hetero, sest lesbi või bi ma ei ole ja rohkem sõnu ma ei teadnud. Olen sisuliselt olnud lapsest saati feminist, varastest kahekümnendatest ümbritsetud teistest feministidest, kvääridest ja üleüldse üsna tabutust seksipositiivsusest, täiesti veendunud, et mu sõpruskond ise takistab mul endas midagi alla surumast, aga no täitsa lõpp – mida pole, seda pole. No naljaga – ehk peaksin hoopis hästi konservatiivsesse ja allasuruvasse keskkonda minema, äkki see tuleb alles siis minu seest välja? Keelatud vili, tõsielulised lood geiorgial vahele jäänud konservpoliitikutest, Varro sagedasem mõtlemine homoseksist, kui geid ise seda teevad, jne. Neil, keda enda vähene seksuaalsus väga häirib, tasub loomulikult pöörduda arsti poole, aga aseksuaalsus on siiski osa inimseksuaalsuse loomulikust mitmekesisusest. See on läbi ajaloo alati olemas olnud, lihtsalt peidus, sest veel hiljuti polnud selle kohta head terminoloogiat ja praegugi peame vaidlema selle normaalsuse üle. Olen 31 ja ootan ikka, mil mind üks korralik lihaiha hitib. Päriselt muidugi ei oota, sest mulle tundub see üks paras ressursse neelav ja segav needus, sealjuures eriti suhete otsimine. Mu elule annavad mõtte muud asjad kui seksuaalsus ja romantilisus, näiteks selle artikli kirjutamine siin ja kindlasti ka igasugune muu aktivism.

Ingliskeelsetes keskkondades rõhutame, et *it's about attraction, not action*[2]! Ja nii on, meid on hästi erinevaid. Kõigil ässadel on seksuaalsusega oma suhe, mõned meist seksivad ja/või tarbivad pornot eri põhjustel, mõnele on see 100% vastukarva. Huvitaval kombel on praeguse aja üks olulisim ässast aktivist **Yasmin Benoit** pesumodell! Samuti on olemas ässad seksitöötajad (nagu meestele tantsivad striptiisitarid, kes on lesbid), mis kinnitab mu arvamust, et allosid on lihtne parodeerida. Ihakäitumine on kuidagi ühetaoline ja seksuaalsus üks paras etendus, mida pole raske läbi hammustada. Täiuslikus olukorras kirjutaks seda artiklit üldse paiksooline mees, kuna mehelikkus on seksuaalsusega tugevalt seotud ja nende puhul on väga vähetõenäoline, et nad end ässana määratlevad (ehk järgmine kord!). Või ei, see iha ikka peab mingi päris asi olema, sest mulle tundub see vahel liimina näiteks väga kehvi suhteid koos hoidvat ja muudmoodi pimestavat.

LGBT Ühing on küll korraldanud aastate jooksul a-õhtuid, aga minu unistus on kogeda päris ässa kogukonnaruumi. Kuigi suurte küsimuste jaoks on vaja leida ühisosa ja tugevuse nimel kokku tulla, on meil kõigil ka omad nišiteemad. Tahaks olla hetkeks päris omasugustega seksuaalsusest täiesti vabas keskkonnas kedagi rõhumata. Välismaal on selliseid kohti. See tekitab minus ka väikest konflikti, et igasugune kvääriindus on kohati nii üleseksualiseeritud, mis toidab arvamusi, et ässad ei olegi kväärid, aga iroonilisel kombel olen leidnud kõik oma ässadest sõbrad feministliku kvääriinduse kaudu. Kõigile on vikerkaare all ruumi, kõik erinevad, kõik võrdsed.

[1] *Olla äss tähendab vaadata lugupidavalt.*
[2] *Asi on atraktiivsuses, mitte selle järgi tegutsemises.*

Helina Trepp on äss, jalgrattur, (tali)ujuja, filmisõber, trummilööja, makatudeng, natuke rändur, Exceli-sõber, peast raamatupidaja, tavaline inimene.

Johanna Ruukholm on visuaalkunstnik, kelle töö varieerub veebilehtedest abstraktsete illustratsioonideni. Ta on osa disainiduost Jojo&me ja puhkehetkedel teeb savist lillekujulisi tarbeesemeid.

ÕIGE KEHA, VALE KEHA JA NENDE KULTUURILINE TÄHENDUS EESTIS

Inimkeha ja selle ideaalid on teinud eestlaste jaoks läbi kõiksugu metamorfoose, mida on vorminud nii tehnoloogia, teadus kui ka läänelikud standardid.

Kristel Rattus ja **Anu Kannike**

Suvitajad Pärnu rannas 1959. aastal. Foto: Uno Pilvre. ERM Fk 2897:2542

Inimese kehakogemus on keerukas nähtus. Tajume maailma küll keha kaudu, kuid mõtestame oma kehalisi kogemusi kultuuri vahendusel. Kehanormid toimivad ühiskonnas piirimärkidena, eraldades inimesi ja rühmi üksteisest. Need survestavad, kuid samas lubavad mitmesugused keha muutmise viisid (rõivastus ja kehakaunistamise võtted, figuuri vormimine jne) inimestel oma välimust muuta ja identiteete kujundada.

LOOMULIK, ILUS JA SÜNNIS KEHA

Välimust on seostatud moraalsete omadustega – see võib soodustada inimese toimimist ühiskonnas, kuid seada sellele ka piiranguid. Alastus on olnud eri aegadel tugeva normeerimise objekt. On tabu eksponeerida alasti keha väljaspool selleks ettenähtud kohti (näiteks sauna) ja ühiskond mõistab selle hukka või isegi karistab selle eest. Alasti ihus on midagi metsikut. Alles kinnikaetuna näikse see sotsiaalsesse korda sobituvat. Ka inimese lõhn pole pelgalt isiklik tunne, vaid sotsiaalne ja kultuuriline nähtus, mis areneb koos moe, stiilide ja standarditega. Lääne inimeste arusaamad „heast" lõhnast on aja jooksul tugevasti muutunud. 20. sajandi algul olid lavendlivesi ja õrnad odekolonnid pea ainsad lõhnatooted, mida enamik naisi oli nõus kasutama. Nüüdisaegne ühiskond on suuresti kunstlike lõhnadega „desodoreeritud". Higihaisul ei ole viisakas seltskonnas kohta, see on aktsepteeritav vaid teatud olukordades.

Kehasid ei mõjuta üksnes välised autoriteedid, vaid üha enam jälgime, kontrollime ja piirame end ise, kihutatuna ideaalsest enesekuvandist.

Lopsakust ja sihvakust, lodevust ja sitkust on seostatud eri aegadel erinevate keha- ja loomuomadustega. 19. sajandil tähistas priskus tervist ja viljakust, 1920.–1930. aastatel rõhutas tervise eest hoolitsemist hoopis sale ja treenitud keha. Väga treenitud või näljatutud keha on peetud tugeva tahtejõu ja enesedistsipliini märgiks – paljudes usundites on enesepiiramises (paast, eraklus) ja kehalise vastupidavuse proovilepanekus nähtud teed õilsama vaimse seisundini. Tänapäeval tõlgendatakse füüsilist vastupidavust ja eneseületust kui märke motiveeritusest ja konkurentsivõimest ehk neoliberaalses ühiskonnas hinnatavatest väärtustest. Veel 20. sajandi algul nähti füüsilise pingutuse vajaduse vähenemises progressi, tänapäeval aga tähistab kehaline eneseületus sageli uut tüüpi hedonistlikku elustiili.

Niisamuti on antud moraalseid hinnanguid teatud välimust moonutavate haiguste põdejatele, näiteks leepra ja aidsi põdejaid on stigmatiseeritud kui ebamoraalseid ja sotsiaalseid norme eirivaid inimesi, kes võivat levitada peale kehalise ka „moraalset nakkust". Haiguskujunditega on väljendatud muret ühiskondliku korra allakäigu pärast või poliitilistel eesmärkidel – haiguseks on nimetatud mitmesuguseid hukkamõistu väärivaid olukordi.

TEHNOLOOGILINE JA FANTAASIAKEHA

Hilismodernses ühiskonnas on inimkeha muutunud üha vormitavamaks, lausa omaette projektiks. Tehnoloogiliste vahenditega püütakse pikendada eluiga, kasvatada intelligentsust, suurendada töövõimet ning võimendada tajusid. Keha funktsionaalsust parandatakse proteeside, implantaatide, kunstliigeste jm abiga, mis võivad muutuda loomuliku kehatunnetuse osaks.

Kehasid ei mõjuta üksnes välised autoriteedid, vaid üha enam jälgime, kontrollime ja piirame end ise, kihutatuna ideaalsest enesekuvandist. Nutikellad, sammulugejad jm enesejälgimisseadmed on saanud inimkeha „pikenduseks", muutes inimeste argirutiine ja endale seatavaid nõudmisi, sundides ennast ületama ja mõnikord koguni kahjustama. Katkematu enesejälgimine tõstatab mitmeid kontrolli ja eetikaga seotud küsimusi. Kas inimene kontrollib seadmeid või kontrollivad seadmed inimest? Samas ei iseloomusta fantaasiad muundatud ja muundatavast kehast ainult tänapäeva ega eelda moodsat tehnoloogiat. Juba muistsetel aegadel on inimene võtnud endale rituaalides ja tseremooniates maski ja kostüümi abiga tavaelust erinevaid rolle. Vanimad kirjalikud teated maskidest ja maskeerimisest Eestis pärinevad keskajast seoses vastlapidustustega. Teada on maskeerumisest vastassugupoole esindajaks, hirmuäratavaks kuradiks või narriks. Karnevalisituatsioonis sai teha tavaolukorras mõeldamatuid asju, näiteks kritiseerida ja pilgata võimukandjaid ja kirikut.

Varauusaja Eesti nõiaprotsessid paotavad ust fantastilisse maailma, mis oli täis libaolendeid – hunte, karusid, lohesid, linde. Kohtuprotokollidest võib lugeda inimeste loomanahka pugemise kogemustest. Libaelukana omandas inimene looma toore jõu, suutis joosta väsimatult ja piire tundmata või lennata vabalt taeva all. Eesti rahvakultuuris seostus maskeerimine enamasti mardi- ja kadripäeva (mardid ja kadrid), uusaastaöö (näärisokk), ent ka hingedeajaga (hingesandid). Ka neile fantaasiaolenditele omistati maagilisi võimeid – nad võisid tuua vilja- ja karjaõnne, kindlustada perele heaolu ja tervist, aga ka kitsile või vaenulikule perele õnnetust loitsida.

RAHVUSKEHA

Läänelik arusaam rahvusriigist kui terviklikust organismist pärineb antiikajast ning sai laiema kandepinna alates 18. sajandist. Metafoorse rahvuskeha(mi) liikmed on kui „rahvuslikud kehad", keda võim mõjutab nii otsesõnaliste seaduste kui ka eri poliitikate ja ideoloogiliste sõnumite kaudu teatud olemis- ja käitumisviise omaks võtma.

Eesti rahvusluse kujunemisajal 19. sajandi lõpus ja 20. sajandi esimesel poolel avaldasid Euroopas arusaamadele ühiskondade toimimisest suurt mõju loodusteadused, eriti evolutsiooniteooria. Teadustööd keskendusid rahvastevaheliste erinevuste ja spetsiifiliste rassitunnuste otsimisele. Kaasasündinud tunnuseid tähtsustati üle, pärilikkusega põhjendati ka näiteks kuritegevust, vallasemadust jm. Peeti vajalikuks soodustada väärtuslikumate isendite sigimist, sest usuti, et sellega tagatakse tulevaste põlvkondade tervis, tugevus ja kõrge moraal. 21. sajandil on geneetika ja vana DNA uurimise areng senist arusaama rahvaste põlvnemisest ja omavahelisest sugulusest aga palju muutnud. Näiteks on välja selgitatud, et eestlased on geneetiliselt lähedasemad lätlaste kui keelesugulastest soomlastega.

Rahvuskeha vajab taastootjaid ja kaitsjaid. Kultuurilised arusaamad neist ülesannetest on olnud suurel määral soopõhised. Ärkamisajal ja 20. sajandi alguses nähti elujõulise rahva tugisambana eeskätt lasterikast peret. Naise kohus oli sünnitada lapsi ja kanda kodus hoolt nende kasvatuse eest ning seeläbi vastutada kogu rahva moraali eest. Nõukogude ideoloogiagi rõhutas ema tähendust eelkõige rahvastiku taastootjana, sest riik vajas käsi, mis teeksid tööd või hoiaksid relva. Emade asi oli lapsed ilmale tuua, nende kasvatamises pidi aga osalema kogu ühiskond. 21. sajandil on laste ja rahva kasvatajana tõusnud esile ka isa – nüüdisaegne nn pehme maskuliinsus lubab mehel olla perele keskenduv või lausa kodune isa.

Kaitsja roll on olnud traditsioonililselt mehel. Väeteenistusse astumine on kui oma keha (riigile) laenuks andmine. Seda üleminekut on aegade jooksul tähistanud kehalised rituaalid, näiteks pea paljaksajamine, mis oli kombeks nii Tsaari-Venemaa kui ka Nõukogude sõjaväes ja taasiseseisvunud Eesti kaitseväeski. Olles esialgu seotud hügieeni tagamisega kasarmus, oli see ühtlasi sõdurikehasid ühtlustav ja allumist sümboliseeriv tegu – ka vangide pead aeti kiilaks. Teovõimas kaitsevägi põhineb distsipliinil – hierarhial ja väljaõppel – ja sõduritevahelisel usaldusel. Väljaõpe moodustab sõdurikõlblikkuse baasi, toimingud drillitakse lihasmällu, kuni reaktsioon muutub automaatseks. Sõdur peab suutma taluda kehalist ja vaimset pinget ning suruma alla ellujäämisinstinkti, sest kui väsib keha, siis väsib ka vaim.

Elujõuline rahvuskeha peab olema ka terve. Riiklike kampaaniate kaudu on püütud reguleerida inimeste tervisekäitumist ja mõjutada elustiilivalikuid. Ühiskondlikke kokkuleppeid peegeldavad ruumisuhtedki – eelkõige see, mida kellegi keha saab ruumis teha, või avalike ruumide ligipääsetavuse sõltumine soost, rahvusest, nahavärvist või füüsilisest ja vaimsest võimekusest. Hoolivas keskkonnas on aga kõik ühiskonnaliikmed ühtmoodi „normaalsuse" osad ning kellegi toimetulek ei nõua erilahenduste loomist.

Kaasautorid: Anu Järs, Katrin Alekand, Tenno Teidearu, Inna Jürjo, Marge Konsa, Ingrid Ruudi

Kristel Rattus on Eesti Rahva Muuseumi näituste juhtkuraator.

Anu Kannike on Eesti Rahva Muusemi vanemteadur.

2023. AASTA MÄRTSIS AVATAKSE EESTI RAHVA MUUSEUMIS NÄITUS „ÕIGE KEHA, VALE KEHA", MIS UURIB KEHAGA SEOTUD NORMIDE MUUTUMIST EESTIS NING DEMONSTREERIB MITMEKESISEID JA VAHEL VASTUOLULISI KEHAKOGEMUSI NII RAHVA KUI KA ÜKSIKISIKU TASANDIL.

Kirjutas ja joonistas **Lisett Heero**

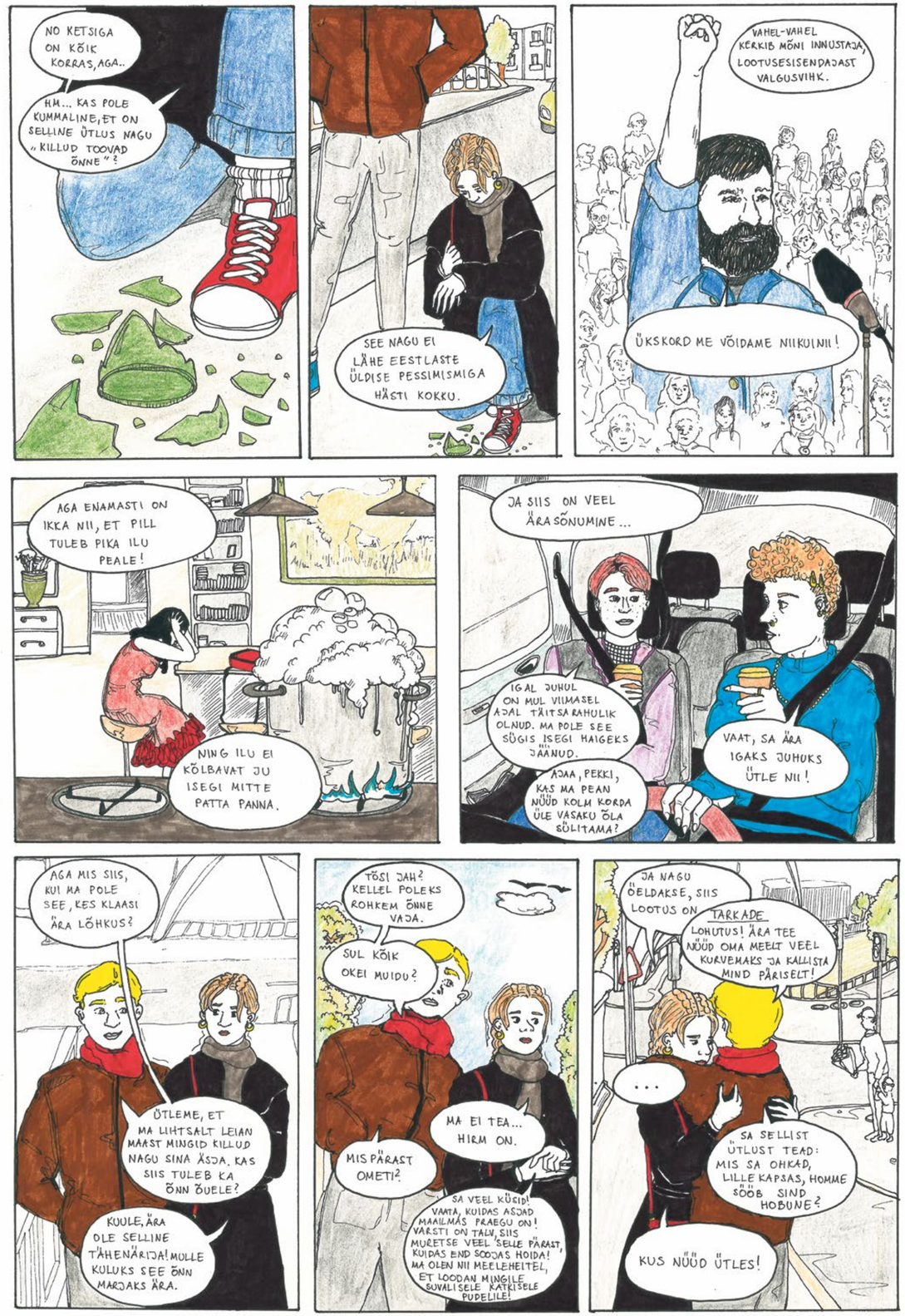

MÜÜRILEHE LIHTSA RÕÕMU KALENDER 2023

Sellest saab sinu aasta

NB!

- Kogukond
- Tervis
- Kultuur
- Keskkond
- 1 2 3 4 Saada näidud!

jaanuar

1	
2	
3	
4	
5	
6	Uus Müürileht!
7	
8	
9	
10	
11	Loe kirjavahetust vana sõbraga
12	
13	
14	
15	
16	
17	
18	Proovi uut köögivilja
19	
20	
21	
22	
23	
24	
25	Loe 5 lk uuest raamatust
26	
27	Lama 15 min voodis midagi tegemata
28	
29	
30	
31	1 2 3 4

veebruar

1	
2	Uus Müürileht!
3	
4	
5	Loe läbi üks pikem artikkel
6	Tantsi, nagu keegi ei näeks
7	
8	
9	
10	
11	
12	
13	
14	Õnnitle sõpra saavutuse puhul
15	
16	
17	Vaata kahte filmitreilerit
18	
19	
20	
21	
22	
23	Kapsapäev
24	
25	
26	
27	Tee 10 käteköverdust
28	1 2 3 4

märts

1	
2	Uus Müürileht!
3	
4	
5	
6	
7	
8	
9	Korja veidi prügi üles
10	
11	
12	
13	
14	
15	Kõrvaklapivaba päev
16	
17	
18	
19	Küsi naabrilt suhkrut
20	
21	
22	
23	
24	
25	Loe sõbrale luuletus ette
26	
27	
28	
29	
30	
31	Pane see arstiaeg kinni 1 2 3 4

aprill

1	
2	
3	
4	
5	
6	Uus Müürileht!
7	
8	
9	
10	
11	Paranda katkine riideese ära
12	
13	
14	
15	
16	
17	Laula, nagu keegi ei kuuleks
18	
19	
20	Proovi uut taimset toodet
21	
22	
23	
24	Venita oma keha
25	
26	
27	
28	
29	Kutsu sõbrad külla
30	1 2 3 4

mai

1	Täna ei tööta
2	
3	
4	
5	Uus Müürileht!
6	
7	
8	
9	
10	
11	
12	
13	
14	
15	
16	
17	Pane taimekasvud juurduma
18	
19	
20	
21	
22	Söö piinliku aeglusega
23	
24	
25	
26	
27	
28	
29	
30	
31	1 2 3 4

juuni

1	Uus Müürileht!
2	
3	Käi korra looduses
4	
5	
6	
7	
8	
9	
10	
11	
12	
13	
14	
15	Leia ERRi arhiivist midagi uut
16	
17	
18	
19	
20	
21	
22	
23	Istuta taimekasvud potti
24	
25	
26	
27	
28	
29	
30	Kingi üks taim ära 1 2 3 4

juuli

1	
2	
3	
4	Ütle kõigele jah
5	
6	Uus Müürileht!
7	
8	
9	Loe suvalist Vikipeedia artiklit
10	
11	
12	
13	
14	
15	Küsi naabrilt piima
16	
17	
18	
19	
20	
21	Tõsta midagi hammastega
22	
23	
24	
25	
26	Vaatle putukaid
27	
28	
29	
30	
31	1 2 3 4

august

1	
2	
3	
4	
5	Anneta heategevusele
6	
7	
8	
9	Tee 15 käteköverdust
10	
11	
12	
13	
14	Loe lasteraamatut
15	
16	
17	
18	Osale FFFi digistreigil
19	
20	
21	
22	Masseeri oma jalgu
23	
24	
25	
26	
27	
28	
29	
30	
31	Kirjuta sügishoroskoop 1 2 3 4

september

1	Septembris ei joo?
2	
3	
4	
5	
6	
7	Uus Müürileht!
8	
9	
10	
11	
12	
13	Tee sõbrale kompliment
14	
15	
16	
17	
18	
19	
20	Käi kinos
21	
22	Timmi värsket õunamahla
23	
24	
25	
26	
27	
28	
29	
30	1 2 3 4

oktoober

1	Käi pildistamas
2	
3	
4	
5	Uus Müürileht!
6	
7	
8	Too koju lehekimp
9	
10	
11	
12	
13	Vii naabrile kooki
14	
15	
16	
17	
18	
19	
20	
21	
22	
23	Pikk jalutuskäik
24	
25	
26	
27	
28	
29	
30	
31	1 2 3 4

november

1	
2	Uus Müürileht!
3	
4	Põleta midagi
5	
6	Kuula uut plaati
7	
8	
9	
10	Riietu mardiks
11	
12	Tee kapsasuppi
13	
14	
15	
16	Loe terve uudis läbi
17	Ära lahku teki alt
18	
19	
20	
21	
22	Vii taara ära
23	
24	Ütle kõigele ei
25	
26	
27	
28	Soovi naabrile häid pühi
29	
30	Lase raskusel olla 1 2 3 4
31	Tee 20 käteköverdust 1 2 3 4

MÜÜRILEHE SÜNNIPÄEVA-FESTIVAL

Illustratsioon: Paul Lepasson

Intiimsed intervjuud, tulised debatid, esitlused, töötoad, kunst ja vägev järelpidu.

Tähistame 15 aastat lehetegu festivaliga Genialistide Klubis ja Tartu Uues Teatris.

18.02.2023

SUBKULTUURI KUULUMINE VÕIB OLLA ELLUJÄÄMIS-STRATEEGIA

Mis on eelduseks, et inimene leiab oma koha mõnes subkultuuris, ja kas vananedes see identiteet ähmastub? Miks on linnaruum olnud noortele oluline kogunemispaik ja kui lihtne on neilt seda ära võtta? Otsime vastuseid koos subkultuurist tulnud ja nüüd neid uuriva muusikateadlasega.

Intervjuu **Brigitta Davidjantsiga**, Küsis **Mariliis Mõttus**, pildistas **Alana Proosa**

Kui asi puudutab subkultuuride hingeelu või popkultuuri anatoomiat, hüppab tihti esimesena pähe just Brigitta Davidjantsi nimi. Oleme Müürileheski palunud tal maalida lugejale silme ette kohalike naispunkarite nägu, muukida lahti eesti poplaulude sõnumeid ja kirjutada endise muusikaajakirjanikuna sellest, kuidas muusikakriitikat tehes ausaks jääda. Eesti Muusika- ja Teatriakadeemias teadlasena subkultuure uuriv ning õppejõuna teadmisi jagav Brigitta on meist enamasti ikka sammuke ees – mõni teema, millega talle läheneme, on tal juba läbi käidud, parajasti töös või mõtetasandil olemas. Nii on ta kaardistanud juba põhjalikult feminismi teekonda peavoolupopis, eesti naisartiste popmuusikas, Armeenia rahvusliku identiteedi konstrueerimist muusika kaudu jne. Mõni aeg tagasi lõppes tal Helsingi ülikoolis järeldoktorantuur, kus ta tegeles peamiselt subkultuuride marginaaliatega, käsitledes seda eesti naispunkarite, Depeche Mode'i fänniklubi ja venekeelsete noorte näitel. Alanud aastal asub ta aga koos kolleegide **Marju Raju** ja **Anita Maasaluga** uurima Eesti subkultuursete noorte ideologiseerumist 21. sajandil, subkultuuri mõju vaimsele tervisele ja selle põlvkondlikku perspektiivi. Selle kõige kohta rohkem teada saamiseks näiski mõistlik ta seekord intervjueerija või kirjutaja asemel intervjueeritavaks kutsuda. Ja kuigi Brigitta ampluaa ei piirdu ainult teadusliku tasandiga – on ta ju kirjutanud raamatuid, teinud bände ja veab siiamaani **Hannaliisa Uusmaga** koos duot HUNT –, jäävad need vestlused teist korda ootama. Seekord sukeldume täies mahus subkultuuride ja pisut ka muusikaajakirjanduse toimimisloogikasse.

Suur aastalõpu kokkuvõtete ralli on just mööda saanud. Kui palju sa ise näiteks parimate albumite edetabeleid jälgid?
Mult just küsiti uute albumite edetabelit ja sain aru, et tegelikult väga ei jälgi. Otsin konstantselt uut muusikat, mida kuulata, aga mul ei ole vahet, kas see on kirjutatud sel aastal, kümme või kolmkümmend aastat tagasi. Selles mõttes kulgen ma nii-öelda paralleelmaailmas, aga ma arvan, et minusuguseid on päris palju.

Niisiis kohustust sa ei tunne, et kõige ilmuvaga kursis olla?
Tegelikult vist ei tunne. Üks mu tuttav just ütles, et see on nii armas, kuidas tema otsib kogu aeg uut muusikat ja mina kuulan ainult vanu asju. Ma kuidagi, jah, ei hierarhiseeri ega prioriseeri enda jaoks uut või vana. Ja ma olen aru saanud, et kõik, mis on vajalik, jõuab lõpuks ikka minuni, umbes nagu **Kate Bushi** „Running Up That Hill" jõudis eelmisel aastal praeguste noorteni.

Mis sa arvad, kas neid tabeleid võib objektiivselt vaadelda või on need pigem mõne üksiku spetsialisti maitse edasiarendus?
Meil on päris palju kõlakoja efekti ja ma arvan, et see on loomulik ja normaalne. Samas, kui mõtlen uurija perspektiivist, siis isiklikud edetabelid on huvitav materjal, mida analüüsida. Mõtlen kohe, et sinna juurde võiks teha edetabelite koostajatega süvaintervjuud ja vaadata, mis pilt välja joonistub. Ja inimlikult on põnev näha, mida keegi esile tõstab.

Mida seal täpsemalt uurida saaks?
Neid teemasid oleks nii palju. Kuna mind ennast huvitavad alati muutused ja arengud ning nende seosed meie ühiskonnaga laiemalt, siis esimese asjana tuleb pähe analüüsida seda, kuidas hangiti edetabelisse jõudnud muusika kohta infot näiteks 30 aastat tagasi ja kuidas praegu. Ning kuidas sellest tulenevalt või selle kiuste on otsustajate ja arvajate ring laienenud või muutunud.

Mäletan umbes 2000ndate keskpaika, kui muusikaportaal Pitchfork suutis nii mõnegi artisti loomingust, kelle albumile nad madala skoori panid, negatiivse kuvandi luua. Kas muusikaajakirjandusel on praegu veel üldse niisugust jõudu?
Ma ei ole kindel, et eriti on. Tunnen, et mingid asjad on demokratiseerunud, mingis mõttes on lisandunud kõlakoja efekti. Mäletan, kui ma kunagi muusikaajakirjanikuna alustasin ja sattusin Päevalehte muusikakriitikuks. See oli nullindate keskpaik või esimene pool ja siis oli küll selline tunne, et ma ei saa aru, miks mulle kui kriitikule nii palju võimu omistatakse. Mulle tundus see juba tollal liiast. Ma võin kirjutada ükskõik mida, aga lõpuks teevad muusikud ikka oma asja. Kui keegi kirjutab midagi, mis neile ei meeldi, siis nad saavad alati lihtsalt öelda, et kriitik on loll. Või kui kirjutad midagi, mis neile meeldib, siis korra on justkui tore. Tegelikult ei ole seal sellist võimu, nagu arvatakse olevat. Võib-olla maailma mastaabis, aga vaevalt et Eestis, panused tunduvad nii palju pisemad. Mind häirib natuke see – ja see on ka põhjus, miks ma ise ei taha eriti kirjutada –, et kõik tunnevad kõiki ja seetõttu on raske aus olla. Ma tahan, et keegi ütleks välja, et mõni väga hinnatud ja armastatud, juba institutsionaliseerunud artist tegi nõrga plaadi. Aga keegi ei ütle, sest keegi ei taha kellegagi tülli minna. Ma saan inimlikult sellest aru. Selles mõttes ma tunnen, et see väiksus on meie probleem.

See on naiste puhul subkultuursetes skeenedes hästi sümptomaatiline, eriti pungis, et neid saadab nn petise sündroom, et nad ei olnud õigesti punkarid.

Oma teadustöös keskendud sa suuresti subkultuuridele. Hiljuti tegelesid põhjalikult marginaliseeritud identiteetidega Eesti subkultuurides 80ndatel ja 90ndatel. Mille põhjal sa oma subjekte valid?
Ma arvan, et mind iseloomustab teadlasena võib-olla feministlik lähtekoht. Teadus ei ole kunagi neutraalne ja me ei saa distantseerida ennast sellest, mida me uurime, nii et see lähtub tegelikult väga tugevalt minust endast. Kuna ma kuulun mingis mõttes ikkagi rahvusvähemusse, sest mu isa on armeenlane ja ema poollätlane-pooleestlane, siis see teisesuse kogemus on minu jaoks lapsest saati olemas olnud, nii kaua kui ma ennast mäletan. Ilmselt on see suunanud mind uurima neid rühmi siin Eestis ja ka globaalselt on see huvitav teema. Eriti paelub mind see, kuidas enamasti loovad marginaalsed rühmad oma marginaaliad. See on küll labane näide, aga mul oli lapsepõlves sõbranna, kellega olime mõlemad klassi heidikud, aga meie omavahelises suhtes kiusas tema omakorda mind. Ja ma saan aru, et mitte seepärast, et ta oleks pahatahtlik olnud, vaid kui sa oled juba see, keda kiusatakse, siis sa vajad seda ühte veel nõrgemat. Mina kiusasin seetõttu oma nooremat venda. Teine asi on see, et ma uurin teemasid, millest ma ise hoolin. Lähen tihti kirjutamise ja uurimise ajal neisse lugudesse väga sisse ja suhtun neisse suure armastusega, mis ei ole ilmselt teadlase puhul õige asi, mida teha. Samas mulle tundub, et kui kaob hoolimine, siis ei olegi sellel kõigel mõtet.

Rääkisin hiljuti ühe venekeelse tüübiga, kes seletas, kui raske oli olla venelasena punkar. Sõimasid nii venelased, et kas sa ei austa venelasi, kui ka eestlased.

Sa olid vist ise ka noorena punkar?
Ma olin pungiskeenes küll.

Aga kas sa pidasid end punkariks?
Kui sa küsid, kas ma olin punkar, siis minu instinktiivne vastus on, et ah, mis nüüd mina see õige punkar olin. Nüüd ma saan aru, et selline tunne on tüdrukute puhul üsna tavaline. Ma uurisin eesti naisi pungis. Intervjueerisin nüüdseks vanima pungipõlvkonna naisi, kes avastasid selle 70.–80. aastate vahetusel, ja noorimaid, kes olid punkarid 2000ndate keskel. Kui ma vaatasin ka globaalses plaanis, mida on Ühendkuningriigis ja mujal kirjutatud, siis see on tegelikult naiste puhul subkultuursetes skeenedes hästi sümptomaatiline, eriti pungis, et neid saadab nn petise sündroom, et nad ei olnud õigesti punkarid. Õige punk oli siis, kui tuli **Villu Tamme**, või õige punk oli ÜKs, kus oli Sex Pistols. Ka ÜK naiste puhul esines seda, et õige punk oli Clashi ajal. Olles rääkinud kõigi nende väga ägedate naistega ja lugenud neid uurimusi, olen jõudnud sinna, et jah, ilmselt ma olin küll punkar, lihtsalt omal 90ndate postsovetliku Eesti moel.

Kas meespunkarid vaatasid ka kuidagi ülevalt alla või oli see pigem naiste enda tunnetus?
Mingite meestega rääkides on mul jäänud mulje, et ka neil oli see tunne, et õige punk oli mujal. Ma ei mäleta, et oleks olnud mingit erilist ülevalt alla vaatamist, aga ehk ma noore inimesena lihtsalt ei märganud seda. Üheksakümnendad oli kummaline aeg, kui oligi palju subkultuure ja piirid nende vahel olid palju hägusemad kui näiteks eelnenud kümnendil. Minu imetlus ja kadedus oli suunatud pigem nende naiste poole, kes julgesid endale siilisoengu teha ja kusagilt needid läbi ajada.

Kas subkultuurisiseseid kihistusi oli 80ndatel ja 90ndatel palju?
Neid kihistusi oli väga palju ja see ongi huvitav, sest subkultuuride piirid olid väga hägused. Mul oli kolm juhtumiuuringut, mis mind spetsiifiliselt huvitasid. Üheks olidki naised pungis, mille puhul ma kulgesin läbi stagnatsiooni ja perestroika iseseisvumise ja ühiskonna stabiliseerumiseni. Siis Eesti Depeche Mode'i fänniklubi, sest minu arvates on täiesti fenomenaalne, et nad on tegutsenud 30 aastat; kuidas nad alustasid isetehtud *zine*'ide ja kirjavahetusega üle Eesti – see on hoopis teistsugune kui teiste subkultuuride lugu Eestis ja kuidagi väga südamlikult tüdrukuid kaasav. Kolmas seltskond, millega ma alles tegelen, on venekeelsed poisid ja tüdrukud, kellega ma ise suhtlesin kõige rohkem vanalinnas ja meie linnaruumis. Nad alustasid minu arust sageli grungest ja sealtsamast arenes väga tugev *metal*'i-skeene. Selle uurimuse fookus ilmselt küll veel muutub, sest venekeelseid noori uurides tuleb nii palju uut ja huvitavat infot, et ma alles mõtlen, kuidas seda kategoriseerida.

Lugesin Ekspressist sedasama Depeche Mode'i fänniklubi lugu', kus Liis Roden kirjeldas väga tabavalt: „Enamik, mis tollal meediast tuli, oli Vikerraadiost „Veskimees" või Soome TVst 1980ndate tilulilu *happy people pop music*, teisalt sentimentaalsed pompoossed rokkballaadid. Depeche oli *dark*, *gloomy* ja stoiline, samas seletamatult sügav ja jõuline, tasakaalukas, rõõmutu vaade elule – ja see tohutult kõnetas. See oli salamina.

jätkub >

< eelneb

Samas teatud iroonia, küünilisus. Ka natuke mina. […] Ma olin lummatud."
Olen uurinud üsna palju neid rühmi, kelle hulgas ma ise olen insaider, kas või armeenlasi Eestis. DMi klubis ma ei olnud, kuigi teadsin sealt mingeid inimesi. Samas see teisesuse kogemus, mida nad kirjeldasid, oli minu arust universaalne, väga paljudele tuttav, ja ma sain aru, et kui see lugu Ekspressis ilmus, siis paljud tänapäeva noored tundsid selles midagi ära.

Intervjuud kokku leppides mainisid, et DMi klubi oli ka peavoolu feminiinsuste ja maskuliinsuste suhtes väga alternatiivne. Milles see lisaks tüdrukute kaasamisele väljendus?
Kui vaatame kogu nende esteetikat, tundub see ikkagi vägagi *macho*, kõik need nahktagid ja asjad. Aga kui mõtleme, mis oli peavoolu *macho*… See oli aeg, kui põhihitt oli „Turvamees". Eliitkooli poiste lõpuvideoid vaadates ütlesid kõik, et nad tahavad turvameheks saada, aga lõpuks läksid juurat õppima. Mulle tundub, et DMi klubi maskuliinsus erines ikkagi vägagi normist. Kui poisil olid pikad juuksed, kurtsid nad, et memmekesed lähevad üle tee ja hoiavad kotist tugevasti kinni. Tänapäeval tundub see täitsa naljakas. Samas ka naised hälbisid selles kambas feminiinsusest. Seesama Liis kirjeldas, kuidas Nõmme vahel tuli mingi mees teda sõimama ja kui ta sai aru, et tegemist on tüdrukuga, haaras ta peast kinni: „Issand, tüdruk!" See oli ka aeg, kui oli tugev beibekultuur, kus käidigi retuuside ja nabapluusiga, tohutu meik näos.

Kas saab ka riigiti mingeid erinevusi välja tuua. Kuidas näiteks erinesid punkarid Eestis ja Soomes?
Eesti punki mõjutas ju tegelikult Soome. Meil oli hiljuti Helsingis viimane seminar ja mul oli hästi tore juhendaja **Anu Korhonen**, kes on minust võib-olla mõnikümmend aastat vanem. Mul on praegu käsil pikem kirjatükk ühest J.M.K.E. albumist ja kui ma seda tutvustasin, ütles Anu, et ta mäletab, kuidas nad veel karjusid kaasa: „Tere, perestroika!" Kui ta luges seda, kus ma kirjeldan, kui *do it yourself* oli eesti punk ja kuidas vanaisa kappidest leiti riideid, et ennast pungiks teha, siis ta ütles, et neil oli täpselt samamoodi. Nad otsisid samuti oma vanavanemate kappidest riideid ning oli vaesus ja koledus. Ma mõtlesin lapsena alati, et Soomest tulevad värviline näits ja ilusad riided, aga tema ütles, et oh ei. See pani mind esimest korda mõtlema, et võib-olla meil oli ikkagi Soomega rohkem ühist, kui ma oleks arvanud, olgugi et mastaabid olid loomulikult hoopis teised. Minu arust on pungi puhul huvitav hoopiski see, et meil on palju mingeid müüte. Meil räägitakse kogu aeg, et punk oli eesti asi, kuid 80ndatel ja 90ndatel oli vene punkareid ka. Rääkisingi hiljuti ühe venekeelse tüübiga, kes seletas, kui raske oli tollal olla venelasena punkar. Said mõlemalt poolt sõimata. Sõimasid nii venelased, et kas sa ei austa venelasi, kui ka eestlased. Mul on tunne, et meil on palju paralleelajalugusid, mis on peidus teiste ajalugude all.

Mis rolli mängis subkultuuride jaoks linnaruum?
Subkultuurid olid internetieelsel ajal väga linnaruumipõhised. Näiteks Tallinnas kogunesid viiekümnendatel Viru väravate juures *teddy boy*'d ehk lõngused, hipid käisid koos Vabaduse väljakul. 80ndatel ja 90ndatel olid kõik linnaruumis ja me kõik käisime samadel pindadel, näiteks Lollide mäel – need, keda kutsuti vene karvasteks, *skinhead*'id, punkarid, neohipid. Depeche Mode'i fänniklubi on selles mõttes unikaalne, et nemad said kokku kirja teel oma turvalises ruumis, mis on ilmselt ka põhjus, miks tüdrukud olid nii kaasatud – nad said liituda turvalisel n-ö oma magamistoast. Muidu nad internetieelsetes subkultuurides nii kaasatud ei olnud.

Nii et Lollide mägi oli toona nagu omamoodi Viru keskus?
Viru keskus ei ole võib-olla nii alternatiivne. Tollal oli piir alternatiivi ja peavoolu vahel väga range. Sajandivahetusel see kõik tohutult hägustus interneti tulekuga, kuigi nüüd on jälle mingi uus kamp peale kasvanud, kes mõtestab enda puhul rangemalt subkultuurset identiteeti, ja mulle tundub, et see on natuke seotud nende vanematega. Minu põlvkond on kasvanud suureks, saanud lapsed ning seal on vanemate ja laste vahel natukene teistmoodi suhe. Ollakse samas meediaruumis ja mõjutatakse üksteise subkultuurset ja muusikalist kogemust. Muide, need protsessid võtamegi sel aastal EMTAs uurimiseks fookusesse.

Mis tingib selle, et mingist linnaruumi osast saab kogunemispaik? Miks see oluline on?
Minu jaoks oli see hästi huvitav, kuidas mõned kohad olid subkultuursed ja teised mitte. Kas või Raekoja plats, kus käidi aastakümneid. See on tegelikult nii kurb, mida näiteks gentrifikatsioon on meie vanalinnaga teinud. See sõi subkultuurid vanalinnast välja. See sõi sealt niimoodi välja ka noored ja elu. Üks naine meenutas, et sajandivahetusel tekkis sinna politseijaoskond, pandi kaamerad ja seetõttu noored enam ei käinud seal. Eri skeenede ja põlvkondade jutust tuli selgelt välja, et olid kohad, mille puhul sa teadsid, et keegi ikka on seal. Mobiiltelefone ei olnud, kõigil ei olnud ka lauatelefone, sa ei saanud inimesi kätte või ei raatsinud helistada ja siis läksidki linna, kõndisid kõik need kohad läbi ja kellegi ikka leidsid. Või kui tahtsid teada, mis kontserdid toimuvad, läksid sinna, kus olid kontserdiplakatid. Võisid satuda vabalt ka mõne kontserdi peale kusagil suvalisel tänaval. Linnaruum oli oluline, elus ja dünaamiline infovahetuse koht. See oli rohkem inimeste oma.

Mis olid 90ndatel peamised alternatiivsed kontserdi- ja peokohad?
Baar 13 oli minu arust see, kus palju käidi. Seal ei olnud ainult pungiasjad. Mäletan üht hästi naljakat J.M.K.E. kontserti kusagil 97. aastal, kus Villu Tamme laulis, kõik hüppasid. See Baar 13 oli paras urgas. Sinna olid kuidagi sattunud soliidselt riides soome mees ja tikk-kontsadega eesti naine, punane roos käes. Kui lugude vahel korra vaikus tekkis, oli kuulda, kuidas see mees jorutas naisele **Toni Braxtoni** lugu: „Unbreak my heart…" Von Krahlis käidi ka palju, Levikas oli. Mingil hetkel, kui mina juba enam eriti ei hänginud, oli Vene tänava 24 tunni poe esine see koht, kus noored alati kokku tulid.

Huvitav, miks seal?
Üks naine ütles, et seal sai kangi all pissil käia.

Mis on üldse eelduseks, et inimene leiab end osana mõnest subkultuurist?
Nende intervjuude põhjal, mille olen teinud, joonistub ikkagi välja see, et kõigil on olnud mingisugune teisesuse kogemus. Kes on olnud näiteks segarahvusest, on rõhutatud introvertsust, kinnisust, toodi välja koolikiusamist. Mulle tundub, et sa leiad endale seeläbi oma turvalise ruumi, kus olla. Mul oli sama asi. Mind kiusati koolis, mulle ei meeldinud seal, ma ei osanud sinna sulanduda ja mul ei olnud väga *cool*'e riideid. Siis teed sellest defektist efekti. Oskan enda pealt öelda ja kui oleme sõbrannadega rääkinud, siis kõik on viidanud, et see oli ellujäämisstrateegia. Üks tüdruk ütles mulle, et tal oli klassiõde, kes käis ühe **Nancy** tantsupoisiga, ja ta sai aru, et tema jaoks jääb alati kättesaamatuks olla see lahe, ilus, nunnu tüdruk, kes käib Nancy tantsupoisiga. Ta tundis, et ta pidigi tõukama ennast teise äärmusesse, et leida oma koht.

Meil on just praegu Marjuga pooleli üks hästi tore uurimus. Meil on tekkinud ka LGBTQ+ rühmad, kes teevad muusikat, ja meie fookuses on praegu segakoor Vikerlased. Mina uurisin identiteedipoliitilist aspekti – mis toob sellise kogukonnakoori kokku ja mis neid ajendab –, käisin ka ise kooris laulmas, ning Marju vaatas vaimse tervise aspekte, seda, kuidas ühine muusikaline tegevus inimestele positiivselt mõjub. See tuli ka minu subkultuuriuurimusest tugevalt välja, et kuulumine on väga palju seotud ikkagi emotsionaalse heaoluga. See, et sa kuulud sinna, kuulad ja teed seda muusikat. Nüüd astusime sealt sammu edasi. Kooriliikmed olid hästi teadlikud, kuidas ennast hoida, ja terve mõtteviisiga. Minu jaoks on huvitav see, mida mu kolleeg **Anu Veenre** tabavalt ütles, et kui võtame ükskõik mis koori, siis sinna satuvad inimesed, kes võib-olla muidu ei ole nii ühel lainel, aga lauldes tekib ühtsustunne. Vikerlastes oli minu arust see ühtsustunne juba enne olemas, lauldes see lihtsalt võimendus. See on ikkagi üsna unikaalne pehme aktivismi vorm. See, et me laulame selle kogukonna eest.

Depeche Mode'i fänniklubi sai kokku kirja teel oma turvalises ruumis, mis on ilmselt ka põhjus, miks tüdrukud olid nii kaasatud.

On kurb, mida näiteks gentrifikatsioon on meie vanalinnaga teinud. See sõi subkultuurid vanalinnast välja. See sõi sealt niimoodi välja ka noored ja elu.

Ma arvan, et tänu sellele, et oleme samas meediaruumis, on põlvkondlikud piirid läinud hägusemaks.

Kuivõrd subkultuuriline kuuluvus vanemas eas ähmastub?
Ma arvan, et see sõltub väga palju inimesest. Ma küsisin naistelt, kas punk on neis kusagil veel alles. Peaaegu kõik ütlesid, et muidugi on! Isegi kui neil on pärlid kaelas ja ilus soeng peas, siis mul on tunne, et päris paljudest see ikkagi ei kao ära. Kui ma mõtlen, mille ma ise sealt kaasa olen saanud, siis ma siiamaani kahtlen institutsioonides, ja usun, et see on juuripidi selles pungiajas. Üks naine ütles hästi armsasti, et see on nagu nähtamatu anarhiamärk su laubal.

Olen sattunud viimasel ajal artiklite otsa sellest, kuidas keskikka jõudes ei viitsi paljud enam uut muusikat kuulata ja pöörduvad hoopis tagasi oma vanade lemmikute juurde. Kuidas sina seda mõtestaksid?
Minu arust on palju kurvem see, kui inimesed kaotavad üldse sideme muusikaga. Ma olen näinud inimesi, kellele muusika on hästi oluline ja siis ühel hetkel enam mitte. Aga ma saan aru, et ilmselt need inimesed ise ei ole õnnetud, nii et mis ma neile ikka kaasa tunnen. Mul endal on ka jäänud alles mingid vanad lemmikud, kuigi uusi tuleb peale. Ma ise olen mõelnud vanade lemmikute naasmise puhul seda, et sa õpid asju uutmoodi mõtestama. Näiteks Nirvana, mida ma kuulasin, kui olin 13 ja mille avastasin 20 aastat hiljem uuesti – mind tabas šokk, kui sain lõpuks aru, millest nad laulavad ja kuidas nad laulavad. Muusikale lisandub sageli mingeid uusi kihte ja ma arvan, et see on ka hea põhjus, miks inimesed vanade asjade juurde tagasi pöörduvad. Nad õpivad asju uutmoodi mõtestama.

Kui ühiskond nullindatel rahunes, muutus subkultuuride ideologiseeritus jälle tugevamaks.

Üks argument, mida välja toodi, oli ka see, et uus muusika on seotud noortekultuuridega ning seetõttu on sellega raskem suhestuda.
Ma arvan, et ka seda on, aga kõvasti vähem kui varem. Mu 12-aastane poeg ning 6-aastased tütar ja poeg vaatasid ära „Wednesday" sarja ja mina oma kaasaga ka ning see on see, mis meid kokku toob. Ma ei ütle, et see on kõigil nii, aga ma arvan, et tänu sellele, et oleme samas meediaruumis, on põlvkondlikud piirid läinud hägusemaks ning meil on ka sarnasem muusikamaitse ja sarnased huvid. Samas on noorte puhul näha ka nostalgiat olnud aegade järele. Mäletan, et üheksakümnendatel ja sajandivahetusel oli tugev 70ndate nostalgia ja nüüd on noortel 90ndate nostalgiat – see on aeg, mida nad ei ole näinud, aga millel on mingisugune romantiseeritud kuvand ja sellest ka tagasipöördumine selle muusika juurde. Rääkides noorte nostalgiast. Käisin suvel Plastikus peol ja sattusin rääkima ühe tüübiga, kes oli minust silma järgi noorem. Ta ütles, et talle meeldib vana muusika. Ma ütlesin, et mulle ka, et ma kuulasin Emerson, Lake & Palmerit ja mingit sellist asja kunagi. Ta jäi selle peale imelikult vait. Mõtlesin, et kurat, oleks pidanud rääkima sellest, kuidas ma vanamuusikat kuulasin, et ta vist mõtles seda. Ja siis ta ütles, et ei, ta mõtles rohkem üheksakümnendaid. Mind tabas šokina, et issand, üheksakümnendad on vana muusika.

Vahepeal on ikka räägitud subkultuuride surmast. Kuidas sa seda teadlasena näed – kas meil on olnud selliseid mõõnaperioode?
Seda ma oskan öelda ilmselt aasta pärast, aga ma spekuleeriksin, et uus sajand tõi tervikuna mingi languse. Selle aja kohta ütles vist **Erik Morna**, et ei olnud tegelikult ka eriti palju bände, sest kõik olid korraga DJd. Samamoodi oli 90ndate algul roki nullpunkt. Vene turgu enam ei olnud, raha ei olnud ja kõik tegelesid ellujäämisega. Muusikud läksid Soome laevale. Nii tundus olevat ka nullindate algul. Mulle näib, et internet ikkagi hägustas neid piire, eriti peavoolu ja alternatiivi vahel, nii et me räägime isegi postsubkultuursest ajast, mis ei olegi iseenesest halb. Kui ma praegu noori vaatan, siis mulle tundub, et subkultuursuse teema on jälle hästi oluline. Mingil hetkel hakkasin jälle märkama linna peal, et noortel on J.M.K.E. tagid. Võtsin oma kolleegi 11-aastasel pojal nööbist kinni ja küsisin, miks ta seda kuulab ja mida see talle tähendab, ning sain aru, et üsna samadel põhjustel kui ma ise temast pisut vanemana.

Subkultuuride ideologiseeritust käsitleva uuringu, millega te peagi tegelema hakkate, kirjelduses on öeldud, et 90ndate noorte puhul oli seda ideologiseeritust vähem. Kuidas nii?
See tuli esile sellest naispunkarite uuringust, mille ma tegin. Nõukogude ajal oli see üsna tugevalt ideologiseeritud. See on see glokalisatsioon, et globaalne ilming võttis lokaalse vormi, ning Eesti punkarid ihalesid pigem kapitalistlikku maailmakorda. Meil oli selline võltsvasakpoolsus ja ma arvan, et see resoneeris ka ajastuga, stagnatsiooni ja perestroikaga. Kui ühiskond nullindatel rahunes, muutus ideologiseeritus jälle tugevamaks ja hakkasid süvenema neonatslikud ideed, aga ka antifa veganiliikumine. Ma ei ole seda teemat veel empiiriliselt uurinud ja ma ei pane pead täiesti panti, aga tundub, et uus sajand tõi uued suunad.

Minu jaoks on intrigeeriv see, et kui ma vaatan tüdrukuid ja poisse, kellega koos me pungiteemas olime, siis näen päris palju seda, et tüdrukud, nagu minagi, on suunnanud pigem kuskile feminismi ja vasakpoolsusesse. Inimõigused ja kõik muu. Aga päris paljud poisid on liikunud pigem parempoolsesse maailmakorraldusse. See on huvitav, kuidas me oleme näiliselt samast lähtekohast alustades nii erinevatesse paikadesse jõudnud. Ma ei defineeri seda parema või halvemana, vaid minu jaoks on kõige olulisem empaatia, et mõista, miks see nii on.

Kuidas on interneti tulek subkultuure mõjutanud?
Interneti tulek ongi see, mis on hägustanud palju piire peavoolu ja alternatiivi vahel, demokratiseerinud, lasknud leida liitlasi üle maailma. Samas ma arvan, et põhjus, miks Depeche Mode'i fänniklubi nii tugevalt elama jäi, on see, et nad tulid kokku internetieelsel ajal ja jõudsid endale tugevalt juured alla ajada.

Veebruaris on meil ilmumas fänluseteemaline number. Kui palju erineb subkultuur fänlusest?
Sa võid olla üksiku indiviidina fänn, aga kui hakkad üksikust indiviidist fännina otsima oma kogukonda, jõuad võib-olla subkultuuri loomiseni. See on ka see, mis juhtus Depeche Mode'i fänniklubiga. Olidki need üksikud fännid oma muusikaarmastusega üle terve Eestimaa, kes moodustasid omavahel subkultuurse rühma.

Mitmetel subkultuuridel on tänapäeval pigem *cool* kuvand. Need on miski, kuhu tahetakse kuuluda. Samas, kui võtame teatava popmuusika, mida fännavad näiteks teismelised tüdrukud, tekib inimestel eelaimdus, justkui selle muusika kuulamine või enda sidumine sellega oleks eos häbiväärne.
Olen mõelnud sellele nii akadeemia kui ka argikultuuri kontekstis. Akadeemias kulus oma aeg, et mitte vaadata fänne kui veidrikke ja saada aru, et fänlus ei ole midagi piinlikku või halba, vaid selles on oma ilu ja see väärib uurimist. Kui rääkida tiinekate kontekstis, siis meil on niisugune kursus nagu sugu ja popmuusika. Üks tudeng **Martin Kirsiste** ütles seal välja mõtte, et ühiskond vihkab noori tüdrukuid, ja see võttis mul hinge kinni, sest ma sain kohe aru, mida ta mõtleb. Ühiskond vihkabki noori tüdrukuid, kas või selle kaudu, et kõike seda, mis meeldib noortele tüdrukutele, halvustatakse. Me halvustame neid poistebände ja mitte poistebände, mida tüdrukud kuulavad, neid riideid, mida nad kannavad. Mul on tunne, ja võib-olla ma eksin, et sageli vihkavad noori tüdrukuid noored naised, umbes kahekümnendate alguses, kellele tüdrukuiga on ohtlikult lähedal. Ma olen mõelnud, et see on mingi enesevihkamise vorm. Aga tegelikult ei ole fännamine halb. Ma arvan, et see on väga ilus, siiras ja tähelepanuväärne ning see noor tüdruk on väga hea publik, sest ta päriselt kuulab, huvitub ja leiab sealt midagi ning see ei vääri mitte mingil juhul halvustamist. Me peaks noori tüdrukuid rohkem ka sellest aspektist hindama.

[1] *Davidjants, B. 2022. Eesti vanim fänniinstitutsioon: kuidas kodumaa Depeche Mode'i fännid üksteist leidsid. – Eesti Ekspress, 24.09.*

SOTSIAALNE INNOVATSIOON

LINNAMETSAD

Miyawaki minimetsa rajamine Tildri 10 krundile.
Foto: Mihkel Maripuu / Postimees / Scanpix

Elurikkust kureeritakse hoogtöö korras pea kõigis eesrindlikes maailma linnades: kes rajab putukaväila, kes laseb parkides murul kasvada, kes külvab võõrliikide asemel kesklinna murulappidele rohkem kohalikke taimekooslusi. Üks rahvusvaheliselt tunnustatud praktika võib väidetavalt suurendada elurikkust linnades 20 korda. Jutt käib Jaapanist alguse saanud nn Miyawaki meetodist ehk minimetsanduse vormist, kus piiratud alale istutatakse ühe ruutmeetri kohta kolm eri sorti istikut. Tegemist on kohalike oludega kohastunud sortidega ning ühes minimetsas pannakse kasvama vähemalt 30 puu- ja taimesorti, mis hakkavad isekeskis eluõiguse pärast konkureerima. Nii tekib tihe ja mitmekesine looduslik kooslus, mis kasvab tavapäraste meetoditega istutatud metsast kümme korda kiiremini. Eestis hakati esimest Miyawaki metsatukka rajama 2021. aastal Kristiine linnaosas. Tallinna esimese kaasava eelarve hääletuse võiduidee moondus lõpuks aga hoopis laudtee ja terrassiga taskupargiks. Nüüd proovib Tallinna linn Sõle tänaval vigade parandust teha, kuid taolise ennast tõestanud minimetsanduse vormiga võiksid katsetada ka teised Eesti KOVid.

ROHEHÄKK

ROHELINE PENSIONIFOND

Käes on lubaduste andmise aeg. Periood, kui keskkonnateadlik lugeja otsib võimalusi oma ökoloogilise jalajälje vähendamiseks. Kas teadsid, et suurima keskkonnamõjuga pole mitte lennureisidest loobumine ega ka veganiks hakkamine, vaid otsus, mis nõuab tunduvalt vähem pingutust? Nimelt on Suurbritannias tegutsev organisatsioon Make My Money Matter kalkuleerinud, et üleminek rohelisse pensionifondi on eespool loetletud tegevustega võrreldes 21 korda suurema positiivse mõjuga. Pensionifondidest pärit raha aitab hoida käigus tänapäevast majandusmudelit, selleta ei näeks ilmavalgust ükski megaprojekt. Fondide kaudu oleme kõik investorid, kes ajavad taga suurimat tootlust, sest keegi ei taha vanaduspõlves näguripäevi veeta. Suurimat tootlust on pakkunud pikka aega ettevõtted, kes käituvad keskkonna suhtes hoolimatult. Nii oleme aidanud helge tuleviku nimel kollektiivselt seda tulevikku mürgitada. Kohalikud fondihaldurid tunnistasid veel paar aastat tagasi, et Eestis puudub nõudlus vastutustundlike investeeringute järele. Säärase nõudluse olemasolu – näiteks massiline huvi roheliste pensionifondide vastu – oleks aga selge signaal ka ettevõtetele rohepöörderongi peale hüppamiseks. Praegu on Eestiski võimalik endale roheline pensionifond valida. Kasuta seda võimalust, et hääletada oma rahaga rohelisema tuleviku poolt.

Foto: Eliise Orav, ikoon: Felipe Flórez / The Noun Project

AKTIVISTI ANKEET

KARIN KANAMÄE

Esimene mälestus keskkonnaaktivisti rollis on projekti „Europe on Track" osana Euroopa noortele kodanikuaktivismi töötubade tegemine.

Praegune eesmärk aktivistina on tuua kõikidesse Eesti koolidesse ja lasteaedadesse üks taimetoidupäev.

Suurim saavutus aktivistina on see, et 170 koolis ja lasteaias toimib Taimne Teisipäev ning tagasiside lastelt, töötajatelt ja lapsevanematelt on suuresti positiivne.

Keskkonnaaktivistina tunnen puudust rahastusest.

Keskkonnaministrina rahastaksin taimsete toodete innovatsiooni ja lihatööstuse üleminekut taimekasvatusele.

Eeskuju on minu ema, kes ei lahmi kunagi niisama. Olen õppinud läbi valu ja vaeva ka ise rohkem läbi mõtlema, mida ma ütlen.

Punane joon aktivistina on agressioon ja vägivald.

Igapäevane roheline error on käia kuuma duši all.

Läbipõlemise vältimiseks panen puslet kokku ja teen pikki jalutuskäike raadiosaadete saatel.

Kliimaprotestil kirjutaksin plakatile „Kui ühe taimse toidu päevas sööd, siis kliimamuutuse planeedilt välja lööd".

SOOVITUS

Keskkonnasoovitus on käia metsikus looduses ja astuda rajalt kõrvale. Kui muidu võpsikusse ei tõmba, võid proovida Geopeitust või orienteerumist, mis on mind ennast kõikvõimalikesse huvitavatesse kohtadesse juhatanud. See paneb mõistma, kui võimas on loodus ja kui väike olen mina. Samas tajud kohe, kui palju on ühel inimesel võimalik ära rikkuda. See tekitab alandlikkust looduse suhtes ja soovi selle säilimise heaks midagi ära teha.

ROHELINE PÄEVARAAMAT

MARIS PEDAJA

Foto: Maris Pedaja

„Roheline päevaraamat" on Müürilehe rubriik, kust saab lugeda ökofeminist Maris Pedaja isiklikumat laadi mõtisklusi õhus olevatest suurtest keskkonnateemadest.

13.12.22

Sõitsin eelmisel nädalal töö asjus bussiga Tallinnasse, vaatasin täiskuud, kirjutasin lõbu pärast haikut. *X vahelehte / järjehoidjaribal, ei / jää mahti naerda.* Mulle on hakanud koitma, et mu heaolutunne on pöördvõrdelises seoses parajasti avatud vahelehtede arvuga – nii palju kui olen seda teemat lähiringides lahanud, tundub see olevat kollektiivne trend. Pidev sund hüplikuks keskendumisvõimeks, sage edasi-tagasi sõitmine ja järjekordne täitmist nõudev Exceli tabel on mu aasta lõpuks ära kurnanud.

Säärane elurütm tõukab üha enam tarbima kiire kaasahaaramise eesmärgil valmistatud toitu, sest ühtäkki ei seisa ma silmitsi mitte raha-, vaid ajanappusega. Kipun nüüd veidi üle romantiseerima tudengipõlve kolmes Skandinaavia heaoluühiskonnas, kui elasin pidevalt näpud põhjas, kuid mul oli privileeg kasutada aega endale meelepärasel viisil. Toona oli mu elustiili iseenesestmõistetav osa hilisõhtune prügisukeldumine. Tassisime kursakaaslastega koju kilode viisi supermarketite konteineritest päästetud – ja täiesti söögikõlbulikku – toitu, pesime juurikaid ja puhastasime tetrapakke varaste hommikutundideni. Aeg-ajalt pidasime konteinerite kõrval maha filosoofilis-kriitilisi dialooge turvatöötajatega, kellele ei pruukinud alati meeldida meie toidupäästmisagarus. Pärast loenguid vaaritasime, katsetasime uusi ürte, vürtse ja maitsekombinatsioone, proovisime midagi igast maailma köögist. Kutsusime õhtusöögilauda kõiki huvilisi: ökolooge, luuletajaid, sotsiaalteadlasi, füüsikuid, programmeerijaid, tsirkuseartiste ja unistajaid. Tundsin, et meie taaskasutatud õhtusöögilauad olid lisaks maitseelamuse ja rahasäästu pakkumisele hillitsetud poliitiline protest rikka maailma raiskamiskultuuri vastu, kus ostukorvi pääsevad vaid muljumata tomatid ja plekkideta õunad. Parimagi tahtmise juures ei anna Rimist kaasa ostetud *tom yum*'i kiirnuudlid taolist rahulolutunnet.

26.12.22

Olude sunnil olen sattunud viimasel ajal kõrvalt nägema USA telesarja „The Price is Right" kordusosi. Telemängu uba: saatejuhid tutvustavad entusiastlikele võistlejatele eri kaupu, võidab see, kes suudab nende hinda kõige täpsemini pakkuda. Mind hämmastavad ikka ja jälle laastavad väärtused, millele saade on üles ehitatud: ületarbimine, uudsusejanu, kiirelt hajuv glämm. Selle kõige tagajärjeks raiskamiskultuuri süvendamine ja normaliseerimine. Võib-olla mõjub see mulle eriti tugevalt, sest on jõuluaeg.

Mõistan üha selgemalt, kuivõrd suurt tänulikkust tunnen oma ringkondade üle, kus jõuluaeg ei võrdu kokku krahmatud esemete, vaid üheskoos veedetud ajaga. Mind lummavad enim pisikesed hetked. Sõna otseses mõttes. Kuidas käisime kord Luhasoo rabas matkamas, ent matkaseltsilisi köitsid kõigist vaadetest enim kuuseokstesse takerdunud lumehelbed. Uurisime neid üle kahekümne minuti. Kuidas veetsin kolmveerand tundi Austinile mikroskoopilise käekirjaga sedelit kirjutades, mis seletas lahti ta jõulukingituse – õnnenööbi. Kuidas mu postkasti potsatas miniatuurne kuusetemplitega kaart „Herne tänava pundilt", mis mõjus sooja meeldetuletusena paljudest naeru täis vestlustest ühe Herne tänava puumaja avatud köögis. Ma soovin, et igal inimesel oleks oma Herne tänava punt. Ja kannatlikkust lugeda väikeseid käekirju.

Jõululauas rõõmustavad mind see-eest suured jututeemad: süsinikuturud, militariseerimine, looduse hinnastamine, geopoliitika. Mul on hea meel juurelda perega megatrendide ja globaalsete suundumuste üle, tunda end kellegagi ühenduses heitlike aegade keerises. Vanaema pohlarull ja taustal mängiv Klassikaraadio muudavad need vestlused seeditavamaks. *Rohepööret nüüd / edaspidi arutan / pohlarulliga.*

STUUDIOS

VORMIKORILANE SIGRID SAVI

„Stuudios" on Müürilehe rubriik, mis vaatleb ühe päeva vältel loomeinimeste tööd, paotades ust nende harjumuspärasesse töökeskkonda, milline see ka poleks ja kus see ka ei asuks. Seekord veetsime päeva tantsija ja koreograafi Sigrid Saviga.

Kirjutas **Sanna Kartau**, pildistas **Alana Proosa**

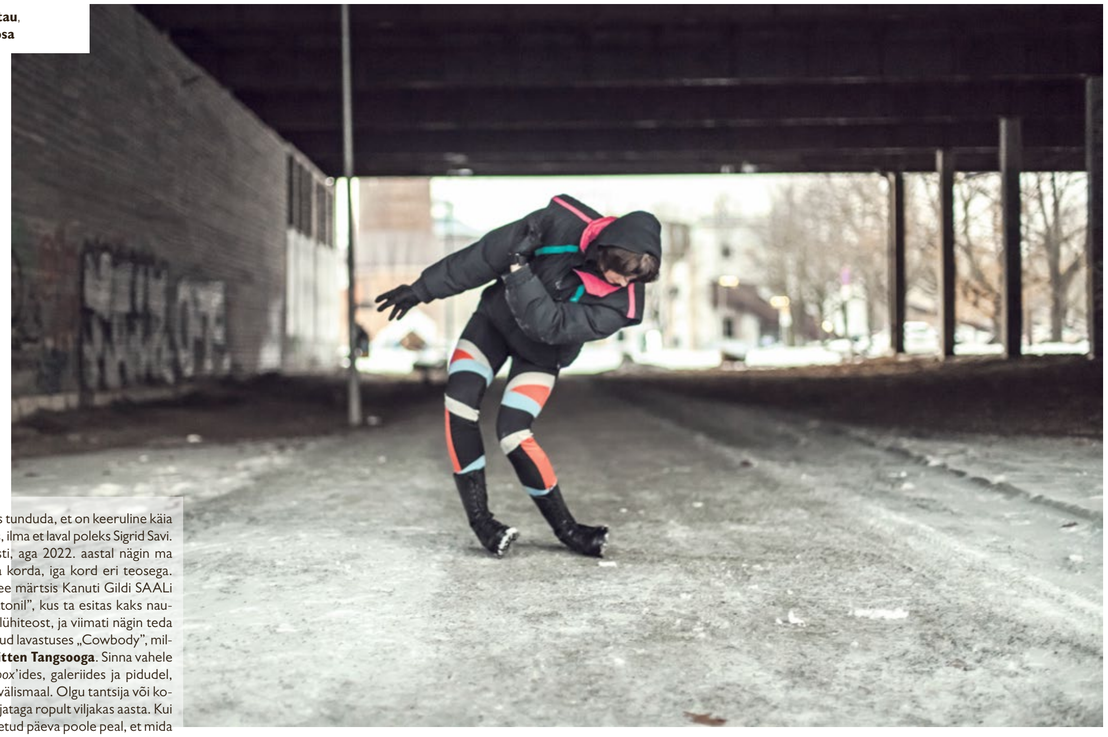

Eelmise aasta lõpus võis tunduda, et on keeruline käia etenduskunsti vaatamas, ilma et laval poleks Sigrid Savi. Liialdus? Võib-olla tõesti, aga 2022. aastal nägin ma teda laval vast kaheksa korda, iga kord eri teosega. Esimest korda juhtus see märtsis Kanuti Gildi SAALi „Made in Estonia Maratonil", kus ta esitas kaks naudingukultuuriteemalist lühiteost, ja viimati nägin teda samuti Kanutis etendunud lavastuses „Cowbody", mille ta lõi koos **Hanna Kritten Tangsooga**. Sinna vahele jäid esinemised *black box*'ides, galeriides ja pidudel, lavadel nii Eestis kui ka välismaal. Olgu tantsija või koreograafina, Savil on seljataga ropult viljakas aasta. Kui uurisin meie koos veedetud päeva poole peal, et mida tal sel aastal veel teha on vaja (eeldades vast pikka ülesannete nimekirja), siis tuli välja, et enda häguse argipäeva mulle tutvustamine oligi tema tehakirja viimane punkt aastal 2022.

GRIMMI, KOSTÜÜMI JA BUTAFOORIAGA

Kuna Sigridil ei ole Tallinnas stuudiot, küsisin lugu ette valmistades, kus ta siis peamiselt tööd teeb. Pärast veidi mõtlemist pakkus ta välja kolm kohta: *bouldering*'i-stuudio Kivi Climbing, kus ma saaksin oma silmaga näha, kuidas ta enda füüsist tippvormis hoiab, teiseks Linnahalli alad, et avastada ruumiga mängimise rööme, ja kolmandaks mõni kohvik. Viimane neist põhjusel, et teada ju on, et vabakutselise loovisikuna töötamine eeldab pühendunud ja regulaarset tippimist ja klõpsutamist internetiühendusega aparaadi ees. Võime mõelda neist kui stuudio kolmest nurgast: trenniala, kus saab keha soojaks, tugevaks ja paindlikuks teha, siis hea vaatega aken, mis paneb loovad mõtted peas käima, ning kontorinurgake, kust saab need kuradima avaldused ja e-kirjad teele panna.

Ringlevast viirusest äsja paranenuna jõudiski Sigrid jahedasse Kivi Climbingu ronimissaali. Mõte tema katsetuste, õnnestumiste ja läbikukkumiste protsessi pealtvaatamisest täitis mind elevusega. Igaüks ei saa ju köögipoolelt raporteerida… Seega mõistate vast mu pettumust, kui mu ees seisis tumedates toonides silmameigi, hoolikalt paigutatud ruuži ja ümberriietumisplaanidega *artiste*. Riietusruumis võttis ta kotist välja õuna ja gaasimaski, millega fotodele huvitavat aktsenti lisada. „An apple a day keeps the war away," osutas ta neile kavala naeratusega. Hmm, tal on siin juba mingi kontseptsioon välja töötatud. Ja selleks et meid köögipoolelt veelgi kaugemale transportida, oli ta ronimiseks hoopis teistsugused püksid ja pluusi kaasa võtnud, seega musta ja roosaga värvilised retuusid läksid kotti ning jalga tõmbas ta hoopis alt laienevad teksad. Kostüüm ka kaasas…

Sain kiirelt aru, et publikuga harjunud inimest ei saa niisama lihtsalt endal tajutavat pilku unustama panna. Loomulikult tahab professionaalne koreograaf ka selle päeva ohjad ikka enda kätte haarata! Õnneks jõudis siis kohale meie fotograaf Alana. Sosistasin talle salamisi kõrva, et tundub, et Sigrid tahab *show*'d teha, aga hea oleks, kui fookus oleks just nendel hetkedel, kui ta pealtvaataja pilgu ära unustab, et saaksime püüda kinni vahepealsed momendid. *Outfit* paigas, asusid Sigridi silmad mööda värviliste mummude ja plaatidega kaetud saaliseinasid vilama, et tuvastada kohad, kus liikudes tuleksid eriti toredad pildid. Meenutasin talle, et ta võib minu ja Alana ronides täielikult ära unustada ja oma tavalisele protsessile keskenduda, nautida liikumist iseeneses.

Loomulikult tahab professionaalne koreograaf ka selle päeva ohjad ikka enda kätte haarata!

SPORTLIK HASART

Asusime kehasid üles soojendama. Võtsin ka osa, lootes, et õpin selle käigus salajasi nippe või trikke. Kui uurisin, kuidas ta end vormis hoiab, kui ronimisseina parasjagu käeulatuses ei ole, näitas ta mulle ette säärase harjutuse: oled küljeplangus, siis sirutad käe lae suunas ja seejärel suunad selle keha veidi pöörates elegantselt maapoolse kaenlaaluse alt läbi, siis sealt jälle üles. Proovisin. Täitsa intensiivne oli.

Keha soojendades jagas Sigrid lugusid sportlikust hasardist. Kuulsin näiteks, kuidas ta otsustas ujuma minna, eesmärgiga teha 20 otsa. 20 otsa piirile lähenedes sai ta aru, et ohoo, vist saab isegi 30 teha. Siis… äkki teeb 40? Miks mitte 50? Pea hakkas ajus juurduma mõte sellest, kui kauni ümmarguse numbrini jõuaks ta 100 otsa ujumisel. Puhas hasart suutiski lihaste ja kopsude väsimust unustama panna – otsad said tehtud. Uurisin selle peale, kas tal on kunagi mingeid suuremaid vigastusi olnud. Jah. Ükskord murdus roie. Aga arstiabi ei olevat see vajanud.

Vaadates Savi seina peal liikumas, tekkisid kiirelt paralleelid tema koreograafia ja liikumisstiiliga. Selge keskendumine liikumise funktsionaalsusele. Hoolikad, kuid optimaalsena mõjuvad asetused. Raskuskeskmete loogikaga mängimine. Tajusin just esimestel radadel, et tema füüsis võimaldas liikuda ilma rapsimata.

Pärast ühte eriti kontimurdvat ronimisringi tegime väikese hingetõmbepausi. Vestlus läks Berliini peale. „Viimane kord, kui ma Berliinis käisin, sõitsin öösel rongiga koju. Üks vanem mees istus mu vastu ja me hakkasime rääkima. Järsku surusime ühte kätt, siis tegime teise käega tere ja siis sõitsime kolm peatust kinnisilmi üksteise kätest risti kinni hoides, pead sisuliselt koos. Siis ta ütles, et see on tema peatus, ja kõndiski rongist välja." Linnatänavatel kondamine toidab loovaju, söödab ette ootamatuid võimalusi nii vaatlemiseks kui ka osalemiseks. Berliinis rohkem, Tallinnas vähem. Eesti on samas mugavam, turvalisem. Sellepärast Sigrid tahakski ideaalis oma elu kahe linna vahel ära jaotada. Rikkalikult juhuseid täis metropol võib oma suuruse ja anonüümsusega üksildustunnet süvendada. „See linn sööb sind kuidagi."

DIIVATSEMINE ON PRIMITIIVNE

Kui Sigridi füüsis ronimisest ära väsis, istusime tema pisikesse halli autosse, et Linnahalli juurde sõita. Libisesin tagaistmele suurte lillade hantlite kõrvale. Mina esitasin küsimusi, Alana pildistas ja Sigrid juhtis autot, luges kaarti, vaatas tänavale, tajus läätse enda peal ja riisus oma ajukäärusid, et vastuseid leida. Jõudsime ambivalentsuseni, mida ta oma töödes tihti taga ajab: „Vaataja ei saa aru, kas toon on naljakas või naljakas ja kurb korraga. Pärast ühe töö vaatamist ütles üks tüüp Kanutis, et tal on nii veider tunne, et ta ei taha üksi jäädа, sest kogetu tõmbas kuidagi nii kinni. Ise mõtlesin küll, et see oli kergem stseen, aga pärast läks kellelgi õhtu täiesti lukku."

Küsisin Sigridilt ka koostöö kohta. Kuidas ta leiab need inimesed, kellega on hea või viljakas koos luua? Kuidas nad ära tunda? Ja kas ta on kunagi kõrvetada saanud? Kontrollitud ülekoormatuse noot hääles (vist olime just suurel ringteel, kust oli vaja maha saada), ütles ta: „Esiteks, kas ta on meeldiv ja empaatiline inimene." Sealt edasi kirjeldas ta momente, kui ta on kellegi liikumis- ja mõtlemisstiili vaadates endaga haakumist ära tundnud, tajunud, et kui nad koos töötaksid, siis ta ei peaks kõike seletama, tegema rasket tööd, et ideid üle õhusilla kohale toimetada. Hea partner lihtsalt mõistab, sest ühist on piisavalt – stiili- ja maailmataju klapib. Kuid liiga müoopiliseks minna ei tohiks, sest siis tekib oht, et publik ei saa toimuvale üldse pihta. Näiteks „Cowbody" puhul osutusid hindamatuks dramaturg **Ruslan Stepanovi** küsimused ja tagasiside. Ilma temata oleksid Savi ja Tangsoo võinud siseringi loogikasse kinni jäädagi. Hiljem liigub Sigrid selle mõttega edasi: „Minu meelest peab olema normaalne inimene, et teha mis tahes kunsti. Su töö on olla haavatav, avatud, uudishimulik – kust saab tulla mingi üleolevus? See on siiski üsna ebaglamuurne amet, nii et ma ei näe diivatsemisele väga kohta. Kogu tiim on tähtis, mitte ainult kunstnik ja tema töö."

VORMIKORILUS

Jõudsimegi Linnahalli parklasse. Jäisel tühermaal parkimisinfo otsimine ja võõrastelt selle küsimine võttis veerand tundi, kuni Sigrid otsustas ehku peale välja minna ja end lihtsalt kesklinnas parkijana määratleda. Läks vist õnneks – kinnitussõnum saabus ruttu.

Mulle torkas pähe küsimus, mis oli vallanud mind juba mõnda aega: mida kuradit peab Sigrid silmas nende vormide all, mis aina teemaks tulid? Selgub, et oluline osa tema inspiratsioonist tuleneb just kehaosadest moodustuvatest vormidest mõtlemisest ja nende aktiivsest otsimisest. „Vaatan tihti kellegagi koos videot ja pean paluma selle pausile panna, et saaksin teha *screenshot*'i," selgitas ta elevil toonil. „Sageli on tegu poole liikumise peal olevate kehadega. Siis analüüsin, mis selle nii vahvaks teeb, miks mulle sellised vormid meeldivad. Kas seal toimivad mingid jooned?

Kuidas saab maas lamav poos dünaamiline olla? Kuidas saab staatiline keskkonnaga ühte sulav vorm samal ajal hästi eraldiseisev olla?" Sain paremini pihta küll. Veel enam, Sigridi nohiklik rõõm nakkas.

Sigrid: „Minu meelest peab olema normaalne inimene, et teha mis tahes kunsti. Su töö on olla haavatav, avatud, uudishimulik – kust saab tulla mingi üleolevus?"

Kuna õun sai Kivis turnides ära söödud, oli aeg võtta külmunud lubjakivist kaarte all kotist välja gaasimask. Sigrid asus joonte ja raskuskeskmetega kaamera ees mängima. Nüüd sain veelgi paremini aru, mida vormidega töötamine tegelikult tähendab. Mask ees, hakkas Sigrid oma kehaga seda külma ja ohunoodiga keskkonda artikuleerima. Küünarnukk serva peal ja keha kaldus, nii et tegelikult on küll kogu raskus küünarnukil, kuid pealtvaatajale sedasi ei tundu. Vorm kutsutakse ellu viisil, mis ei vasta ootustele ja äratab seetõttu huvi. Keha tõlgendab ja kehastab ümbritsevat iseenda kaudu.

Kiirelt läks külmaks, kui aus olla. Alana pildistas ja see hoidis teda soojas, Sigrid liikus ja see hoidis teda soojas. Mina vaatasin pealt, hõõrusin käsi kokku ja hüppasin ühe koha peal. Küsides, kas läheme kohvikusse, mõtlesin ma hoopis: „Kui ma kohe ühte kohvitassi käes ei hoia, võib juhtuda, et hakkan asju lõhkuma."

KAKAO JA LOOMINGULINE SAASTE

Varsti saabusimegi pagarikotta, mida mu suunamudijast tuttav ükskord soovitas. Kui aju ära sulas, ei saanud ma lasta Sigridil kontoritööd teha, vaid tahtsin aina rohkem teada ja kuulda. Ta oli öelnud meie päeva alguses: „Ma ei lähe kunagi selle peale, et viimane minut päästab. Ma valmistan alati kõik ette." See kehtis ka siin, s.t ta võttis, kakaotass au-

ramas, välja enda märkmed ideedega, mida ta kindlasti väljendada sooviks. Müts pühendumuse ees maha, kuid seekord tõmbasin niite siiski mina.

Uurisin näo kohta koreograafias. Mind huvitas, miks enamik tantsijaid nägu võrdlemisi neutraalsena hoiab. Ülejäänud keha on mängus, seda kasutatakse täiel määral, kuid näolappi ja selle võimalusi hoitakse tihti lukus. Sigrid ütles, et tavaliselt on selle valiku taga soov säilitada ambivalentsust, kogemuse emotsionaalset laengut publikule mitte sisse sööta. Näiteks „Cowbody" puhul tundsid nad, et pidid tagasi hoidma, et see läbuks ei läheks. Kuna ka tüki heli on veidi absurdimaiguline, mõjuks naeratav või totter näoilme liiga otsese kutsena end lõbustatuna tunda.

Pärast Alana lahkumist uurisingi pimeduses Sigridi käest: „Kas sul jäi veel midagi, millest tahaksid rääkida?" Ta heitis pilgu paberile, kus olid eeldatavasti kirjas teemad. Jah, oli. Kriitika puhta, sõltumatu inspiratsiooni idee aadressil. Ta ei usu sellesse. „Isegi kui kunstnik ennast täiesti ära isoleerib, on meie kollektiivne alateadvus ikkagi nii saastatud, nii ühine, et me jõuame sinnasamma kohta ikka tagasi." Tema enda kirjeldatud lähenemine loomeprotsessile käivitas mind väga: „Kui olen kuskil kinni ega suuda seoseid luua, siis hakkan end infoga üle külvama. See tekitab seisundi, kus kuskilt hüppab ping! üks teema ja siis ping! teine teema lähedale. Kas see on puhas inspiratsioon? Need seosed saavad tekkida ainult minu alateadvuses, aga ma olen mõjutatud nii teistest inimestest kui ka enda ajaloost. Seega ei ole see puhas, ikka saastatud."

ELUS SURM EHK *GORE*

VISUAAL

Kunstnikke, keda tõmbavad inimkeha rõvedus ja lagunemine, leidus juba renessansiajastul. Põhjuseid, miks liha, kontide ja naha tundmatuseni mutileerimine pakub naudingut ka meie aja vaatajatele, on aga peale groteskse uudishimu veel.

Kirjutas **Kirke Mari Päll**

20. sajandi keskpaigas tõi vene kirjandusteadlane **Mihhail Bahtin** kasutusse kirjandusliku mõiste „groteskne keha". See troop vaatles keha viisil, mis taandas selle puhtalt materiaalsele tasandile ja seostas inimese anatoomiat poliitiliste konfliktidega. Bahtin kasutas seda ideed, et luua sidet äkiliste muutustega nii inimeses endas kui ka teda ümbritsevas poliitilises maailmas. **Hieronymus Bosch**, kelle teoste grotesksus on mõjuv ka tänapäeval, kritiseeris juba renessansiajastul kunsti kaudu pattu, andes edasi oma ettekujutust põrgust ja taevast. „Viimne kohtupäev" kujutab põrgut kui lahinguvälja, näidates maali vaatajale, millised olid sõda, surm ja valu keskajal.

Grotesksele stiilile olid omased hüperboolsus ja mõõdutundetus. Keha vaadeldi kui midagi puhast ja seda kõrvutati räpase välismaailmaga. Loomeisikud hakkasid aga üha enam vabanema pettekujutlustest perfektsest ja taevalikult ilusast maailmast, neil sai küllalt õnnelikest lõppudest, kus iga ihuviga jäi märkamatuks või peidetuks. Ihuvigu peites varjati ka inimese hingelisi patte. Inimvormi moonutades hakati looma õudseid ja grotesseid teoseid, millel kujutati haigusi, ebaloomulikke kasvusid, verd, organeid ja deformeerunud või puuduvaid kehaosi, rikkudes sellega jumala antud nii-öelda täiuslikku vormi. *Gore*'i viljelenud kunstnikud soovisid anda edasi meie sees pesitsevat pimedust, teadmatust ja hirmu, kuid ka šokeerida vaatajat ja seista vastu iluideaalidele.

MILITARISEERITUD KEHA

Esimesed *gore*'i vaimus teosed seadsid kunstis eesmärgiks sõja kritiseerimise. Esimese maailmasõja järgsel ajal kerkisid esiplaanile ekspressionistlik ja sürrealistlik liikumine. Kujutati õudu, hirmu, verd ja viha, mis käisid käsikäes lootusetusega poliitilise olukorra paranemise suhtes. **Katsuhiro Otomo** 1988. aasta jaapani animafilm „Akira" käsitles tuumakatastroofi mõjusid inimkonnale, peegeldades Nagasaki ja Hiroshima 1945. aasta katastroofe. Filmi antikangelane Tetsuo saab pärast seda, kui valitsus temaga katseid teeb, telekineetilised võimed. Oskamata aga neid kontrollida ja tajumata enda piire viib Tetsuo oma keha murdumispunkti. Ta ihu kasvab ja muutub vedelaks lihasmassiks, mis imeb endasse kõik, mis on tema läheduses, ja pressib ümbritsevad inimesed oma organite vahel laiaks. Seda mutatsiooni on imeliselt rõve vaadata ja selle teevad veel jõhkramaks poisi appihüüded sõprade suunas. Tekib paralleel futuristliku kunstiga, milles kujutatakse töötajaid tihti kandilise, abstraktse stilistikaga kui masina osasid. Nad ei ole enam inimesed ega indiviidid, vaid töölised, keda kasutatakse industriaalprotsessi ja militaarmasina arendamiseks. Tetsuod on võimalik nendega kõrvutada, ehkki tööks rakendamise asemel kasutab autoritaarne valitsus seda keha kui relva. Ta enda liha salgab ta siis protestina kehalise autonoomia äravõtmise vastu.

KEHATÜKKIDE VISUAALNE ORGIA

Death metal ja *grindcore* on muusikažanritena väga maksimalistlikud ja meeli ülekoormavad. See kajastub ka nende albumite disainis. Sellised artistid nagu Cannibal Corpse, Impaled, Aborted ja Pig Destroyer on toonud kuulajateni brutaalseid kujutisi, mis illustreerivad nende muusika ekstsentrilisi, tumedaid helisid. Kui nende muusika on keskmisele kuulajale vaevu seeditav, siis sellega kaasnevad visuaalid on veelgi košmaarsemad.

Lahutusalbum põrgust, nagu üks kritik seda nimetas – Pig Destroyeri 2001. aasta album „Prowler in the Yard" on grindcore'i meistriteos. Autor: Paul Booth

Deformeeritud keha on suutnud põgeneda ilustandardite eest, see tekitab vaatajas hirmu oma aktiivse võikuse, mitte lihtsalt eksisteerimisega.

Pig Destroyeri teise stuudioalbumi „Prowler in the Yard" kaanepilt on visuaalne orgia veriste jäsemete, sandistatud kehaosade ja peadega, mis moodustavad lapilise inimnäo. Pilt on nii vulgaarne, et seda on esmajoones isegi raske internetist leida. Üleküllus ei lase keskenduda rõvedatele detailidele; see toimib tervikliku teosena, mis rõhutab inimkeha koledust ja vigu. On tajutav, et autor lubas endal kollaaži luues sügavat naudingut kogeda. Otsene pilk kellegi hullumeelsesse visiooni kunstist on uskumatult värskendav ja kohati isegi vabastav.

Keha mutilatsioon on mõjuv, sest vaataja samastub sellega. Ma ei saa rääkida kõigi eest, aga enamikul inimestel on oma kehaga keerulised suhted. Soorollide, eelarvamuste ja iluideaalide tõttu mõjub ihu paljudele kui vangla. Ilu subjektiivsus on vaieldav, kuna me kõik proovime oma käitumise ja välimusega mingisse seltskonda sobituda. Kehaga on võimatu väljendada enda hinge tõetruult. **Mary Shelley** „Frankenstein" kujutab seda dilemmat imeliselt. Valdav osa inimestest teab, et dr Frankenstein lõi koletise, kuid ei ole kursis sellega, et ta sündis hingelt puhtana, teadmata midagi inimestest ja maailmast ning olles seega eelarvamusteta intelligentne olend. Alles pärast pidevat tõrjutust sai temast koletis ja mõrvar, kelleks ümbritsevad olid teda algusest peale pidanud. Tema keha oli tema kaasasündinud patt.

Õudusmangakunstnik **Junji Ito** visualiseeris selle klassikalise romaani koomiksina, kus saab kõige ehedamalt Frankensteini koletise rikast siseelu kogeda. Samas näeme ka tema hirmuäratavat välimust ja see aitab samastuda nendega, kes teda kartsid. Ito teosed kujutavad sageli *body horror*'it, näidates inimese transformatsiooni tema jaoks senitundmatusse vormi ja nii vaimset kui ka füüsilist allakäiku. Kehad mädanevad, nahakihid kooritakse maha, füüsis venib välja, sarnaneb loomaga ja nii edasi. Kuid moonutuste ohvrid on neist tihti ekstaasis, isegi hullunud. Deformeeritud keha on suutnud põgeneda ilustandardite eest, see tekitab vaatajas hirmu oma aktiivse võikuse, mitte lihtsalt eksisteerimisega.

Kujutavas kunstis pakuvad *body horror* ja *gore* loomeisikutele võimalust lasta lahti puhtusest ja steriilsusest, mis täidavad suuremat osa maailmast. Räpane olemine, haiget saamine (ja tegemine) on inimloomusest lahutamatud. Me ei saa kogu aeg täiuslikud olla. Me oleme räpased, koledad, grotesksed ja vägivaldsed olevused – ja see on ilus.

Foto: Iris-Minda Potemurru

Kirke Mari Päll on kunstnik ja hingestatud hedonist, kes õpib BFMis IKUMUMU erialal. Tema loomingulisi afääre on võimalik jälgida Instagrami kontol *@maarjju*.

LOOMINGU RAAMATUKOGU KULDSARI 2023

LR-i kuldsarja neljas aastakäik toob värske valiku kuue kümnendi lemmikutest, mis kinnitavad, et klassika ei aegu!

2023. aastal ilmuvad:

Zdeněk JIROTKA, „Saturnin"
Tšehhi keelest tõlkinud Leo Metsar, illustreerinud Adolf Born

Jüri ÜDI, Joel SANG, Toomas LIIV, Johnny B. ISOTAMM, „Närvitrükk"
Uustrüki saatesõna kirjutanud Mart Velsker

Marguerite YOURCENAR, „Silmapaistmatu inimene. Ilus hommik"
Prantsuse keelest tõlkinud ja saatesõna kirjutanud Merike Riives

Jorge Luis BORGES, „Liivaraamat. Shakespeare'i mälu"
Hispaania keelest tõlkinud Kai Aareleid

Torgny LINDGREN, „Mao tee kalju peal"
Rootsi keelest tõlkinud Ülev Aaloe, saatesõna kirjutanud Anu Saluäär

Carl MOTHANDER, „Kulinaarsed vested"
Rootsi keelest tõlkinud ja saatesõna kirjutanud Anu Saluäär

Raamatutest lähemalt: www.loominguraamatukogu.ee.

Kuldsarja uut aastakäiku saab soodsalt ette tellida 20. veebruarini 2023!

TELLIMISINFO: www.tellimine.ee/kuldsari.
Express Posti klienditeenindus E-R kell 8–18 ja L kell 8–13, telefon 617 7717.

GRASS / PÕLDMA / TÕNISSON

noortele ja täiskasvanutele 16+

Plekk-trumm

Vaata lisa: noorsooteater.ee

Eesti Noorsooteater

DJ-ANKEET

RUMMO

Fota: Birgit Kaleva

Tartus on tegutsenud juba mõnda aega DJdest koosnev seitsmepealine punt nimega ReivKom, mis sai alguse soovist tuua Tartu ööellu midagi tumedamat. 2020. aasta suvel hakkas selle ankeedi peategelane Rummo koos sõbra briccciga (Kevin Telliskivi) puldis kätt harjutama. Nii jäädigi silma veel mitmele sõbrale, kes uudistama tulid ja samuti pisikuga nakatusid. ReivKomiga liitusid veel Karla (alabama), Karl Olaf (LI), Carmen (Cask), Jan (Videvik) ja Rivo (I:O). Praeguseks on saanud neid kuulda kõige rohkem Kivi baaris, kuid peale selle on korraldatud Genialistide Klubis mitmeid Hedonisme ja pandud püsti ka enda salaklubi Puiestee. 6. jaanuaril näeb ReivKomi esindajaid omanimelisel peol Tallinnas klubis HALL.

Debüüt: Enda sünnipäeva tähistamisel 2020. aasta suve alguses. Olin enne ligi kuu aega sõbralt laenatud väikese Numarki Mixtracki kontrolleriga harjutanud. Peol oli korralik Pioneeri set, nii et nuputamist jagus, esimese tunni sikutasin pidevalt teadjamat sõpra varrukast. Pidu kestis paar päeva, millest suurema osa veetsin puldi taga. Nii mõnegi uni jäi lühikeseks, sest hommikutundidel tundus keset tormist ilma parim idee *acid techno* paugutamine. Sellest peost sain pisiku ja aasta pärast korraldasin koos briccciga esimese ametliku klubiürri Kivi baaris. Pandeemia piirangud hakkasid just leevenema ja pidu kestis vaid kümneni. Selleks ajaks oli hoov pooltäis ja rahvas karjus: „KORRATA!"

Muusikas oluline: Muusikas võiks olla ruumi tõlgendamiseks.

Muusikas ebaoluline: Elektroonilise tantsumuusika puhul ei pea lugu vokaalidest.

Mida mängin: Peamiselt elektroonilist tantsumuusikat – kipun seiklema bassisema *minimal*'i, *techno* ja *house*'i radadel. Tegelikult ei meeldi eriti žanrites mõelda ja olen alati hädas, kui selle kohta küsitakse. Väiksemates intiimsetes ruumides meeldib praegu mängida põnevate bassiliinide ja salapäraste, mõnevõrra futuristlike helidega kraami. Suuremas ruumis segan venivat hüpnootilist *techno*'t ja energilist *hardgroove*'i.

Setiks valmistudes arvestan alati ruumi, helisüsteemi ja rahvaga. Neid kolme asja meeles pidades valin sobilikud lood viimaste kuude jooksul leitu hulgast. Seda tehes tekib juba konkreetsem visioon, mille põhjal otsin sarnase saundiga muusikat juurde.

Esimestel keikadel läksin pulti pulgaga, kuhu olin laadinud viimase paari kuu lemmikud. Lugude kogunedes tekkis suurem vajadus neid sorteerida ja mulle tundus mugav teha seda värvide järgi. Näiteks kollases kaustas on rõõmsa ja positiivse tooniga tempokad, kuid mitte liiga energilised lood. Intensiivsemad lähevad juba oranži kausta. Katsetasin valmistumata suurema kollektsiooniga esinemist, et leida sobiv tee spontaanselt. See lähenemine on siiani üks lõbusaimaid ja õpetas eri situatsioonidega kohanema, kuid ettevalmistuseta oli tihti raske sobiva laine leidmisel vajalike lugude puudumise tõttu sellel pikemalt surfata.

Kuula meie veebiväljaandest ka Rummo Müürilehele tehtud miksteipi või pane kõrv peale aadressil soundcloud.com/rumm0.

Eredaimad mängumälestused: Väga eriline oli esimene Puiestee reiv 2021. aasta sügisel. Pea pool aastat eeltööd ReivKomi tiimiga ja siis kell 3–5 täis ruumile ilma piiranguteta kütet.

Kui 2021. aasta kevadel karantiini ajal pidu teha ei saanud, otsustasime vedada helitehnika sauna eesruumi, kus reivisime saunalinades (sellest ka harjumus eriti kõva mõllu ajal särgid seljast võtta – mida vähem kihte peale paneme, seda lähemale saame üksteisele ja muusikale jõuda). Need spontaansed kokkusaamised jäid kuidagi südamesse.

Lugu, mida mängiksin oma parima sõbra pulmas: Goran Bregovic „Bubamara"

Koht, kus tahaksin kindlasti mängida: Sellel suvel tahaksin kindlasti mängida enda lemmiku Plastiku hoovis. Kui suurelt unistada, siis kunagi ka Closeris (Kiiev) ja Hoppetosses (Berliin).

***Guilty pleasure*:** Juust.

Alt üles vaatan…: Kõigile, kes ajavad enesekindlalt enda asja.

Viis klassikut:
Daso „Meine"
Moodymann „Taken Away"
Chris Korda „Save the Planet, Kill Yourself"
Ken Ishii „Extra"
Ajukaja & Andrevski „Rare Birds"

Viis hetkekummitajat:
Tomboy „Itchy Feet"
Dave Tarrida & Mike Fuzz „Give Me Some"
Mayell „Studio 7"
Karameel „Urmet, pliis!"
Yakari „Penguin Dance"

Tehnilist: Tartus on meil kombeks naljatada, et muss on mega, aga miksimine on pe***s. Muusikat mängin vaheldumisi pulgalt ja vinüülplaatidelt, võimaluse korral eelistan plaate. Viimane nõuab mingil määral rohkem keskendumist ja sellest tulenevalt tunnen muusikaga tugevamat sidet ning lihtsam on sisse elada.

Lõppsõna: Nagu üks eriti tore soome kutt pärast minu setti mu kätt surudes ütles: „Musik iis love."

TÕUKEJÕUD

LISETE VELT

„Tõukejõud" on rubriik, mis tutvustab inimesi, kes tegutsevad muusikaga seotud elualadel, kuid ise lavalaudadele ei satu. Aasta juhatab sisse Klassikaraadio toimetaja ja saatejuht Lisete Velt.

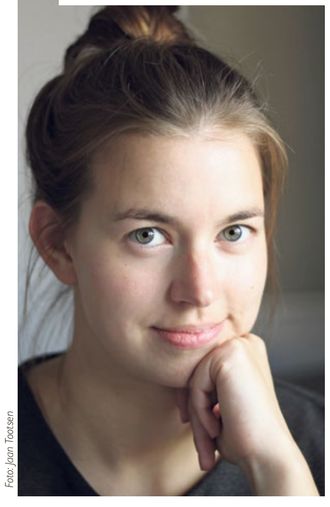

Foto: Jaan Toatsen

Kuidas sa Klassikaraadiosse sattusid ja mis on sinu tööülesanded?
Klassikaraadiosse jõudsin tänu õpingutele Eesti Muusika- ja Teatriakadeemias muusikateaduse erialal. Raadiopraktikale järgnesid esimesed saated ja seejärel toimetajatöö. Klassikaraadio toimetus on pisike (aga fanatismist pakatav), mistõttu vahendame kõik kordamööda kontserte Eesti ja kaugemate maade kontserdisaalidest ja festivalidelt, tutvustame uusi heliplaate, veame kultuurisaadet „Delta" – kokkuvõtvalt hoiame kätt muusikaelu pulsil. Klassikaraadios on lisaks muusikale aega ja ruumi peatuda ka teistel kultuurivaldkondadel. Näiteks kahel viimasel suvel portreteerisin saatesarjas „Raamatuhoidja" väikeste Eestimaa raamatukogude raamatukoguhoidjaid ning sügisel tutvustasin sarjas „Kogutud muusika" Eesti muusikakogusid ja nende kirglikke eestvedajaid. Teinekord helistavad noormehed Paide Teatrist ja ütlevad, et teeme nädal aega kell pool neli öösel otsesaadet „Hunditund". Siis teemegi!

Mis on raadiotoimetaja töö spetsiifika? Mida võiks üks raadiosse tööle ihkav inimene teha osata?
Mulle tundub, et erialaste teadmiste kõrval on oluline kanda südames parajat annust kirge. Rikkaks selle tööga ei saa, aga vaimset kapitali võib kasvatada lõputult. Seda, et hommikul ei aima, mis õhtul saab, juhtub rohkem kui küll, sest iial ei või teada, kas Hans Christian Aavik võidab rahvusvahelise konkursi või mitte, mitu lisapala kavatseb Neeme Järvi täna juhatada, kas kaitseväe orkester lüükase laiali või mitte, kes valitakse järgmiseks kultuuriministriks jne. Ja mõnikord võib kell monteerimise taustal näidata õige hilist öötundi.

Mis teemad sind enim huvitavad?
Ma armastan kohtumisi nii Abruka surnuaiavahi, Kuremäe raamatukoguhoidja kui ka maailmakuulsa dirigendiga. Aga neid ühendab ikkagi üks – pühendumus. Samal ajal võivad saatetegemise käivitavaks jõuks olla probleemküsimused meie muusikaelus. Eelmine aasta käsitlesime näiteks seda, mida teha Putini-meelsete muusikutega, kuidas leiavad tööd Ukrainast Eestisse põgenenud muusikud või millal küll saavad vabakutselised loovisikud endale ravikindlustuse.

Milline on su enda kultuuritarbimine?
See on suur osa elust. Kui raamatud kuuluvad igapäeva juurde ja kontserdid praktiliselt igasse nädalasse, siis kinno jõuan paar korda kuus ning teatrisse ja kunstisaali kahjuks harvem. Usaldan väga oma sõprade maitset, kui nemad on midagi soovitanud, siis naljalt lugemata, vaatamata või kuulamata ei jää.

Millisena näed Klassikaraadio rolli meie meediamaastikul ajal, kui igasuguseid *podcast*'e ja muid meediume lausa lokkab?
Väga olulisena, sest mitte üheski neist miljonist *podcast*'ist ei kõla eesti muusikute esituses eesti heliloojate teosed. Niisamuti ei räägi kuskil mujal helilooja oma häälega konkreetse teose impulssidest ja loomeprotsessist. Eesti muusikat ja muusikuid jäädvustab sellises mahus vähemalt seni ainult Klassikaraadio. Ja muidugi on Klassikaraadio oma mitmekülgse ja erilise muusikavalikuga väga hea kaaslane. Mulle läks väga hinge üks kuulaja, kes helistas meie aastalõpusaatesse ja ütles, et Klassikaraadio pakub talle lohutust. Olen seda isegi kuulajana kogenud.

Küsis **Mariliis Mõttus**

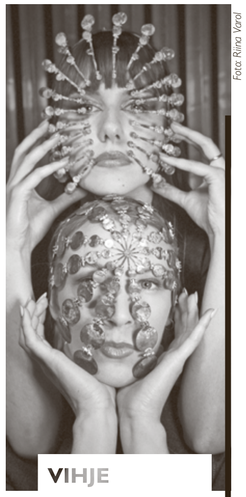

Fotos: Riina Varal

VIHJE

Läinud aasta kevadel avas Tallinnas aadressil Vabriku 7 uksed *vintage*- ja disainikaupade pood Cbetka, kus saab lisaks rõivaste soetamisele aeg-ajalt osa ka kontsertidest ja muudest kultuuriampsudest. 14. jaanuaril soovitame minna sinna kuulama elektroonilise unelmapopi duot Vera Vice, kes astub üles audiovisuaalse kavaga ja seda täiesti tasuta. Vaata lisaks: *facebook.com/cbetkastore*.

■■■■□
Kuulas Oliver Berg

LAURI LEST – AFFECT / REFLECT

(2022)

Kunstiakadeemia taustaga Lauri Lest on jõudnud teise täispikani. Loojana intrigeerivad Lesta heli- ja visuaalmaailma kokkupuutepinnad, teda võiks vast nimetada isegi interdistsiplinaarseks artistiks. Nii mõnelegi kultuurihuvilisele on ta jäänud 2022. aastast meelde ehk Valgusfestivali elamustelt või hoopis Disainiöö avasündmuselt. Lesta muusika mastaapsed atmosfäärid sobivad kindlasti taoliste ürituste mõõtmeid laiendama – uhked süntesaatoriväljad kutsuvad kuulajat tähistaevastele rännakutele, kus kõikvõimalikud tähendused jäävad ennekõike sümboolseteks ja abstraktsioon saab särada enda täies ilus. Kujutaksin Lesta teoseid veel ette näiteks planetaariumites või tulevastes eesti ulmefilmides, kui kauaoodatud filmilinnak ühel ilusal päeval valmis ehitatakse.

Samas pole „Affect / Reflect" kaugeltki äärmuslikult abstraktne, enamjaolt on lood vägagi selge struktuuriga ja kohati isegi üleliia konkreetsed. Esimesest albumist eristub Lesta värske LP kindlama isikliku käekirja poolest, vähem on ilmseid Frahmi ja Jarre'i mõjusid, kuigi nende eeskuju on siingi omal kohal. Produktsioonitase on puhas ja veenev ning annab audiofiilidele põhjust kõik oma erinevad klapid ja kõlarid läbi proovida. Lesta muusika ongi ennekõike omaette-klapid-peas-universumis muusika, kuigi kahtlemata on tas jõudu kehtestada end mastaapsetes helisüsteemides, kus kõik sagedused ja võnked saavad vahetult õhu ja ruumiga kaasa mängida. Ja kui albumi algus mõjus pisut liiga turvalise ja mõõdetuna, siis teisel poolel on mitu pala, mida annab julgelt luupida (näiteks „Ever Ever").

Albumiesikas võiks toimuda küll hoopis mõnes ripakile jäänud angaaris, aga kel janu sündiatmosfääride järele, siis 26. jaanuaril Uues Laines!

ORELIPOISS – UNI

(2022)

■■■■■
Kuulas Mihkel Braun

Orelipoisi hiljuti plaadipressi alt pääsenud albumit iseloomustavad talle omase heliretsepti manatud kujutelmad, mis meenutavad kord absurdset palavikulist unenägu ja siis jällegi võluvad oma helgusega.

Plaadi žanriline ulatus on niisama mitmeilmeline nagu loos „Käisin ringi" kirjeldet teekond eksootilistest välismaadest kodusesse elutuppa. „Sel suvel" on indialik, „Peas tohuvabohu" väljendub sürreaalsete süntesaatoritena ning mõistagi ei puudu Orelipoisi A ja O elik soolokitarr ja laul, kusjuures kombinatsiooni kõige robustsemad, varem ehk kohati liialt tooreks jäänud kihid on „Unega" maha lihvitud.

Viisistet tekstide kõrvalt leiab plaadilt õnnestunud valiku luuletusi, mida serveeritakse tooniloomeks peenteadlikult seatud helidega ehitult. Kui jõe etteheited merele, mis osutuvad sisult ootamatult tontlikuks, kulgevad ootuspäraselt vaikse veevulina taustal („Olen jõgi"), siis arstiks saamisest unistava kuueaastase Markuse püüdlikult südamlik lüürika põrkub, vastupidi, selle taga piiksuvate meditsiinimasinate steriilsusega („Õnnelik I"). On nii sõnamängulisust („Lõpulugu") kui ka rahulikku tõsimeelsust („Ma vaatan sind").

Ehkki luuletaja Pehki värsid ja muusik Orelipoisi viisid käivad reeglina harmooniliselt käevangus, leidub ka mõni väiksem aps, näiteks avaloo „Tänapäeva Tammsaare" umbmäärasest tekstist osutus intrigeerivamaks seda saatev ülemhelilaulu või joigu meenutav taust. Seevastu ülistuskõnet väärivad tänapäevast ajavaimu kurblik-naljakalt viisistav „Armastus" ja sumedalt kulgev „Tuleb kaduda", mis on oma refräänilahendusega – üha kruviva tundmuse kulminatsiooniks liitub Pehki vokaaliga naiskoor Omal Viisil – üks albumi kõrgpunkte.

Olla korraga mõtlikult sisuküllane ja marudalt ogar pole kerge, ent „Uni" tantsib sel kõiel pea laitmatult.

■■■■□
Kuulas Mari Pihl

RITA RAY – A LIFE OF ITS OWN

(Funk Embassy, 2022)

Soulitar Rita Ray teine album mõjub tuttavlikult soojalt ja esinduslikult, olles range kvaliteedimärk ja samal ajal ka väga inimlik.

„A Life of Its Own" annab mõista, et kolme aasta jooksul salvestatud lood on vahepeal oma elu elama hakanud, nagu looming kipub vahel tegema, ja sama on Rita Ray ehk Kristi Raiase endaga – viitan siin tema olulise instrumendi, hääle kaotsiminekule ja katsumusterohkele teekonnale selle taasleidmiseks. See teekond ilmselt kestab veel.

Tuttava noodiga on juba plaadi esimene lugu, 2021. aastal singlina ilmunud „Love Ain't the Same", mis oli omal ajal kõrvauss, rääkimata selle ägedat Ameerika luksuskupeed sisaldavast videost. Seejärel läheb album pisut huvitavamaks.

Heliketas näitab kõigi instrumentalistide virtuoosset ja kogu kombot kenasti kandvat panust ning head komponeerimistööd. Nauditavaid instrumentaalseid tehnikaid leidub siin ja seal (nt „Ms. Steal-Your-Man"). Helipalett on seitsmekümnendatelik, vast siis umbes samast ajast, kui see va videos esinenud Lincoln välja tuli. Kohati selline õdusalt *sitcom*'ilik ka, see helipalett.

Teemadeks on laulukirjutaja enda elu, armastus, suhted. Isikliku lemmikloo „Sing It with Love" peateemana kujutlen armastust iseenda hääle hoidmise kontekstis. Sõna „hääl" võib panna ka sulgudesse – kõnetab. Vokaalselt nõudlik kõnetamine. „Needless to Say" võiks kõlada mõnes pulmas noorpaari tantsu ajal, kus äkki keegi kolmas on kõvasti haiget saanud, või üleüldse tuleks siin kõne alla salajane sümpaatiasuhe, millest saavad sõnadeta aru vaid need, kes selles suhtes on. Kreemjas luksuslik fassaad, mille tagant aimub raskepärasust.

Perfektsuse püüd kumab albumilt „A Life of Its Own" veidi läbi küll – kes ei sooviks perfektsust? Sile ja siidjas, tasakaalukas, tasa kaalukas.

■■■■■
suurepärane

■■■■□
väga hea

■■■□□
hea

■■□□□
mittemidagiütlev

■□□□□
halb

TITOKS – TITOKS

(2022)

■■■■■
Kuulas Kaisa Ling

Eesti *gypsy*-džässi lipulaeva Titoksi uue plaadi „Titoks" kuulamine kutsus minus ühtäkki esile naljaka refleksi, kui mu konservatiivse muusikanohiku sisehääl kiljatas: uih, kuidas nad julgevad väntsutada niiviisi Kerni ja Hammersteini 1927. aasta muusikalist „Show Boat" pärit glorioosset pala „Ol' Man River", mida 1936. aasta filmiversioonis laulis südantkaaperdavalt suur afroameerika bass Paul Robeson?!

Lootusetult kummitamas siinmaalaste ühisele kõrvakilele graveeritud rada „Очи чёрные", sest ka selle loo leiab albumilt omajagu jumalavallatus versioonis, pöördusin kohemaid tagasi palade algallikate ehk *gypsy*-džässi leiutajate ja nüüdseks (teatavais ringkondades) pooljumala staatusesse tõusnud Django Reinhardti ja Stéphane Grappelli versioonide juurde eelmise sajandi kolmekümnendatest ja neljakümnendatest.

Touché, Titoks.

Mehed on teinud viisakat uurimistööd, nad on väga palju mänginud ja teevad ajaloolise hõnguga muusikat kuramuse hästi – uljalt, stiilselt, suisa omamoodi ülbelt, vaat et seksikaltki! Kuulajail tekib vastupandamatu tahtmine osata paremini tantsida, teha isukamaid poognaid, kihutada elegantselt üle poleeritud põrandate nagu Robert Nõmmanni, Ainar Toidu, Jaanis Killi ja Kristjan Rudanovski sõrmed, mis jätavad mulje, nagu iga viimane kui kõrgema klassi *gypsy*-džässivigur oleks neile absoluutselt niisama, jumalamuidu.

Titoksi ja nende eponüümilise 16-rajalise kogumiku puhul segunevad nii meisterlikkus, nostalgia, ajalooline väärtus kui ka eksootika, nii tänapäevases džässis asendamatud virtuossed soolod (nagu rallisõit – kuulata hinge kinni hoides, kas šedöövrid ikka õnnestuvad!) kui ka Rudanovski südamest saetud laulvad soolod, mis arvestavad inimhääle ja -mälugagi. Reinhardt ja Grappelli oleksid uhked, sest tänu Titoksile on *gypsy*-džäss praegu Eestis see, mis ta oli ka pea sajand tagasi *en Paris* – hoogne muusika, palju enesekindlust, *cool*'i ja, mis kõige toredam, lõbu.

FERNANDO PESSOA – INIMENE JA LAVA

Luges **Jan Kaus**

1.

Kui ma õigesti mäletan, puutusin esimest korda portugali kirjanduse suurnime **Fernando Pessoaga** kokku **Tõnu Õnnepalu** loomingu kaudu. Pole raske märgata, et Õnnepalu oli 1990. aastatel ja nullindate alguses Pessoast tugevasti mõjutatud. Kõige ilmsem märk sellest oli mäng autorinimedega, Õnnepalu püüdis ehtsas Pessoa vaimus kultiveerida heteronüümiat. Ent ei Emil Todest ega Anton Nigovist pole saanud nõnda elusaid ja komplekksseid heteronüüme, nagu olid Álvaro de Campos, Alberto Caeiro või Ricardo Reis, Pessoa kuulsaimad teisikud. Lisaks tsiteeris Õnnepalu oma teostes Pessoa sententse, 1995. aastal ilmunud „Hinna" moto on üks Pessoa tuntuimaid lauseid „Elada on olla teine", mille leiab ka äsja eesti keeles **Leenu Nigu** tõlkes avaldatud „Rahutuse raamatu" 28. leheküljelt. Võimalik, et sellest lausest sai alguse ka minu isiklik sisenemine Pessoa maailma.

Tõesti, sisenemiseks – aga ka üldiseks orienteerumiseks – sobib kõnealune tsitaat imehästi, mõjudes kui Pessoa maailmavaade pähklikoores. Kuigi aforism koosneb vaid neljast sõnast, mahub sellesse terve Pessoa vastuoluline, dünaamiline, hargnev meelelaad. Püüan seda allpool punktiirselt markeerida.[1]

„Rahutuse raamatu" minajutustaja tunnebki ennast võõrana võõrastemajas. Tema elu on pidev kohanematus, eemaldumine ja varjumine, sest ta „ei valda tegelikkuse keelt". Ta teatab uhkelt: „Kuulumine – just see on labane."

Esiteks osutab lause hoiakule, mille kohaselt on inimene maailma, sealhulgas teiste inimeste suhtes teine. Kohe „Rahutuse raamatu" alguses paneb Pessoa hoiaku paika: „Elu on minu jaoks võõrastemaja, kus tuleb peatuda seni, kuni tõld kuristikust mulle järele tuleb." (lk 13) „Rahutuse raamatu" minajutustaja tunnebki ennast võõrana võõrastemajas. Tema elu on pidev kohanematus, eemaldumine ja varjumine, sest ta „ei valda tegelikkuse keelt" (lk 185). Ta teatab uhkelt: „Kuulumine – just see on labane." (lk 76) Kõige loomulikum olek on eemalolek.

Miks? Sest eemalolek üldisest võimaldab ulatuda paremini iseendasse: „Universum ei kuulu mulle – mina ise olen universum." (lk 93) Siin taga on laiem filosoofiline hoiak. Pessoa peab vältimatuks kahelda kõiges, mis maailmas leidub, ta tunneb, et ükski entiteet pole absoluutne. Tõsikindluse taotlus tähendaks sel juhul lihtsalt eksimise vastu eksimist – reaalsuse territoorium on eksimise vältimiseks liiga haaramatu: „[I]nimene olla tähendab teada, et mõista pole võimalik." (lk 61) Mõistmise objekt libiseb pidevalt eest. Samas ei saa olla ka mõistmata, mõistmise protsessi võib sõnastada nii, nagu kirjeldab **Wisława Szymborska** vestlust taimedega: „Rääkimine teiega on paratamatu ja võimatu."[2] Seega tulebki seda paratamatut ja võimatut praktiseerida, otsides näiteks vastuseid sisemisest universumist: „Sinust saab omaenese hinge Kolumbus. Lähed omaenese maastikke otsima." (lk 112)

Pessoa jaoks puudusid piirid ka isiklikus identiteedis, tema 37 ja enamgi heteronüümi kehastasid katseid ennast pidevalt, totaalselt teiseks muuta.

Foto: Renee Altrov

Jan Kaus on eesti kirjanik ja tõlkija. Meeldib lugeda. Seda ka tööajal, aga pole hullu, sest suur osa tööst seisnebki lugemises.

Ent teadvuse universum on sama keerukas kui teadvust ümbritsev universum. Sisemaastikelgi võib kindel pind eest libiseda. Sestap annab „Elada on olla teine" aimu, et inimene on ka iseenda suhtes teine, ta on iseenese tundmatus, teadvuslik labürint; avar, aga sopiline muutuvus: „Elame teadvuse hämarikus, olemata eales kindlad, mis me oleme või arvame end olevat." (lk 58) Kindla teadmise puudumine enda olemuse ja eksistentsi suhtes on „Rahutuse raamatu" ilmseim motiiv. Teose minajutustaja võiks enda kohta öelda **Paul Valéry** sõnadega: „Oled oma tundmatuse hääl."[3]

Muide, portugali nobelist **José Saramago** on kirjutanud võluva romaani „Ricardo Reisi viimane aasta". Teos ilmus 1984. aastal, kaks aastat pärast „Rahutuse raamatut", mis jõudis avalikkuseni üliipika viivitusega, 47 aastat pärast autori surma. Saramago romaan kujutab ühe Pessoa tuntuima heteronüümi saabumist Brasiiliast Lissaboni – kusjuures pärast Pessoa enda surma! Nagu pessoalikule vaimule kohane, asub Reis elama võõrastemajas ning tema üksildasi kulgemisi vürtsitavad kohtumised Pessoa vaimuga. Romaanist leiab muu hulgas järgmise mõtte: „[I]nimene on juba kadunud, aga ta leiab iga päev end just sellestsamast kadunud olemisest."[4]

2.

Pessoa kahesuunalise võõruse ja võõristuse teeb eriti huvitavaks hoiak, mille kohaselt pole kahtlemine endas ja maailmas – isiksuse eraldiseisvus ja üldisusest hoidumine – lihtsalt paratamatu, vaid lausa vajalik. Kui teisena elamise möödapääsmatus muudab elamise tähenduse libisevaks ja selline libisemine tekitab püsiva rahutuse, siis miks mitte muuta rahutus meetodiks? Ja seda mitte ainult loomingus, vaid ka elus. Pessoa heteronüümid polnud lihtsalt mängunupud kirjanduslikul malelaual, mingi tuju või veidrus, vaid need väljendasid ta elutunnet tõsisemaltki kui tema kirjanduslik looming. Kui olla juba libisevas reaalsuses, siis vaid ise selle libisevusega kaasa minnes, seda ise taasluues, ise teisale ja teistesse libisedes. Pessoa uurija **Richard Zenith** kirjutab oma võimsas uurimuses: „Pessoa eriline geniaalsus määras ta olema täiel määral see konkreetne isik, kes ta parasjagu juhtus olema. „Tegelik Fernando Pessoa" oli alati keegi teine."[5] Zenithi raamat algab Pessoa „teiste", tõsiseltvõetavamate heteronüümide nimekirjaga – neid on seal kokku 37.

Kui kujutada korraks ette, kuidas oleks **Sokratese** „Tunne iseennast" kõlanud Pessoale omases versioonis, siis pakun, et kas „Tunne iseenda voolavust" või lausa „Tunne iseenda võimatust". Pessoale tähendas üldisusest eraldumine võimalust iseennast pidevalt taasluua. Ühelt poolt kajas selles praktikas vastu ajastu vaim, kuulus ju Pessoa nende hulka, kes püüdsid juurutada Portugalis avangardset kirjasõna, katsetades nooruses näiteks futurismiga. Sellise taotluse kohta kirjutab kunstiteadlane **Boris Groys** tabavalt: „Traditsioonilist tüüpi kunstnik, kelle sooviks on loodusliku maailma ühtede või teiste külgede taasloomine, saab seada endale piiratud ülesandeid, sest maailm tervikuna on tema jaoks juba lõpetatud tervik ning see teeb potentsiaalselt lõpetatuks ja terviklikuks ka selle maailma iga fragmendi. Avangardkunstnik aga, kelle väline maailm on muutunud mustaks kaoseks, seisab vajaduse ees luua tervikuna uus maailm ning sellepärast on tema kunstiprojekt paratamatult totaalne, piirideta."[6] Pessoa jaoks puudusid piirid ka isiklikus identiteedis, tema 37 ja enamgi heteronüümi kehastasid katseid ennast pidevalt, totaalselt teiseks muuta. Pessoale tähendas eneseloomine ühtaegu enesehajutamist. Kui kõiges tuleb kahelda, annab ka kõike ümber mängida, sealjuures iseenda identiteeti, isiklikku teadvust.

3.

Üeldu põhjal võib nimetada pessoalikku teadvust fragmentaarseks. „Rahutuse raamat" on selle filigraanne väljendus, sest esitab fragmentaarset teadvust fragmentaarse teksti kujul. Ent fragmentaarsus pole pelk stiilivahend, vaid teksti paljundamise ja teadvuse paljunemise meetod. Me võime Pessoa heteronüüme vaadata samamoodi nagu „Rahutuse raamatu" lõike – minajutustaja on rahutu ümbermänguruum, kus üks lõik vahetub teisega, kus üks teadvus asub kõnelema teise teadvuse asemel.

Käisin hiljuti koos sõpradega Portugalis. Võtsin reisile kaasa nii „Rahutuse raamatu" kui ka Saramago romaani Ricardo Reisist, lisaks otsisime Lissabonist üles Pessoa majamuuseumi. See oli väga tore koht – muuseumi püsiekspositsiooni loojad olid püüdnud Pessoa maailmatunnet füüsilisse maailma üle kanda. Muuseumi üht tuba täitis näiteks labürint, mida oli ka külastajatel võimalik komplekteerida, tõsta Pessoa tsitaatidega läbipaistvaid plaate ühest kohast teise. Minu lemmikruumi kaks seina ja lagi koosnesid peeglitest ning kolmandas, tühjas otsaseinas oli vaid üks lause: „*Quantos sou*?" „Kui palju mind on?" Küsimuse kahtluskihist kumab läbi vastus: kahtlemata palju. „Rahutuse raamatus" on selle kohta kirjas nii: „Igaüks meist on palju erinevaid isikuid, iseendist koosnev rahvasumm." (lk 183) Seega, kui külastaja vaatab küsimust muuseumi peeglitoa seinal, ei otsi ta ainult vastust Pessoale, vaid ka iseendale. Muide, Richard Zenith kirjutab, kuidas Pessoa noorpõlves mängis suurt, lausa kujundavat rolli Alexander Searchi nimeline heteronüüm, kes tegutses aktiivselt ajavahemikus 1906–1910: „Search sai loodud kui filosoofiline poeet, kelle kutsumuseks oli uurida kõige meile nähtava aluskihiks olevat müsteeriumi. Taolise uurimisega kaasnevast kirest kujunes aga kahtlemismaania, *kinnisideeline* kahtluse alla seadmise tung."[7] Seega võib öelda, et Search (ee „otsing") õpetas Pessoad kahtlema. Õpetas teda kahtlema kõiges peale kahtlemise möödapääsmatuse. Sel moel kõlab küsimuses „*Quantos sou*?" kaasa ka Alexander Searchi hääl.

4.

Pessoa uurija **Adolfo Casais Monteiro** on kirjutanud, et heteronüümide sündi tuleb vaadata „kui üht osa Fernando Pessoa loomingust; võiks küll öelda, et luule kaudset vormi, ent sellegipoolest poeetilist vormi"[8]. Muide, ka „Rahutuse raamatu" on koostanud keegi „abiarveametnik Bernardo Soares".

Kui aga käsitleda heteronüüme Pessoa loomingu keskse osana, tuleb vaadelda asjalugu ka teiselt poolt, käsitleda Pessoad ennast omaenda – ja omaenda heteronüümide – loomingu keskse osana, avatud teadvusena. Kõik Pessoa loodud ja avalikku ellu paisatud tegelaskujud Searchist Reisini kandsid oma kirjutatu kaudu Pessoa kirjanduslike väljenduse tema isiku raamidest välja. Tähekombinatsiooni „Pessoa" võib pidada ühtaegu nii päris- kui ka liiginimeks; libiseva teadvuslikkuse määratluseks. Pessoa polnud vaid üks konkreetne keha, vaid eri vaimulaadide koondumiskoht, isiksuste kohtumispaik, hargse kogukonna pidevalt kuju moondav koondumisplatvorm – ning kuna isiksused tulid ja läksid, funktsioneeris kohtumispaik ühtlasi hajumispaigana. Zenith kirjeldab, kuidas Pessoa „lõputult" jaotus, olles „igavesti haaratud uutest ideedest, uutest projektidest, uutest võimalustest"[9] ning kujutades „ennast kui eri minade kirevat massi"[10].

Kuna „Rahutuse raamatut" lugedes ei tule Pessoa paralleelteaduvuste kandepind õieti esile, rõhutaksin paari nüanssi, mida sedavõrd erandliku heteronüümia mastaabid võimaldasid. Esiteks võisid Pessoa väljamõeldised vastanduda oma „isandale". Alberto Caeiro ei mõistnud näiteks Pessoa kaldumist müstitsismi, tema huvi esoteeriliste mõtteviiside vastu. Sageli väljendasid heteronüümid oma vastuseisu mingitele Pessoa mõtetele või hoiakutele ka avalikult. Teiseks võis esineda heteronüümidel võimeid, mis Pessoal puudusid või olid mingil põhjusel takistatud. Zenith kirjutab, et impulsiivne ja emotsionaalne Álvaro de Campos erines väliselt hillitsetud Pessoast sedavõrd, et lausa „kehastas tema alateadvust"[11]. Kas siit saab järeldada, et Campos oli mingil moel rohkem Pessoa kui Pessoa ise?

Pessoa polnud vaid üks konkreetne keha, vaid eri vaimulaadide koondumiskoht, isiksuste kohtumispaik, hargse kogukonna pidevalt kuju moondav koondumisplatvorm.

Kõige värvikam näide seoses Camposega pärineb Pessoa armuelust, mis oli pehmelt öeldes vaoshoitud. Zenith pakub, et Pessoa polnud kunagi kellegagi vahekorras. Kõige kirglikum armulugu oli tal Ofélia Queirozi nimelise tütarlapsega, kellega Pessoa käis küll jalutamas ja trammiga sõitmas, vahetati suudlusi ja kallistusi, ent siis hakkasid sagenema juhtumid, mil Pessoa asemel helistas Oféliale või tuli temaga kohtuma hoopis Campos, kes kätsus sootuks teisiti kui Pessoa. Väliselt küll täitsa Fernando moodi, ei teinud Álvaro saladust, mida ta Ofélia ja Fernando suhtest arvas. Ofélia, kes polnud pehmete killast, õppis Álvaroga suhtlema ja püüdis teda üle kavaldada. Sellest hoolimata tõmbus Fernando (või too mitmikteadvus, mis kandis Fernando nime) lõpuks Oféliast ehtsas „Rahutuse raamatu" vaimus eemale.

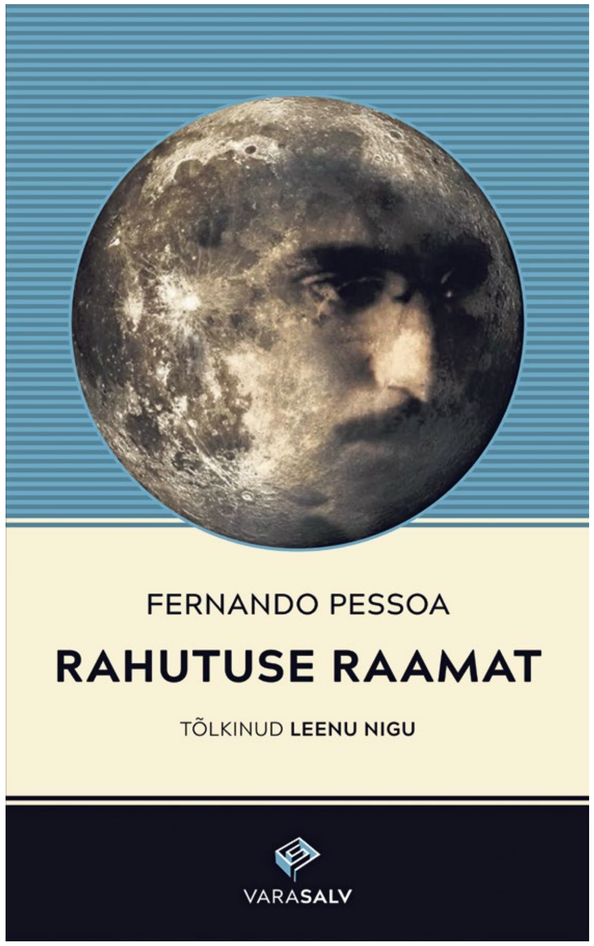

FERNANDO PESSOA „RAHUTUSE RAAMAT [, MILLE ON KOOSTANUD BERNARDO SOARES, ABIARVEAMETNIK LISSABONI LINNAS]"
VALINUD JA TÕLKINUD LEENU NIGU, TOIMETANUD REIN RAUD, KUJUNDANUD ASKO KÜNNAP
SALV, 2022 / 237 LK

5.

Heteronüümide rollile Pessoa elus osutab „Rahutuse raamatus" kõige tugevamalt järgmine tsitaat: „Olen iseendas loonud palju erinevaid tegelasi. Loon neid lakkamatult. Iga mu unelmat, niipea kui olen selle välja mõelnud, kehastab keegi, kes hakkab seda unistama minu asemel. […] Olen pelk näitelava, kust käivad läbi erinevad näitlejad, kes mängivad erinevaid näitemänge." (lk 224) Huvitav, kumma hääl on siin tugevam: Soarese või Pessoa oma?

Igal juhul on lava kujund kõnekas. Pessoa (kui) lava on mahukas, ootel, seda saab lõputult toita. Richard Zenith kirjutab, et „Fernando oli müstiline, võimalusi tulvil maailm"[12]. Selline lavamaailm mahutab palju erinevaid „näitlejaid", ent kindlasti pole tegu lihtsa, vaid sopilise ja labürintliku avarusega. Kui see on tühjus, siis selline, mida saab pidevalt täita. Kui see on täitumus, siis selline, mida saab pidevalt tühjendada. Lava, mida täidab tihe ja ennustamatu programm – ja seda võimaldab lava enese olemuslik tühjus, mis pole ju võimalusi ammendav, vaid ammendamatust võimendav: „Võin end kujutleda kõigeks, sest ma pole mitte midagi." (lk 147) Näen siin seost Pessoa vähese liikuvusega – kui arvata välja tema lapsepõlv Lõuna-Aafrikas Durbanis, hoidus ta reeglina reisimisest. Pessoa kohta sobiksid hiilgavalt sõnad, mida ütles **Huysmansi** kuulus tegelaskuju des Esseintes: „Milleks liikuda, kui saab ju nii oivaliselt reisida ka toolilt tõusmata?"[13] Jah, milleks kuhugi minna, kui saab liikuda liikumata, oma teadvuses, kujutlusvõime laval? „Igasugune vaatemäng on vilets jäljendus sellest, millest tuleks üksnes unistada." (lk 155) Mis tähendab, et unistamine, olgu ilmsi või mitte, ongi peamine vaatemäng, ainus vaatemäng, mis väärib küünlaid ja nende sulavat vaha. Pessoalik vaatemäng on ühtaegu sündmus ja selle sündmuse koht, lavaruum kui heteronüümide, eri häälte vaheldumispaik, ootamatuste taimelava, rahutuse ruum, mis võimaldab leida iseend iseenda kaotamise kaudu ja lasta sedakaudu endasse kõike, mida reaalsus või selle tajumine pakub. Eks kirjutab ju Campos „Tubakapoe" alguses, et „ma kannan endas maailma kõiki unistusi"[14]. Pessoa lava on neile (ja meile) kõigile avatud.

Sellisel hoiakul on võimas potentsiaal, sest see võimaldab kujutlusvõimel reaalsusest lahti rebida, viimane enda reeglitele allutada – mis siis, kui allutusakt tundub illusoorne. Pole sugugi kummaline, et José Saramago kirjutas Ricardo Reisist romaani, milles selgub, et Ricardo Reis – Pessoa looming, üks tema paljudest unistustest – elab Pessoast endast kauem. Selline käik nihutab Pessoa elu tema piiridest veelgi kaugemale välja, muutes Saramago romaani järjekordseks vaatuseks Pessoa kujutluse rajatud laval. Äkki on isegi nii, et Saramago teose kaudu omandab Pessoa loodud teadvuseelaad uutmoodi vabaduse, mida ei piira enam algne lavaruum, sest „Ricardo Reisi viimast aastat" saab lugeda ka ilma Pessoast midagi eelnevalt teadmata. Siit aga avaneb avaram perspektiiv, idee, mille kohaselt ei kuulu ükski mina lõplikult ühelegi minale.

6.

Olen jõudnud vaid riivata Pessoa rikkaliku maailma pealispinda. Kindlasti on äsja ilmunud „Rahutuse raamat" ka tõlkekirjanduslik sündmus, sest Leenu Nigu eestindus annab uued varjundid ja võrdlusvõimaluse varasematele tõlkekatsetele. Todagi kuulsat peatükki, mis algab lausega „Elada on olla teine", saab lugeda nüüd nii Nigu kui ka Õnnepalu tõlkes[15]. Otsisin riiulist üles 1995. aasta novembrikuu Vikerkaare, mis sisaldab Õnnepalu tõlgitud katkendeid, ja võrdlesin kõnealuse peatüki ühe lõigu kaht eestikeelset versiooni – erinevused on märkimisväärsed. Võimalik, et tõlkijad on lähtunud eri versioonidest. Võib mängida kujutlusega, kuidas lõigu üks versioon pärineb Pessoalt, teine mõnelt tema heteronüümilt. Või et igaüks, kes Pessoa kirjutatuga tegeleb, hakkab servast „heteronüümistuma", Pessoat järgides temast välja kasvama. Jätan kommentaarid lugejate pilkudele.

ÕNNEPALU (1995):

„Linna müürilised künkad! Hiigelarhitektuur, mida järsud küljed laiendavad ja koos hoiavad, ehitiste erinevalt kokku kuhjatud korrustikud, mille vahele valgus koob varje ja hõõguvaid laike – te olete täna, te olete mina, ainult sellepärast, et ma teid näen, ja ma armastan teid – mina, reelinguservale nõjatuv reisija, kui laev möödub teisest laevast, jättes oma kiiluvette tundmatuid kahetsusi."

NIGU (2022):

„Linna kõrged künkad! Uhked ehitised, mida toetavad ja kasvatavad järsud nõlvad; libisevad hoonepuntrad, mille valgus koob kokku varjudest ja lõõmast – te olete täna, te olete mina, kes ma teid näen, te olete seda, mida te homme ei ole, ja mina armastan teid reelingu äärest otsekui laev, mis möödub teisest laevast, ja selles möödumises on tundmatuid igatsusi."

[1] *On olemas päris hea valik käsitlusi, mis sobivad üldisemaks eestikeelseks sissejuhatuseks Pessoa maailma, näiteks Jüri Talveti saatesõna „Heterofilosoofiline luuletaja" tema ja Ain Kaalepi koostatud ning suures osas ka tõlgitud kogumikus „Sõnum" (Tartu Ülikooli Kirjastus, 2010) või Maarja Kangro artikkel „Kirjutaski endale elu pileti" (Sirp, 28.10.2010).*

[2] *Szymborska, W. 2008. Oma aja lapsed, lk 39. Tlk Hendrik Lindepuu. Hendrik Lindepuu Kirjastus.*

[3] *Valéry, P. 1995. Härra Teste, lk 99. Tlk Hasso Krull. Vagabund.*

[4] *Saramago, J. 2012. Ricardo Reisin viimeinen vuosi, lk 528. Tlk Sanna Pernu. Kustannusosakeyhtiö Tammi.*

[5] *Zenith, R. 2022. Pessoa: An Experimental Life, lk 669. Penguin Books.*

[6] *Groys, B. 2019. Stalinismi totaalne kunstiteos, lk 51. Tlk Kajar Pruul. Tallinna Ülikooli Kirjastus.*

[7] *Zenith, R. 2022. Pessoa: An Experimental Life, lk 234. Penguin Books.*

[8] *Casais Monteiro, A. 2022. Introduction. – Fernando Pessoa, Poesia: First Anthology, lk 33. Shantarin.*

[9] *Zenith, R. 2022. Pessoa: An Experimental Life, lk 369. Penguin Books.*

[10] *Samas, lk 836.*

[11] *Samas, lk 631.*

[12] *Samas, lk 588.*

[13] *Huysmans, J.-K. 2013. Äraspidi, lk 122. Tlk Leena Tomasberg. Koolibri.*

[14] *Pessoa, F. 2022. Tubakapood: Álvaro de Campose viimased luuletused, lk 17. Tlk Tõnu Õnnepalu. Postimees Kirjastus.*

[15] *„Rahutuse raamatu" katkendeid on tõlkinud ka Jüri Talvet (eespool mainitud „Sõnumis", lk 161–179), kust ma „Elada on olla teine" lõiku ei leidnud. Sellegipoolest on igati võimalik, et teose mõnest peatükist või katkendist on olemas lausa kolm paralleelset eestindusvarianti, praeguse käsitluse raames ei jäänud mul võimalike kolmikvariantide otsimiseks paraku mahti.*

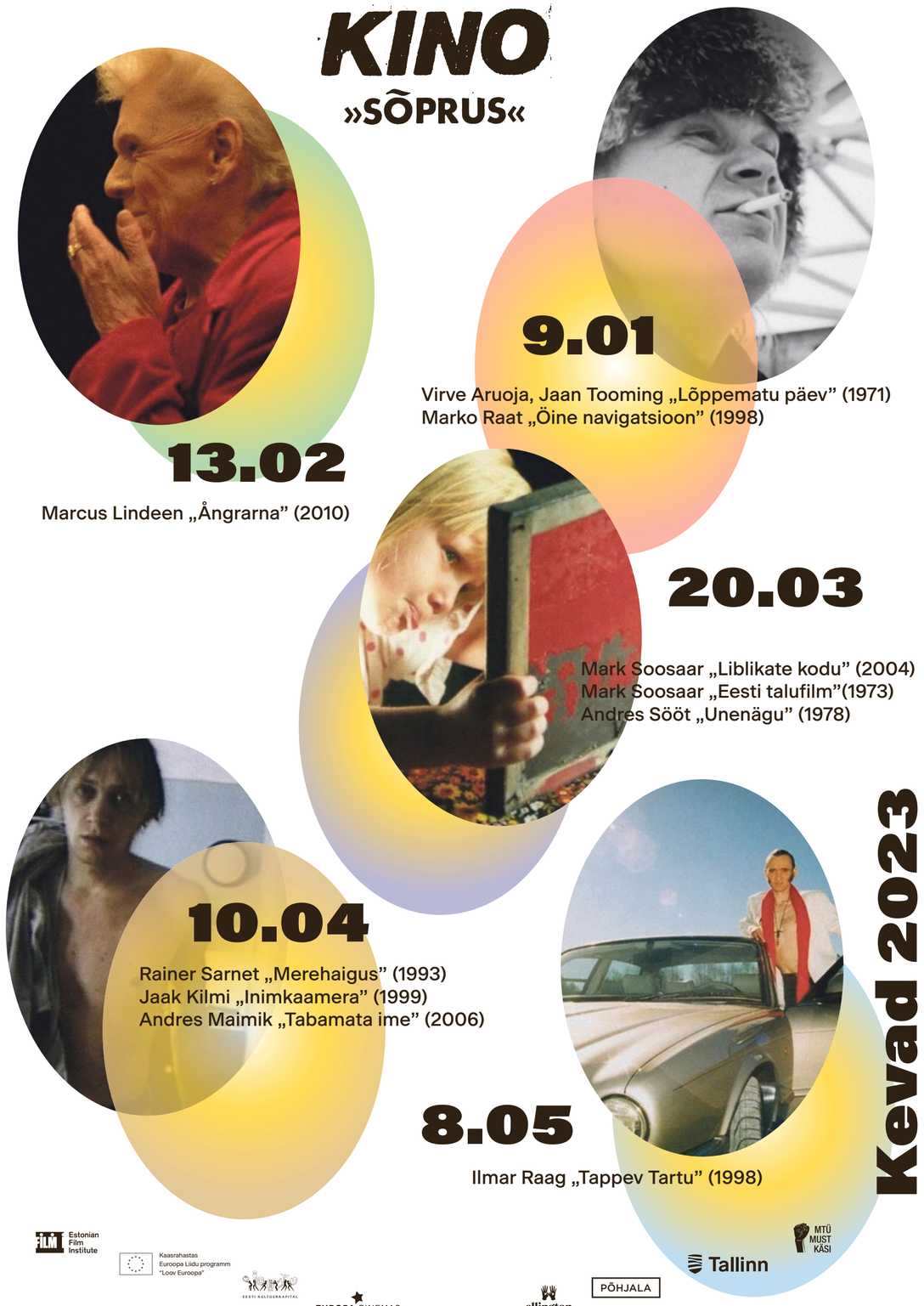

Foto: Alice Whitby

Muusik ja helilooja Tuulikki Bartosik avaldab 14. jaanuaril oma kolmanda sooloalbumi „Playscapes”, mille esitlus toimub sama päeva õhtul Tallinnas Fotografiskas. Kontserdil on külalisteks KHAI ja albumi kaasprodutsent Sander Mölder. „Playscapes” räägib muusikule sügava mulje jätnud kogemustest maailma eri paikades elades ja rännates. Infot: *fotografiska.com/tallinn*

07.01.

BOWIE NIGHT

7. jaanuaril kell 20 kogunevad David Bowie' fännid taas Terminali baari-plaadipoodi. Bowie' öö soojenduseks näidatakse suurelt ekraanilt Brett Morgeni „Moonage Daydreami”. Hiljem astub lavale kollektiiv Spiders From Bars ei millegi muu kui Bowie' tribuutkavaga, enne ja pärast seda mängivad plaate IDA Raadio saatejuht Dave ID ja Terminali resident Sander Varusk. Vt: *facebook.com/TerminalRecordsandBar*

09.01.

TOOTSENI FILMIKOOL

2023. aasta toob Sõprusesse igakuise üritustesarja Jaan Tootseni Filmikool! Tootsen on lubanud pakkuda filmikooliga vaatajatele pigem varjatud pärleid, mis on mingil kombel ehk põhjendamatult varju jäänud või kehastavad teatud mõttes varjatud üksiklasi meie filmimaastikul. Esimesena näeme 9. jaanuaril kell 19 Virve Aruoja ja Jaan Toomingu „Lõppematut päeva” (1971, 29 min) ning Marko Raadi „Öist navigatsiooni” (1998, 27 min). Kõigile linastustele järgnevad vestlused Jaan Tootseni ja autoritega. Uuri: *kinosoprus.ee*

Foto: Priit Mürk

12.01.

TARTU TALUMISEST

12. jaanuaril kell 18 esitletakse tARTu poes (Kastani 42, Tartu) Vahur Afanasjevi artiklikogumikku „Kuidas taluda Tartut”. 2019. aastal Tartu linnakirjaniku tiitlit kandes kirjutas Vahur Afanasjev Tartu Postimehes kolumni oma kodulinnast Tartust. Nüüd ongi need esseed linna eripalgelistest piirkondadest koos Artur Kuusi illustratsioonidega kaante vahel. Lisaks eesti keelele on kogumik saadaval inglise keeles Berk Vaheri ja vene keeles Veera Prohhorova tõlkes. Pilk peale: *facebook.com/tARTupood*

13.01.

KES PÄÄSEVAD TEATRISSE?

13. jaanuaril (kell 12–17) korraldab Eesti Teatri Agentuur Vaba Lava Tallinna teatrikeskuse suures saalis teemapäeva „teater | ligipääsetavus”, mille eesmärk on tuua kokku erivajadustega inimeste esindajad ja teatrid, et arutada ühiselt, kuidas on asjalood Eesti teatrite ligipääsetavusega ja mida saaksime selles plaanis tulevikus paremini teha. Teemapäev koosneb ettekannetest ja kokkuvõtvast arutelust, kus kõik teemapäeval osalejad saavad sõna sekka öelda. Üritus on tasuta, kuid huvilistel palutakse registreeruda aadressil *teater.ee*.

14.–15.01.

EESTI FILMI NÄDALAVAHETUS

Kellelgi pole ilmselt märkamata jäänud, et eesti filmi jaoks on lõppenud taas üks eriti hea aasta. Nii näidatakse ühel pikal nädalavahetusel 14.–15. jaanuarini Tartus Elektriteatris eksklusiivselt kõige värskemaid väärt kodumaiseid linateoseid. Kui mõni veel nägemata või tahab uuesti vaatamist, siis siin on sinu võimalus! Menüüs teiste seas Ilmar Raagi „Erik Kivisüda”, Rainer Sarneti „Vaino Vahingu päevaraamat”, Ove Mustingu „Kalev”, Kaupo Kruusiaugu „Machina Faust” jne. Kava jm: *elektriteater.ee*

Kaader filmist „Erik Kivisüda”

19.–20.01.

NAD TEEVAD TŠEHHOVIT!

TÜ Viljandi Kultuuriakadeemia 14. lennu diplomilavastus „Sorry, me teeme Tšehhovit” etendub Eesti Rahva Muuseumis kahel õhtul, 19. ja 20. jaanuaril. „Sorry, me teeme Tšehhovit ajal, kui Venemaa peab Ukrainas sõda, mille tulemusel kogu vene kultuur on seatud paradoksaalse küsimuse alla, kas boikoteerida, tühistada, keelata või rahule jätta,” teatavad tegijad. „Sorry, me teeme Tšehhovit, kuigi see valik on klišee ja seda ka tudengilavastuste kontekstis. Sorry, me teeme Tšehhovit, sest me tahame.” Idee autor ja lavastaja Katariina Unt, mängivad TÜ VKA teatrikunsti 14. lennu näitleja eriala üliõpilased. Uuri: *viljandi.ut.ee*

19.01.

LUULESÕLTLASED, *UNITE*!

19. jaanuaril kell 19 toimub Winklis (Suur-Karja 8, Tallinn) järjekordne luulesõltlaste paradiis. Huvilistel on võimalus lavale astuda, laulda, tantsida, trummi lüüa ja muidugi luulet lugeda, seejuures on oodatud kõikvõimalikud poeesiatõlgendused. Kui vaim on valmis ja juba tead, et soovid esineda, anna sellest teada (ja nõuta muudki infot) aadressil *facebook.com/luulesoltlasteparadiis*.

19.01.

MATSINI JA JASSA DUETT-DUELL

Samal ajal Emajõe Ateenas: tARTu poes kohtuvad 19. jaanuaril kell 18 eksperimentaalesteedid linnakirjanik Paavo Matsini ja dändikirjanik Kaspar Jassa isikuis, et pidada maha üks suurejooneline duett-duell/pingpong koos ettelugemise, sissekirjutamise ja kõige muu kaasnevaga. Müügil meistriteosed erihindadega. Usutavasti saab nalja. Elav muusika füüsikust endiselt plekksepalt Endel Mullalt. Jälgi mängu: *facebook.com/tARTupood*

25.01.

KÜÜNIK KILLUSTUNUD MAAILMAS

Karl Koppelmaa värske lavastus „Küünik”, mis on tehtud koos teatriga Kelm, esietendub Kanuti Gildi SAALis 25. jaanuaril. Lavastuse tegevustik toimub Ukraina sõja järgsetel aastatel lähitulevikus. Eestis on süvenenud ühiskondlik lõhenemine või lausa killustumine enneolematu tasemeni. Satiiriline teos valgustab absoluutse jälgimisühiskonna panikööride, faktikontrolöride, idealistlike sisumoderaatorite, paranoiliste vandenõuteoreetikute ning heausklike, kuid naiivsete inimeste orienteerumis- ja koordineerimisraskusi tõejärgses, killustunud ja atomiseerunud maailmas. Info, piletid jm: *saal.ee*

26.01.

LEST @ UUS LAINE

Klubi Uus Laine esitleb järjekordset sündmust sarjast Laine *Live*! Nimelt esitleb 26. jaanuaril kell 21 oma teist albumit „Affect / Reflect” elektroonilise muusika artist Lauri Lest. Oma uuel albumil jätkab Lauri minimalistliku ja atmosfäärilise helikeele viljelemist, plaadilt leiab üheksa süntesaatoritel valminud instrumentaallugu. Uksed kell 20, koht ikka Vana-Kalamaja 1. Pilk peale: *facebook.com/uuslaine*

KUNST

VARRESE VARI

Vaid veel kuni 9. jaanuarini saab Hobusepea galeriis silmitseda Tarvo Varrese kohaspetsiifilist tekstipõhist installatsiooni „Aja vari”, mis vormistab valiku mõjuka 20. sajandi prantsuse mõtleja Maurice Blanchot' lauseid ühtaegu skulpturaalsete ja kontseptuaalsete objektidena. Varrese teostes toimib tekst (ja keel) iseäraselt tundliku piirina reaalse ja kujutletava vahel, mistõttu võib tema teoste kogemist (ehk tekstide lugemist) käsitleda kui teatavat piirikogemust või piiril viibimist. Uuri lähemalt: *galerii.eaa.ee/hobusepea*

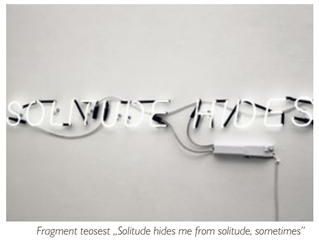

Fragment teosest „Solitude hides me from solitude, sometimes”

KUNST

AASTANÄITUS + KUNSTIOKSJON

Ja veel kuni 15. jaanuarini on Tartu Kunstimajas võimalik väisata Tartu kunsti aastanäitust 2022. Sel korral kujundas väljapaneku maalikunstnik Enn Tegova, kokku kandideeris mastaapsele väljapanekule 225 autorit, žürii valis nende hulgast välja 121 kunstniku tööd. Ühtlasi saavad kunstnikud esitada 9. jaanuarini oma töid (maksimaalselt kaks) märtsis toimuvale Tartu kunstioksjonile. Täpsem info: *kunstimaja.ee*

MÜÜRILEHT

OTSIB SÕPRU

JA KAASAMÕTLEJAID.

patreon.com/muurileht

MÜÜRILEHT